

ZGODOVINA

Številka **2** Letnik XXV 2017 ISSN 1318-1416

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

V ŠOLI

Preboj pri Kobaridu

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Izdajatelj in založnik: Zavod RS za šolstvo

Predstavniki: dr. Vinko Logaj

Uredniški odbor: Gregor Antolčič, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Bojana Aristovnik, Zgodovinski arhiv Celje, Dragica Babič, Šolski center Celje – Gimnazija Lava, Jana Bec, Osnovna šola Prule Ljubljana, Mateja Drnovšek, Osnovna šola Polje Ljubljana, Štefan Harkai ml., Osnovna šola Puconci, Brigita Praznik Lokar, Osnovna šola Danile Kumar Ljubljana, Damjan Snoj, Osnovna šola Preserje dr. Mojca Šorn, Inštitut za novejšo zgodovino, Srečko Zgaga, Gimnazija Poljane

Odgovorna urednica: dr. Vilma Brodnik

Naslov uredništva: dr. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Dunajska 104, 1000 Ljubljana, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50, e-naslov: vilma.brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Simona Vozelj

Jezikovni pregled: Tine Logar

Prevod povzetkov v angleščino:

Ensitra prevajanje, Brigita Vogrinec s. p.

Oblikovanje: Studio Aleja d. o. o.

Računalniški prelom:

Design Demšar d. o. o.

Tisk: Present d. o. o.

Naklada: 450 izvodov

Slika na naslovnici:

Tone Kralj, *Na razvalinah (detajl)*, 1922.

Zbirka Galerije Božidar Jakac, © Galerija Božidar Jakac, Kostanjevica na Krki.

Naročila: ZRSS – Založba, Nataša Bokan, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/300 51 99

Naročnina: Letna naročnina (2 številki): 33,00 EUR, fizične osebe imajo 25 % popust; cena posamezne številke v prosti prodaji je 20,00 EUR. V cenah je vključen DDV.

© Zavod RS za šolstvo, 2017

Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno številko 578.

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisanega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

REVIJI NA POT

V tokratni reviji Zgodovina v šoli izpostavljamo dve zgodovinski obletnici, ki sta pomembno vplivali na dogajanje na Slovenskem. S stoto obletnico preboja soške fronte pri Kobaridu se je končalo dvoletno pozicijsko vojskovanje s številnimi človeškimi žrtvami, begunci in ujetniki ter ogromno materialno škodo in opustošenje. Fronta pa se je s Soče premaknila na reko Piavo. K čudežu pri Kobaridu, kot so v propagandne namene poimenovali preboj soške fronte, sta prispevali združena avstro-ogrska in nemška vojska ter nova vojaška strategija bliskovite vojne, ki je bila sicer neuspešno uporabljena že leta 1914 ob napadu na Francijo, kjer se je sprevrgla v uničujoče pozicijsko vojskovanje v jarkih. Pri preboju fronte se je odlikoval Erwin Rommel s svojim bataljonom v sklopu elitnega Alpskega korpusa. Zaslovel je po hitrih taktičnih odločitvah, odličnem strateškem načrtovanju in izrabi presenečenja in zmede v sovražnikovih vrstah. Bolj znan je iz časov druge svetovne vojne, v kateri je napredoval do feldmaršala ter si zaradi puščavskega vojskovanja v Severni Afriki pridobil vzdevek Puščavski lisjak. Po načrtovanju neuspelega atentata na Adolfa Hitlerja je bil prisiljen napraviti samomor. S prebojem soške fronte se je končal tudi največji vojaški spopad na slovenskih tleh, ki žal ni uspel obraniti velikih predelov slovenskega zahodnega etničnega ozemlja, ki ga je po mirovnih pogodbah prejela Italija. S prispevkom v reviji so zgoščeno in pregledno predstavljeni dogodki, ki so vodili v preboj soške fronte, upoštevajoč tudi nove izsledke raziskav. Prispevek je obogaten s fotozgodbo petnajstih fotografij s prizorišč preboja soške fronte. Uporaben je za osvežitev in dopolnitev strokovnih priprav učiteljev, lahko pa se uporabi tudi kot sekundarni zgodovinski vir pri samostojnem delu z viri za učence.

V drugem prispevku pa izpostavljamo stoto obletnico oktobrske revolucije. Avtor »uspe plastično predstaviti spreminjajoči se pogled na rusko revolucijo in njene globalne posledice / ... /. Njegova dodana vrednost je privlačen način pisanja, ki bralca pritegne ne le k branju, temveč tudi k razmišljanju in osmišljanju političnih stališč.« (iz recenzije prispevka) Oktobrska revolucija je usodno zaznamovala življenje Slovencev v 20. stoletju, naloga učiteljev zgodovine pa je, da jo pri pouku obravnavajo zgodovinsko objektivno in s kritično distanco, k čemur naj prispeva tudi članek v Zgodovini v šoli.

V preostalih člankih je ovrednoteno življenje in delo cesarja Franca Jožefa, o katerem smo zgoščeno pisali že v prejšnji številki, v sklopu didaktičnih člankov pa predstavljamo možnosti, ki jih pri pouku zgodovine kot vir nudijo fotografije, razglednice, politične karikature in plakati, zgodovinsko terensko delo s pametnim telefonom, formativno spremljanje na temo slovenske osamosvojitve, uporabo literarnih del z zgodovinskim ozadjem kot virov za učenje zgodovine ter obravnavo izbirne teme o razvoju družbe na Slovenskem v 19. stoletju na temelju študijskega primera iz krajevne zgodovine. Vsebinsko zaokrožajo prispevek z manj znano zgodovinsko temo o zdravstvenem stanju in boleznih slovenskega prebivalstva v 19. stoletju ter poročila o hrvaških učbenikih za zgodovino v gimnaziji založbe Školska knjiga in hrvaški reviji za učitelje zgodovine Povijest u nastavi.

Vabljeni k branju!

Dr. Vilma Brodnik, odgovorna urednica

VSEBINA

ZGODOVINA V ŠOLI, LETNIK 25 (2017), ŠT. 2 Preboj pri Kobaridu

Reviji na pot

IZPOSTAVLJAMO

Gregor Antoličič: 100. obletnica preboja soške fronte pri Kobaridu	2
Foto zgodba s prizorišč preboja soške fronte pri Kobaridu in umika italijanske vojske	5
Dr. Jure Gašparič: Dolg odmev ruskih revolucij leta 1917	12
Gregor Antoličič: Franc Jožef – iz tradicije do moderne	19

IZ DIDAKTIKE ZGODOVINE

Dr. Dragan Potočnik: Fotografija, razglednica, politična karikatura in plakat kot zgodovinski vir	29
--	----

IZMENJUJEMO IZKUŠNJE

Boštjan Kernc: Mesto kot muzej – zgodovinsko terensko delo s pametnim telefonom	39
Tatjana Kreč: Formativno spremljanje pri pouku zgodovine na primeru teme Osamosvojitve Slovenije	46
Bojana Modrijančič Reščič: Vračanje s fronte domov ali »umiranje« na svobodi	55
Bojana Modrijančič Reščič: Ostati človek med vojno	65
Vida Šifrer: Razvoj družbe na Slovenskem v 19. stoletju v luči lokalnih dogodkov	75

PISANI SVET ZGODOVINE

Dr. Zvonka Zupanič Slavec: Zdravstveno stanje in bolezni slovenskega prebivalstva v 19. stoletju	87
---	----

PREDSTAVLJAMO

Predstavitev gimnazijskih učbenikov za zgodovino založbe Školska knjiga (dr. Danijela Trškan)	92
Povijest u nastavi – hrvaška znanstveno-strokovna revija (dr. Danijela Trškan)	95

Gregor Antoličič

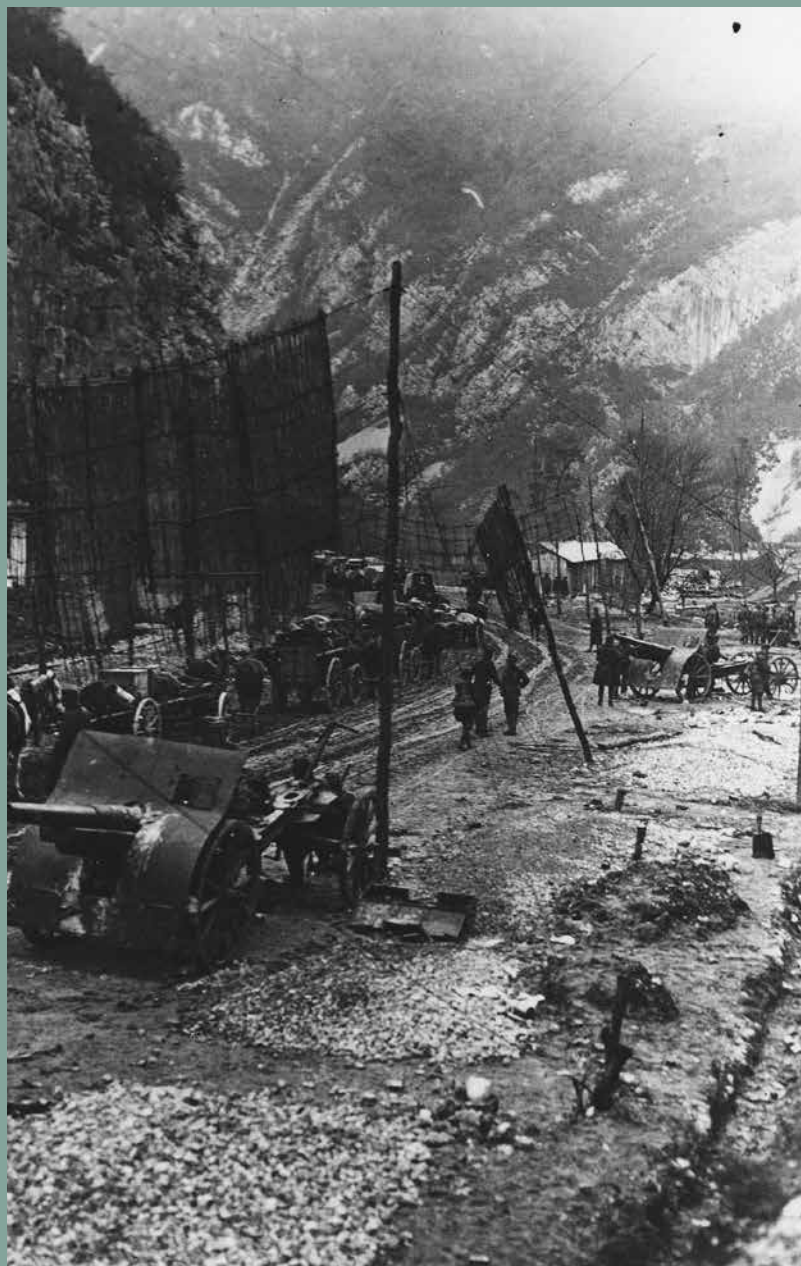
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

100. OBLETNICA PREBOJA SOŠKE FRONTE PRI KOBARIDU

Gregor Antoličič

Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU

100TH ANNIVERSARY OF BREAKTHROUGH ON ISONZO FRONT

Na cesti med Kobaridom in Čedadom po uspešnem preboju italijanske bojne črte, oktober 1917.

(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

POVZETEK

Oktobra 2017 je bila 100. obletnica preboja, ki ga je izvedla združena avstro-ogrška in nemška vojska pri Kobaridu. Do preboja je prišlo v sklopu 12. soške bitke, ki se je začela 24. oktobra 1917. V naslednjih 72 urah je zaveznicama uspelo premagati italijansko vojsko, ki je bila nato prisiljena v umik.

Ključne besede: 12. soška bitka, preboj pri Kobaridu, avstro-ogrška vojska, italijanska vojska, umik

ABSTRACT

October 2017 marks the 100th anniversary of the breakthrough of the allied Austro-Hungarian and German army in Kobarid. This breakthrough occurred during the Twelfth Battle of the Isonzo, which began on 24 October 1917. In the next 72 hours the two allies succeeded in defeating the Italian army, forcing it to retreat.

Keywords: Twelfth Battle of the Isonzo, breakthrough in Kobarid, Austro-Hungarian army, Italian army, retreat

UVOD

Oktobra 2017 je minilo 100 let, odkar je združeni avstro-ogrski in nemški (dalje zavezniki) vojski uspel preboj na soški fronti. Do tega je prišlo v toku 12. soške bitke, ki so ji nadeli vzdevek čudež pri Kobaridu. V prvi svetovni vojni je bilo za Slovence dogajanje na soški fronti izjemno pomembno. Medtem ko sta bili po izbruhu vojne leta 1914 vzhodno bojišče oz. Galicija in balkansko bojišče relativno daleč v stran od slovenskega naselitvenega območja, je z vstopom Kraljevine Italije v prvo svetovno vojno maja 1915 novo bojišče potekalo na delu slovenskega naselitvenega ozemlja. Za slovensko prebivalstvo je tedaj strah pred vdorom italijanske vojske v notranjost monarhije, ob pomanjkanju in žalosti zaradi padlih svojcev, postal stalnica v vsakodnevem življenju. Dodatne tegobe za prebivalstvo je prinesel strog vojaški režim armade na bojišču, saj je slovensko naselitveno območje postalo zaledje fronte. V praksi je to pomenilo da civilno prebivalstvo ni moglo potovati med različnimi kraji, hkrati pa so tudi posamezni deli civilne uprave prešli pod vojaško upravo.

POZICIJSKO VOJSKOVANJE

Naloga vojske na soškem bojišču je bila od vstopa Kraljevine Italije naprej jasna. Za vsako ceno je bilo treba preprečiti italijanski vdor v notranjost monarhije. Za poveljnika soške oz. 5. armade je bil imenovan feldmaršal Svetozar Boroevič de Bojna. Tega je tako doletela naloga, da že postavljeno avstro-ogrsko obrambo, ki jo je organiziral do vstopa Italije v vojno general konjenice Franz Freiherr von Rohr, dodatno izgradi in okrepi. V pričakovanju napada številčno veliko močnejše italijanske armade so se boji na soškem bojišču začeli takoj po vstopu Kraljevine Italije v vojno. Italijanska vojska je nato v dveh letih in pol izvedla 11 ofenziv, vendar se ji z nobeno ni posrečil veliki met preboja avstro-ogrske obrambe. Toda italijanske ofenzive so branitelje soškega bojišča dodobra izčrpale. Ogromno žrtev ter pomanjkanje in strah so bili kljub siceršnjemu uspehu pri obrambi meje žalostni rezultati 11 ofenziv. Položaj avstro-ogrskih braniteljev je tako iz meseca v mesec trajanja vojne postajal vedno težji. Ob italijanskih napadih je težave povzročalo vsesplošno stanje, v katerem se je znašla monarhija. Tako je pogosto primanjkovalo orožja in streliva, pojavljale pa so se tudi težave glede oskrbe s hrano in drugimi osnovnimi življenjskimi potrebščinami. Avstrijskemu generalštabu je postajalo vedno bolj jasno, da je potrebna odločna akcija, ki bi zavoženo stanje na bojišču premaknila z mrtve točke. Toda ob tem se je avstrijski generalštab dobro zavedal, da podobno kot v letu 1915 na vzhodnem bojišču tudi na soškem bojišču brez nemške pomoči ne bo mogoče spremeniti obstoječega *statusa quo*. Hkrati je nad Avstro-Ogrsko še vedno visel strah pred morebitnim prodorom italijanske vojske v notranjost monarhije. Ta strah je obstajal že v času italijanske nevtralnosti in diplomatskih pogajanj vse od izbruha vojne naprej. Avstrijci so se zavedali, da bodo nastali položaj sami izjemno težko rešili, saj je bila država od maja leta 1915 naprej obkrožena s treh strani. Zaradi tega je monarhija postajala vse bolj odvisna od nemške vojaške pomoči. Na območju vzhodnega bojišča je avstro-ogrsko vojsko, po katastrofalni zimi 1914/1915 rešila prav nemška pomoč v ofenzivi Gorlice–Tarnow. V želji po premiku na soškem bojišču se je avstro-ogrski generalštab vedno bolj zavedal, da tudi tukaj brez nemške pomoči ne bo možno doseči preobrata. Toda Nemčija je bila sredi leta 1917 tudi sama v zapletenem položaju, saj je bila njena vojska na zahodnem bojišču zaustavljena v jarkih in nezmožna rešiti se. Zaradi tega so Avstrijci Nemce le s težavo prepričali, da so vojaško posredovali proti Kraljevini Italiji. Na koncu so to uspeli doseči

z grožnjo, da bi vdor Italijanov v notranjost Avstro-Ogrske imel katastrofalne posledice tudi za Nemčijo, saj bi bila Avstro-Ogrska nesposobna nadaljnega bojevanja, s tem pa bi vse breme vojne na zahodni fronti padlo na Nemčijo. Takšne grožnje niso bile novost, saj so Avstrijci Nemcem grozili že aprila in maja 1915, v vroči fazi pogajanj glede italijanske nevtralnosti. Toda tokrat so bili Avstrijci dovolj prepričljivi in nemška stran je po tehtnem razmisleku privolila v vojaško posredovanje proti Kraljevini Italiji.

ZVESTOBA OROŽJU

Pri tem se je pojavilo vprašanje, na katerem odseku fronte izvesti ofenzivo. Najprej je padla odločitev, da bi jo izvedli na južnotirolskem predelu fronte. Toda zahtevni teren Južne Tirolske je te načrte prekrizal. Nato je padla odločitev, da bo ofenziva izpeljana na soškem bojišču, in sicer v predelu med Bovcem in Tolminom. Kot simbolno dejanje zavezništva med Nemčijo in Avstro-Ogrsko so ofenzivo poimenovali Zvestoba v orožju (*Waffentreue*). Načrt napada je bil nato izdelan v prvi polovici septembra 1917. Po njem naj bi ofenzivo proti Kraljevini Italiji izvedla 14. nemška armada, ki je bila sestavljena iz osmih avstro-ogrskih in sedmih nemških divizij. Armada je bila razdeljena v štiri korpuse. Armadni štab je imel svoj sedež v Kamniku, poveljnik armade pa je postal pruski general Otto von Below. Avstrijskemu delu armade pa je poveljeval Alfred Krauss, ki je imel svoj sedež v Kranjski Gori. Poveljstvo celotne fronte proti Kraljevini Italiji se je tedaj nahajalo v Mariboru. Tako imenovanemu poveljstvu jugozahodne fronte je poveljeval nadvojvoda Evgen.

ČUDEŽ PRI KOBARIDU

Ofenziva se je začela zjutraj 24. oktobra 1917. Italijanskim braniteljem je bojevanje oteževalo predvsem slabo vreme. Megla in dež sta namreč poslabšala vidljivost, kar je koristilo zavezniškemu topništvu. Natanko ob 2. uri je slednje začelo obstreljevati nasprotnikove položaje med Rombonom in Seli pri Volčah. Topničarji so sredi noči nasprotnika začeli obstreljevati z bojnimi plini. Obstreljevanje je bilo močno, da se je nad nasprotnikovimi položaji ustvaril tako gost dim smrtonosnega plina, da normalno dihanje ni bilo več mogoče. Nato je pehota začela z napadom v ožini pri Žagi. Zaradi posledic uporabe bojnega plina je hitro prodirala. Ob njenem napredovanju je prodor uspel tudi enotam na više ležečih predelih. Po samo 72 urah je bila 2. italijanska armada popolnoma uničena. Preboj na soškem bojišču je imel velik moralni učinek na avstro-ogrske vojake. Ti so namreč od maja 1915 naprej branili domovino pred nenehnimi italijanskimi ofenzivami. Sicer izčrpanim moštvom pa je tokrat uspel veliki met. Iz defenzive so prešli v uspešno ofenzivo. Drugi dan 12. soške bitke so se v boj vključile tudi enote Svetozarja Boroevića, ki so prodirale v smeri proti Jadranskemu morju. S svojim napredovanjem je Boroević 3. italijansko armado prisilil k umiku.

SKLEP

Zavezniškemu napredovanju je sledil splošni umik italijanske vojske. Luigi Cadorna, poveljnik italijanskih čet, je 27. oktobra ukazal umik 2. in 3. armade prek reke Tilment. Temu je nato sledil še umik 4. armade iz Karnijskih Alp. Vsega skupaj je prišlo do umika približno 2 milijonov vojakov in okoli 400.000 beguncev. Z umikom zadnjih italijanskih enot prek Soče 28. oktobra 1917 so bili boji na soškem bojišču končani.

LITERATURA

- Jordan, Alexander (2008). Krieg um die Alpen. Der Erste Weltkrieg im Alpenraum und der bayerische Grenzschutz in Tirol. Berlin: Duncker & Humblot GmbH.
- Klavora, Vasja (2000). Plavi križ. Celovec: Mohorjeva družba.
- Klavora, Vasja (1994). Koraki skozi meglo. Celovec: Mohorjeva družba.
- Österreich-Ungarns letzter Krieg, Band 2, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen. Wien 1931.
- Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918, Band 6, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen. Wien 1936.
- Piekalkiewicz, Janusz (1996). Prva svetovna vojna. Ljubljana: DZS.
- Rauchensteiner, Manfred (2013). Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag.
- Simić, Marko (1996). Po sledih soške fronte. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Svoljšak, Petra (2009). »Kronologija vojne pri Gorici 1915–1917«. V: Studia Historica Slovenica 9 (2009), št. 2-3, str. 343–356.
- Svoljšak, Petra (2009). »Vélíka vojna in Slovenci«. V: Studia historica Slovenica 9 (2009), št. 2-3, str. 297–316.
- Štepec, Marko (2016). »Bedna kritja pod planoto tik pod Sočo«; v bednih jarkih soškega bojišča 1915–1917. V: Zgodovina v šoli, letnik 24 (2016), št. 1-2, str. 29–38.
- Vuga, Davorin (1997). Čudež pri Kobaridu. V: Rodna gruda: Revija za Slovence po svetu, letnik 44 (1997), št. 12, str. 48.

FOTO ZGODBA S PRIZORIŠČ PREBOJA SOŠKE FRONTE PRI KOBARIDU IN UMIKA ITALIJANSKE VOJSKE¹

Za potrebe avstro-ogrsko-nemške ofenzive oktobra 1917, je bilo treba v Zgornje Posočje prepeljati veliko vojaške opreme, orožja in vojakov. Slika prikazuje prevoz možnarja in opreme na cesti proti Podbrdu. (Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

¹ Za pomoč pri pripravi foto zgodbe s soškega bojišča v času preboje fronte se zahvaljujemo mag. Marku Štepcu iz Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.

Kolone vojakov na cesti proti Podbrdu. (Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

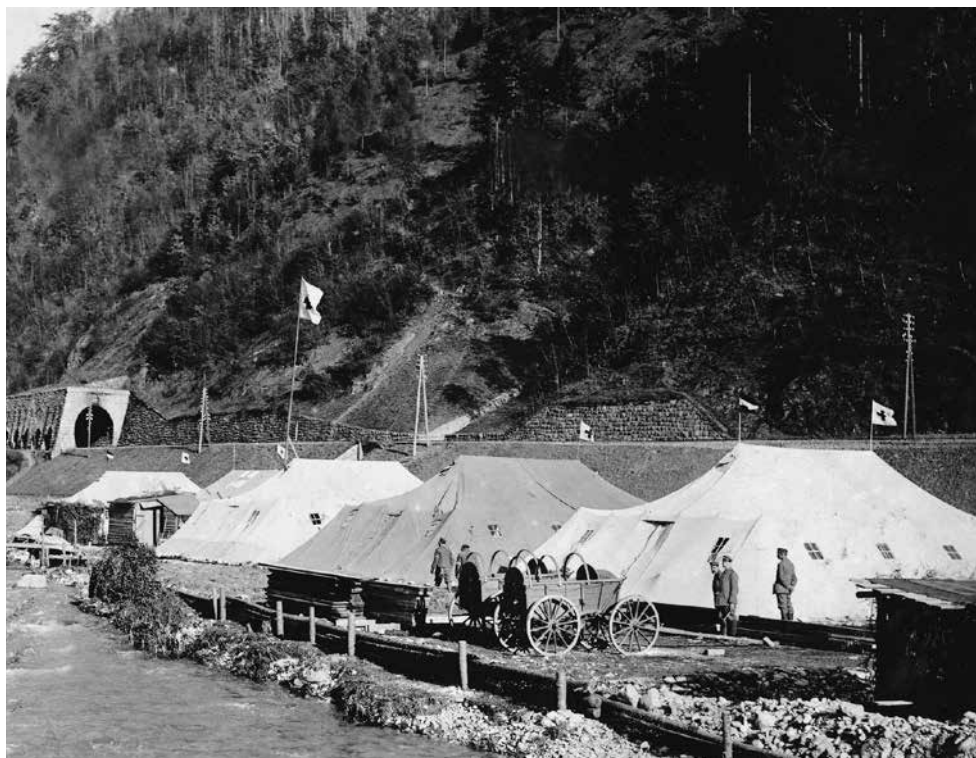

Nemški vojaki pri Idrskem, v ozadju cerkev Sv. Antona v Kobaridu.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Nemški topovi in vojaška oprema pri Kobaridu.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Sanitetna postaja ob bohinjski
železnici v Baški grapi.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Prevoz pontonskih mostov proti
Posočju, v ozadju Škofja Loka.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Italijanski vojni ujetniki pri
Čedadu, oktober 1917.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Začasno taborišče za italijanske
vojne ujetnike pri Kneži,
november 1917.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Italijanski ujetniki na ulici
v Pordenonu.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Odvržena oprema in topovi
ob cesti proti Vidmu po umiku
italijanske vojske proti reki Piavi.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Begunci pri Vidmu na begu pred vojno.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Na cesti iz Kobarida proti Čedadu.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Vojaška vozila na mostu čez reko
Tilment.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Središče Pordenona.
(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Dr. Jure Gašparič

Inštitut za novejšo zgodovino

DOLG ODMEV RUSKIH REVOLUCIJ LETA 1917

Jure Gašparič

Institute of Contemporary History

LONG-LASTING IMPACT OF RUSSIAN REVOLUTIONS OF 1917

POVZETEK

V letu 2017 je minilo 100 let od ruskih revolucij leta 1917 (februarja in oktobra), ki sta s svojimi daljnosežnimi posledicami pretresli in pretresali svet. Pomen tedanjih dogodkov je bil odtlej deležen neštetihih interpretacij: o enkratnosti, prelomnosti, usodnosti ... ali le logični nujnosti petrograjskega oktobra so napisali brezbrežno morje del.

Del zgodovine revolucije je nedvomno tudi spreminjanje se pogled nanjo, zato ga velja podrobneje preučiti, saj bomo le tako bolje razumeli njene globalne učinke in osmišljali današnja in prihodnja politična stališča. V prispevku je predstavljena spreminjajoča se globalna perspektiva ruskih revolucij v kratkem 20. stoletju, v katero je umeščen slovenski pogled. V zaključku so omenjeni nekateri najnovejši zgodovinsko-pisni trendi, ki besedo revolucija počasi izrinjajo iz besedišča in jo nadomeščajo z »razpadom ruskega imperija« .

Ključne besede: oktobrska revolucija, Rusija, historiografija, 20. stoletje, Slovenija

ABSTRACT

This year marks 100 years since the Russian revolutions of 1917 (of February and October), which shocked and shook the world with their far-reaching repercussions. Since then, there have been countless interpretations of the significance of those events; a boundless sea of works has been written on the unique, milestone and fatal nature of the October Revolution in Petrograd ... or merely on the logical necessity for it. A part of the history of a revolution is undoubtedly the changing views on it, which is why they are worth a closer look, for only then will we be able to better understand its global effects and make sense of present and future political standpoints. This paper presents the changing global perspective on Russian revolutions throughout the short 20th century, incorporating the Slovenian view. The conclusion mentions some of the most recent historiographical trends, which are slowly pushing the word revolution out of the vocabulary and replacing it with »*dissolution of the Russian Empire*« .

Keywords: October Revolution, Russia, historiography, 20th century, Slovenia

UVOD

Samo o enem človeku je iz tistih dni (med prvo svetovno vojno) malo poročil, morda zato, ker je bil preveč neopazen in ni prenočeval v odličnih hotelih, ni posedal v kavarnah, ni sodeloval na propagandnih prireditvah, temveč je s svojo ženo popolnoma umaknjeno živel pri zakotnem čevljarju, ki je templjal ponošene čevlje in jih opremljal s podkvicami ... Tako so na tega samotarja in posebneža domačini gledali kot na enega od številnih ruskih emigrantov, ki so za dobro počutje potrebovali velike količine čaja in obilo vročih diskusij. Nihče pa tega malega moškega z namrščenim čelom ni imel za pomembnega; v vsem Zürichu bi težko našli več kot tri ducate ljudi, ki se jim je zdelo pomembno, da bi si zapomnili ime tega Vladimirja Iljiča Uljanova, Rusa, ki je stanoval pri nekem popravljalcu čevljev.

Stefan Zweig, Zvezdni trenutki človeštva (zgodba Plombirani vlak)

»Nemški konjeniški častnik (Rittmeister) je na švicarski meji postrojil ruske emigrante. Na peronu v Gottmadingenu so jih preštevali. Bilo je 32 moških. Peljali so se – aprila 1917 – v posebnem vlaku prek Nemčije do kraja Sassnitz in prek Švedske in Finske do Petrograda.« Tako se je leta 1967 v enem najvplivnejših evropskih tednikov, uglednem nemškem Spiegelu (to je bilo nedolgo po znameniti Spiegelaffäre, ki je pretresla Nemčijo), začel daljši članek z naslovom Ein halbes Jahrhundert nach Bronsteins Geburtstags-Putsch.¹ V nadaljevanju je bila nato predstavljena že legendarna zgodba o Leninovi poti domov in tem, kar je sledilo in je bilo dotlej ubesedeno že nešteto krat (med drugim v literarizirani obliki, denimo izpod peresa Stefana Zweiga).² Spiegel je pisal: »To je bila 'Velika socialistična oktobrska revolucija'. V komunističnih državah – to danes pomeni pri eni tretjini človeštva – velja za rojstvo novega, boljšega sveta in novega, boljšega človeka ... Ko so vojaki Rdeče armade postavili svojo zastavo na ruševine berlinskega Reichstaga, je Rusija postala svetovna velesila, druga za ZDA. Naukom Karla Marxa ni nihče sledil. Delavska demokracija ni bila vzpostavljena, komunizem je ostal utopija. Toda oblikovala se je samozavestna in ideološko prepričana industrijska nacija. Nepismenost in množično uboštvo carističnih časov sta bila premagana. Milijoni univerzitetnih absolventov so izgradili novo državotvorno elito.«

Revolucija in razvoj sovjetskega imperija sta očitno vznemirjala ... Po petdesetih letih je bilo povsod po svetu več kot očitno, da je tisto simbolično vkrcanje na vlak v Švici pretreslo politično, gospodarsko in kulturno arhitekturo sveta. Ameriški New York Times je takrat prvič po izbruhu revolucije na ozemlje Sovjetske zveze poslal posebno skupino novinarjev, ki je tedne potovala po neskončni deželi in pisala o posledicah oktobra 1917.³

Slovensko zgodovino pisje je tedaj pripravilo velik simpozij 50. obletnice oktobrske revolucije in 30. obletnice ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije. Dogodek je bil tako po strokovni kot politični plati odmeven in ugleden; osrednje referate so prispevali Boris Ziherl, Dušan Kermavner in Janko Pleterški.⁴ Ziherl, »revolucionar znanstvenik«, ki je veljal za sledilca Ždanova, je v uvodu izpostavil naslednje izhodiščne misli o ruskem oktobru. Najprej je pričakovano ugotovil, da je tedaj šlo za »najpomembnejši dogodek našega stoletja, za revolucionarno dejanje delovnih množic prostrane Rusije, ki je pred petdesetimi leti pretreslo svet, odprlo občo krizo kapitalističnega družbenega sistema in oznani- lo začetek novega razdobja v zgodovini vsega človeštva, razdobja socializma«. V nadaljevanju se je usmeril k razmišljanju o dediščini revolucije in se takoj spopadel z vprašanjem »modela« socializma, vprašanjem, ki je tedaj že dolgo vznemirjalo. Ali je lahko ruski

¹ Spiegel, št. 43/1967, Ein halbes Jahrhundert nach Bronsteins Geburtstags-Putsch, str. 153–156.

² Zweig, Stefan (2004). Zvezdni trenutki človeštva (zgodba Plombirani vlak). Celovec: Mohorjeva, str. 187–196.

³ The New York Times, 19. 2. 1967, Edward Crankshaw, The Coup That Changed the World (Cont.) Lenin had invoked the masses; now he brought them to heel, str. 235.

⁴ Razprave in obravnave so izšle v posebni tematski številki časopisa Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (današnji Prispevki za novejšo zgodovino). Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1967, letnik VII, št. 1–2, Zbornik razprav in obravnave znanstvenega posvetovanja Ob 50. obletnici oktobrske revolucije in ob 30. obletnici ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije v Ljubljani od 2. do 4. novembra 1967.

oktober model za vse socialistične revolucije po svetu? Nekateri, zlasti na Zahodu, so izpodbijali revolucionarni značaj oktobra, češ da ga ekonomska slika stare Rusije ni omogočala, drugi pa so ga »absolutizirali« in ga skušali uvajati točno v taki obliki, zlasti po letu 1945. Zihlerl je, sklicujoč se na Lenina, menil, da je revolucija lahko zmagovita le kot dialektična misel in ne kot trden model. V vsakem primeru je pribil: »Velika oktobrska revolucija in revolucionarni izbruhi v vrsti evropskih in izvenevropskih dežel, ki so jo spremljali in krepili, so tudi mednarodno reakcijo potrjevali v prepričanju, ki raste iz vsake revolucionarne situacije, v prepričanju, da po starem ne more več naprej.«

Globalni pogled na ruski oktober je bil leta 1967 vsekakor zelo različen (in razumljivo odvisen od politične in blokvske ureditve sveta), a hkrati v nekaj pomembnih točkah enoten. Pomena dogodka izpred pol stoletja ni nihče zanikal, nihče ni ob njem zamahnil z roko. Pritegoval je pozornost držav, intelektualcev in javnosti. Prevladovalo je prepričanje, da Rusija in del sveta po oktobru 1917 nista več bila enaka, »po starem« dejansko ni šlo več naprej.

Tedaj se je zamajal uveljavljeni politični red, izbruhnili je »svetovna revolucija vzhajajočih pričakovanj«, ki se je sčasoma dotaknila skrajne točke zemeljske oble. Vojna, nacionalna gibanja, socialno/razredno nezadovoljstvo so delovali razkrajajoče in ustvarjalno obenem, odpirali so nove možnosti, navdihovali nova razmišljanja, oblikovali nove mentalne svetove.

SPREMINJAJOČI SE POGLED NA REVOLUCIJO DO KONCA OSEMDESETIH LET 20. STOLETJA

Zdaj se bomo po korakih najprej pomaknili (slabih) petdeset let nazaj, v čas (takoj) po revoluciji, in petdeset let naprej, v današnji čas. Svet se je v teh sto letih docela spremenil, tudi zaradi revolucije, in skupaj z njim se je spreminjal pogled nanjo. **Del zgodovine revolucije je namreč tudi spreminjajoči se pogled nanjo, zato ga velja podrobneje preučiti, saj bomo le tako bolje razumeli njene globalne učinke in osmišljali današnja in prihodnja politična stališča.**

Leta 1924, ki ga je zaznamovala Leninova smrt, so po skoraj vsej zemeljski obli izhajali podlistki, komentarji, eseji in razprave o izjemni vlogi tega moža in še bolj o svetovnem pomenu dogodka izpred dobrih šestih let, za režiserja katerega je veljal. Kdo je bil Lenin, kakšna je bila njegova vloga, kaj bo zdaj, so se spraševali v dunajskih časopisih⁵ in hkrati z ameriškimi ocenjevali zgodovinskost dogajanja. »Lenin je mrtev in Trocki ni več na čelu Rdeče armade. Le kako se bo sovjetska Rusija znašla brez teh 'master mindov' boljševiške revolucije?« je pisalo v enem časniku, kjer so ugotavljali: »Komunizem se sooča s svojo največjo krizo – voditelji se bojujejo za Leninovo dediščino.«⁶ Računalniški iskalnik po New York Ti-

Lenin se je vrnil v Rusijo z vlakom, ki ga je vlekla lokomotiva na sliki, sedaj razstavljena v Sankt Petersburgu.
(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Lenin#/media/File:The_locomotive_M-293,_which_in_August_1917_Lenin_went_to_Finland.JPG, dostop: 10. 11. 2017.)

⁵ Neue Freie Presse, 23. 1. 1924, Der Tod Lenins, 1; Arbeiterwille, 23. 1. 1924, Lenin.

⁶ The New York Times, 27. 1. 1924, Herman Bernstein, Russia after Lenin – will soviet survive?, XX3.

Lenin na sestanku s Stalinom in drugimi komunisti v Tampere. V tem finskem industrijskem kraju sta se moža tudi prvič srečala.

(Vir: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=Special:Search&search=Lenin+cc+license&fulltext=1&profile=default&searchToken=1rg3etauw131qaysau9nl64yff#media/File:Lenin_at_Tampere.JPG, dostop: 10. 11. 2017.)

⁷ https://www.newspapers.com/search/#?ind=1&query=russian+revolution&dr_year=1917-1919&t=395, dostop: 5. 7. 2017.

⁸ The New York Times, 25. 1. 1924, Peter J. Popoff, Lenin's Great Experiment; He Failed, and No One Else Is Likely to Try Again, str. 16.

⁹ Glej: Perovšek, Jurij (2016). Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti, Monitor ISH, XVIII, 1, str. 7–31.

¹⁰ Prav tam, str. 28–29.

podati oceno o prvem revolucionarju, se niso mogli upreti v nobenem tradicionalnem političnem taboru (ne liberalnem, ne katoliškem, ne marksističnem), pri nobeni politični skupini, v skorajda nobenem časopisu.⁹

Med pisci je s prodornostjo in sintetičnostjo svojih misli posebej izstopal Franc Terseglav, predstavnik krščanskih socialistov. O Leninu in revoluciji je napisal dva dolga in procljiva spisa. V zadnjem je ob koncu podal oceno, ki jo lahko imamo za približen skupni imenoalec slovenskih stališč o ruski revoluciji. Po njem je Lenin »z Brest-litovskim mirom in geslom Vojna vojni! ... pospešil konec svetovne morije, z voljo za bodočo republiko celotnega človeštva, federacijo svobodnih narodov in parlament vsega človeštva pa je postavil temeljne smernice bodočega svetovnega razvoja. Če ne bi bilo Leninovega mogočnega sunka, tudi ne bi stopila na plan Azija z zahtevo po samoodločbi njenih podjarmljenih narodov, ne bi se dvignila Kemalova Turčija, ne bi od Tihega oceana in mongolskih step do afriške puščave in ameriških prerij sužnji belega človeka dvignili glav in zahtevali svojo svobodo.« Oceno Lenina in revolucije je sklenil skrajno optimistično, ko je zapisal, da Leninov prelomni pomen ni »v uresničevanju komunizma kot sistema, utelešenje te nemške učenjarske teorije je tisto, kar je pri njem najmanj pomembno, najmanj trajno in goli eksperiment. Lenin je posebej za Rusijo največ pomenil kot vzgojitelj povsem novega rodu.«¹⁰

Torej tedaj sploh ni šlo za komunizem, marveč za veliko več, za prekrjanje (preoblikovanje) človeka. Revolucija je odprla neslutene možnosti. Na Slovenskem so nanjo še naprej zrl v pričakovanju boljšega, ameriški in številni drugi mediji pa so že ugotavljali, da je Leninu in tovarišem spodletelo.

Tako stališče se je še bolj utrdilo v naslednjih desetletjih. Ob deseti obletnici ruskega oktobra je revija Time objavila podroben in korekten portret Rusije, a sklenila z besedami nekdanjega ruskega ministrskega predsednika Aleksandra Kerenskega, ki je v svoji knjigi *The Catastrophe* užaljeno zapisal: »In the struggle for liberation Russia must inevitably return to the road of popular, national, democratic government, the road upon which the Russian

mesu najde pod geslom Russian Revolution v letih 1917–1919 kar 1979 zadetkov. Marca 1917 ni minil dan, da ne bi poročali o dogajanju v Rusiji.⁷ V glavnem so ugotavljali: »Noben državnik še ni imel takšne priložnosti kot Lenin – da bi postal velik dobrotnik svoje države, toda Lenin je pustil Rusijo v veliko slabšem položaju, kot je bila, ko je postal diktator.«⁸

Množičnemu ocenjevanju so se pridružili tudi številni pisci s slovenskega ozemlja. Željci,

*people embarked – hesitatingly and with uncertain steps – in March, 1917.*¹¹

Na Slovenskem pa so po drugi strani ugotavljali naslednje: »Rusija je pod ženijalnim vodstvom diplomata Čičerina bivši carski imperijalizem razširila. Rusija je v evropsko diplomacijo uvedla novum, da njen diplomat ni le uradni zastopnik, ampak razširjevalec boljševiških idej in protektor domačinov – somišljenikov. Rusija je z boljševizmom podminirala svet, zanetila revolucije v Bolgariji, Madjarski, Nemčiji, Češkoslovaški, deloma v Italiji ...«¹² Toda že desetletje kasneje se je tudi na Slovenskem ocena dogajanja v Rusiji zaostila. Časniki so ugotavljali, da je komunizem »le utopija« in da doktrina marksizma »ni uresničljiva«. ¹³ V slovenskem katoliškem političnem taboru, ki je postajal vedno bolj radikalen, so zapisali: »Kar je bilo s krvjo zgrajeno, se s krvjo vzdržuje in bo v krvi propadlo. Rdeči paradiž na zemlji je v resnici ves rdeč – od prelite človeške krvi.«¹⁴

Po drugi svetovni vojni se je ocenjevanje ruskega oktobra v Sloveniji in nasploh v Jugoslaviji precej spremenilo. Če je pred letom 1945 opazovalec lahko spremljal številne kritične, a tudi pozitivne ocene revolucije, prvih odtelej ni bilo več najti. V prvem obdobju po koncu vojne so prevladovali le panegirične hvalnice in nekritični hvalospevi. Po sporu z Informbirojem leta 1948 je nato razumljivo prišlo do delnega preobrata, ki pa v bistvu ni zadeval idejnih prvin ruskega oktobra. Jugoslovanska država in partijska ideologija se namreč oktobrski revoluciji nista odrekli. Ta je ostajala eden od temeljev sistema, v šolskih učbenikih je bila predstavljena v najsvetlejši luči,¹⁵ proslave o oktobru pa so se v šolskih avlah odvijale vse do konca osemdesetih let (nekaj jih je vodil tudi sam pisec članka).¹⁶ Informbirojevski prelom se je morda še najbolj kazal v zgodovinoisju, ki ni kazalo resnega interesa po preučevanju dogajanja leta 1917.¹⁷ Na Slovenskem in nasploh v Jugoslaviji se je temu posvečal le en zgodovinar – profesor ljubljanske univerze Marjan Britovšek.¹⁸ Edino večjo izjemo v preučevanju velikega oktobra je pravzaprav predstavljalo v uvodu omenjeno posvetovanje leta 1967.

Jugoslovanska in slovenska optika sta bili seveda čisto drugačni od tiste v ZDA, kjer je Time leta 1947 pisal: »Pred tridesetimi leti je zgrbljen možki z rdečimi lici stopil izza knjižnih polic, kjer je preživel večino življenja, in ugrabil državo ... V njegovem imenu je bilo poklanjih več ljudi kot v imenu Atile. Njegovo ime je bilo Lenin.«¹⁹

O tem, kakšno mnenje o ruskem oktobru je bilo uveljavljeno med ljudmi, lahko le ugibamo, a sklepajoč po tem, da so bile njegove prvine vtakane tudi v jugoslovansko revolucijo, lahko trdimo, da mu je bilo naklonjeno. V javnomnenjskih anketah, ki so jih v Sloveniji izvajali od leta 1968 (kar je bil edinstven primer na evropskem Vzhodu), po tem niso spraševali, je pa povedno, da se je Sovjetska zveza kot država po svojih lastnostih in priljubljenosti vseskozi uvrščala zelo visoko.²⁰

Lenin govori pred množico.

(Vir: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ALenin.jpg>, dostop: 10. 11. 2017.)

¹¹ Time, 21. 11. 1927, Russia, str. 15–18.

¹² Slovenec, 8. 11. 1927, 7. XI. 1917–7. XI. 1927 (uvodnik).

¹³ Jutro, 9. 11. 1937, Dvajset let boljševiške Rusije.

¹⁴ Slovenec, 7. 11. 1937, Dvajsetletnica sovjetov (Drin.).

¹⁵ Dijaki so ob obletnicah revolucije pogosto pripravljali spise in razmišljanja o Oktobru, ki odsevajo duha časa in način dojemljanja Rusije in revolucije. Dijakinja M. Š. je tako leta 1987 vzneseno pisala o tem, da so Slovenci z Rusijo v »značilnem čustvenopolitičnem ali moralnopolitičnem odnosu«.

¹⁶ Tedaj je bilo mogoče v humorističnih časopisih prebrati mnoge šale na račun Rusije in zlasti Stalina. Eden bolj znanih vicev je bil tisti, ki je pripovedoval, da si je Stalin zaželel izvedeti, kaj misli o njem preprosti človek, se zato zamaskiral in stopil v moskovsko krčmo. Tam je začel pogovor z delavcem in ga po tiho vprašal, kaj misli o tovarišu Stalinu. Delavec se je preplašeno ozrl in zašepetal: Veste, jaz še držim z njim!« – Toti list, 1. 3. 1952, str. 2.

¹⁷ Prunk, Janko (1987). Jugoslovanska historiografija o oktobrski revoluciji, PNZ XXVII, str. 3–6.

¹⁸ Britovšek, Marjan. Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za tretjo internacionalo (1969); Boj za Leninovo dediščino (1976); Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma (1980); Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti (1980); Stalinov termodor (1984).

¹⁹ Time, 17. 11. 1947, Russia. The Root & the Flower, str. 33.

²⁰ SJM. Vrednote v prehodu I.

NOVO PRELOMNO LETO – 1990

Do večjih sprememb v odnosu do ruskega oktobra tako na globalni kot na slovenski ravni je prišlo konec osemdesetih let, ko se je zamajala bipolarna ureditev sveta. Ob sedemdeseti obletnici revolucije, leta 1987, je bila kakor vselej v Moskvi velika parada, kjer je

– spet kakor vselej dotlej – govoril predsednik države, takrat reformist Mihail Gorbačov. »Oktobrska revolucija je zares bleščeča ura človeštva,« je dejal Gorbačov. »Oktobrska revolucija je revolucija ljudi za ljudi, za vsakega posameznika, za njegovo emancipacijo in razvoj.« A v nadaljevanju ni pozabil dodati: »Spremembe, ki smo jim danes priča, najbrž predstavljajo največji korak v razvoju socialistične demokracije od oktobrske revolucije.«²¹ S to oceno so nedolgo – le tri leta – kasneje soglašali domala vsi svetovni politiki in mediji. Leto 1990 so enoglasno razglasili za The Year of the People, za najbolj prelomno leto v ruski oz. sovjetski zgodovini po letu 1917.²²

In zdi se, da je bilo takrat, leta 1990, zadnje leto, ko je ruski oktober še imel veljavo svetovnega in epokalnega dogodka. Njegova izzivalna moč je nato začela zginevati. Ruski oktober danes tako deluje »včerajšnje«, kot daven dogodek, katerega posledice so se že razblinile. V Sloveniji in v državah naslednicah Jugoslavije ga skoraj nihče ne raziskuje, do njega se skoraj nihče ne opredeljuje.

In v Rusiji? Leta 2017 dogodka niso obeleževali. Aleksander Semjonov, direktor Zgodovinskega inštituta na Višji ekonomski šoli v Sankt Peterburgu, je nedavno na simpoziju, ki ga je v Ljubljani ob 100. obletnici oktobrske revolucije pripravil Inštitut za novejšo zgodovino, hudomušno dejal: »*Russian Government today is anti-revolutionary.*« Podobno pravi Sam Greene, direktor Ruskega inštituta na King's College London: »*They are trying to construct a narrative of uninterrupted power and stability. So something like 1917 is an uncomfortable fact that doesn't fit in with that.*«

Medtem ko je Evropa zmogla skupaj obeleževati obletnico druge svetovne vojne in začetek prve svetovne vojne, ostaja dogajanje leta 1917 nejasno, tudi v Sloveniji. Ugotovimo lahko, da je odnos do dogodka pred 100 leti gotovo v senci aktualnega političnega dogajanja, kakor je ne nazadnje vselej bil, a z eno bistveno razliko – dogodek do devetdesetih let ni bil spregledan. In to veliko pove o času, v katerem živimo. Kakor da so se velike možnosti, ki jih je po mnenju številnih opazovalcev odprla revolucija, z letom 1990 dokončno izčrpale.

SKLEP

Toda po drugi strani oktobrska revolucija v Rusiji in marsikje na zahodni polobli še vedno vzbuja pozornost zgodovinarjev, le fokus zanimanja se je skupaj s paradigmo in prostorskim ter časovnim okvirjem spremenil.²³ Danes samo še redki namenljajo pozornost »desetim dnevom, ki so pretresli svet« (kakor je svoje izvrstno poročilo o takratnem dogajanju naslovil ameriški novinar John Reed – »*Ten Days That Shook the World*«).²⁴ Za razumevanje procesa je namreč potreben študij poznega ruskega imperija vsaj od konca 19. stoletja in revolucionarnega odmeva do današnjih dni. Sodobno zgodovinopisje tako danes posveča pozornost vlogi Dume, nacionalnim razmeram v poznem ruskem imperiju, vprašanjem avtonomije in federalizma ... Izraz revolucija vse bolj izginja iz repertoarja interpretacij, namesto njega se uveljavlja izraz razpad ali preobrazba imperija. Podobno tudi nemško zgodovinopisje širi razpon tem in časovni okvir preučevanja rdečega oktobra. Tam ugotavljajo, da so se posledice revolucije dolgoročno čutile vsaj na treh ravneh

Leninov mavzolej pred Kremljem.
(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Lenin#/media/File:Russia-2007-Moscow-Kremlin_Senate_at_night.jpg, dostop: 10. 11. 2017.)

²¹ The New York Times, 3. 11. 1987, Gorbačov on History; Revolution's Road From 1917 to Now: The Leader Takes Stock.

²² Time, 19. 2. 1990, Undoing Lenin's Legacy.

²³ O tem glej knjižico povzetkov, izdano ob mednarodni konferenci na Inštitutu za novejšo zgodovino: Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years Later. Povzetki / Abstracts, Šorn, Mojca (ur. 2017). Ljubljana: INZ.

²⁴ Reed, John (1951) Deset dni, ki so pretresli svet. Ljubljana: Cankarjeva založba.

– politični, demografski in socialnoekonomski. Zaradi obsežnih premikov prebivalstva in številnih beguncev se je precej spremenila prebivalstvena struktura, ruska izkušnja je spodbudila izboljšanje socialne zakonodaje, povrhu vsega pa so nemški industrijski sovjeti, ki so se oblikovali v tovarnah, preživeli do današnjih dni in še vedno predstavljajo institucionalni steber nemškega sistema socialnotržne ekonomije (to imenujejo Paritätische Mitbestimmung). V nemški ustavi, sprejeti po prvi svetovni vojni (weimarska ustava), je bil vsebovan celoten razdelek, posvečen socialnoekonomski problematiki, kar je bila takrat velika novost. Pod vtisom tega poglavja weimarske ustave so nekaj kasneje tudi v jugoslovanski ustavodajni skupščini leta 1921 sprejeli takšno ustavo (vidovdanska ustava), ki je zelo podobno (včasih dobesedno) urejala pravice delavcev. Posreden vpliv ruske revolucije je bil nedvomno prostorsko in časovno daljnosežen.

Odtranjevanje Leninovega spomenika.

(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Demolition_of_monuments_to_Vladimir_Lenin_in_Ukraine#/media/File:Falling_of_Lenin_in_Khmelnytskyi_park.jpg, dostop: 10. 11. 2017.)

VIRI IN LITERATURA

Arbeiterwille.

Britovšek, Marjan (1969). *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Lenin v boju za tretjo internacionalo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Britovšek Marjan (1976). *Boj za Leninovo dediščino*. Ljubljana: MK.

Britovšek, Marjan (1980). *Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Britovšek, Marjan (1980). *Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti*. Ljubljana: Zavod SR za šolstvo.

Britovšek, Marjan (1984). *Stalinov termidor*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Der Spiegel.

Jutro.

Misliti o revoluciji: 100 let pozneje / Thinking About the Revolution: 100 Years Later. Povzetki / Abstracts, Šorn, Mojca (ur. 2017). Ljubljana: INZ.

Neue Freie Presse.

Perovšek, Jurij (2016). *Ruski beguncu in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti*, Monitor ISH, XVIII, 1, str. 7–31.

Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1967, letnik VII, št. 1-2, Zbornik razprav in obravnav znanstvenega posvetovanja Ob 50. obletnici oktobrske revolucije in ob 30. obletnici ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije v Ljubljani od 2. do 4. novembra 1967.

Prunk, Janko (1987). *Jugoslovanska historiografija o oktobrski revoluciji*, PNZ XXVII, str. 3–6.

Reed, John (1951). *Deset dni, ki so pretresli svet*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

SJM. Vrednote v prehodu I.

Slovenec.

The New York Times.

Time.

Toti list.

Zweig, Stefan (2004). *Zvezdni trenutki človeštva (zgodba Plombirani vlak)*. Celovec: Mohorjeva.

Gregor Antoličič

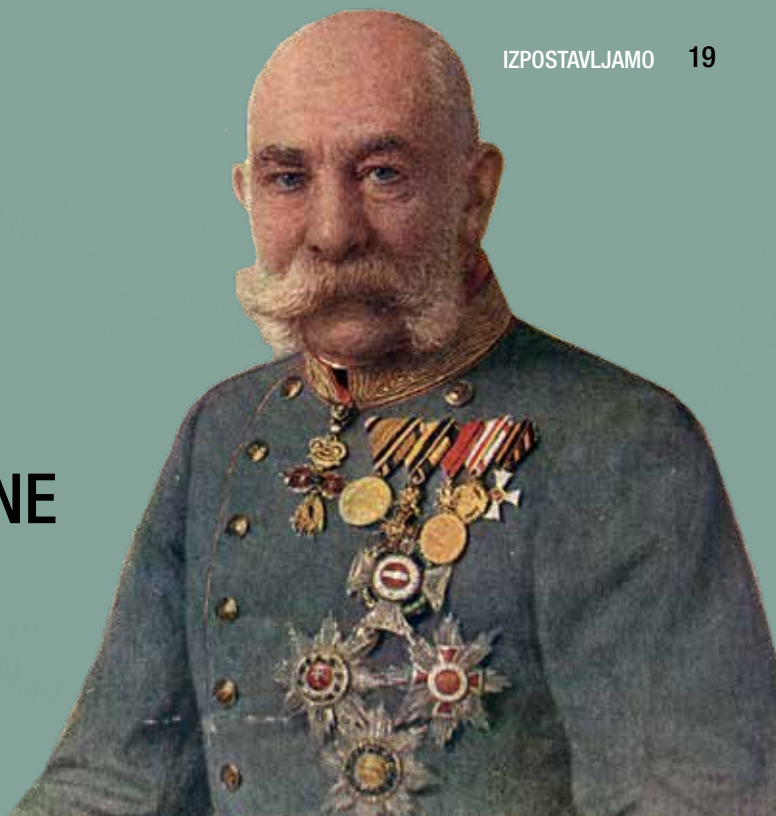
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

FRANC JOŽEF – IZ TRADICIJE DO MODERNE

Gregor Antoličič

Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU

FRANZ JOSEPH – FROM TRADITION TO MODERNITY

POVZETEK

Življenje in delo cesarja Franca Jožefa je bilo polno vzponov in padcev. Iz mnogih biografij o njem lahko razberemo ključne poteze njegovega življenja in vzroke za nekatere njegove odločitve. Toda širši krog ljudi bolj kot cesarjeve politične in vojaške odločitve zanima njegovo zasebno življenje. Temu se pogosto priključujejo vprašanja, kaj bi se zgodilo, če bi ... itd. Seveda takšna vprašanja ne morejo biti temelj znanstvenih raziskav, lahko pa na njih poskušamo na znanstveni način, torej z upoštevanjem referenčne literature in virov, odgovoriti. Tako se pogosto pojavlja vprašanje ovrednotenja cesarja kot pozitivne ali negativne zgodovinske osebnosti. Glede na vse vidike njegovega življenja, predvsem pa glede na dožemanje ljudi bi ga lahko bolj kot med negativne šteli k pozitivnim zgodovinskim osebnostim. K temu je pripomogla predvsem njegova zgodovinska podoba, ki se je vtisnila v kolektivni spomin ljudi. Tako se verjetno večini ljudi ob besedah Franc Jožef v spomin priključuje podoba osivelega starca z globokimi modrimi očmi, ki marsikoga spominja na prijaznega dedka. Če k temu dodamo še njegovo soprogo Sisi, dobimo do neke mere kulturni cesarski par, ki nas ob obiskih Dunaja obkroža z vseh strani.

Ključne besede: Franc Jožef, cesar, Avstro-Ogrska, Sisi, kult

ABSTRACT

The life and work of Emperor Franz Joseph was full of ups and downs. The key features of his life and the reasons behind some of his decisions can be gathered from the many biographies on the emperor. Yet the interest among the broader population is not so much an interest in the emperor's political and military decisions, but in his private life. This is often accompanied by questions like: »What would have happened if?«, etc. Of course such questions cannot serve as a foundation for scientific research, but one can attempt to answer them in a scientific way, namely by considering the reference literature and sources. Thus the question often arises as to how to evaluate the emperor – as a positive or negative historical figure? Considering all the aspects of his life, especially how people perceived him, the emperor could be considered more of a positive than negative historical figure. This is mostly the result of the emperor's historical image, which has been imprinted on the collective memory of the people. Hence when most people hear the name Franz Joseph they recall the image of a grey old man with deep blue eyes, who reminds many people of a kind grandfather. If we add his wife Sisi to this, we get a sort of cult imperial couple, who surrounds us on all sides when visiting Vienna.

Keywords: Franz Joseph, emperor, Austria-Hungary, Sisi, cult

UVOD

Namen pričujočega članka je, znotraj prikaza glavnih etap življenja in dela Franca Jožefa poiskati odgovore na nekatera manj strokovna, vendar v širši javnosti razširjena vprašanja o našem nekdanjem cesarju. Navdih za pričujoči članek je avtor črpal predvsem iz izkušenj, pridobljenih ob predstavitvah knjige Franc Jožef, ki je izšla pri Cankarjevi založbi novembra 2016. Na predstavitvah so poslušalci namreč pogosto postavljali vprašanja, na katera je težko najti konkretne odgovore v različnih znanstvenih delih. Na vprašanja glede pozitivne ali negativne ocene cesarja kot tudi na vprašanja, ki spadajo v t. i. *if history*, to je, kaj bi bilo, če bi bilo, je na čisto strokovni podlagi pogosto težko odgovoriti. Vendar so takšna vprašanja v širši javnosti izjemno pogosta in je včasih vseeno dobro, da poizkušamo na njih vsaj delno odgovoriti oz. jih ovrednotiti.

MODERNO DOJEMANJE FRANCA JOŽEFA

Cesar Franc Jožef se je na prestol starodavne monarhije zavihtel sredi revolucionarnega leta 1848. Prihod na prestol mu je omogočila abdikacija strica Ferdinanda I., ki je bil tako telesno kot tudi umsko slabega zdravja. Ker je revolucija na Dunaju cesarsko družino prisilila k umiku v Olomuc, Franc Jožef ni bil deležen slovesnega kronanja v glavnem mestu monarhije, ampak nekoliko manjšega slavlja v knezoškofovski rezidenci v Olomucu. Ob kronanju za cesarja 2. decembra 1848 si je tedaj komaj 18 let star Franc Jožef za svoje vladarsko geslo izbral izrek *Viribus Unitis* (S skupnimi močmi). Cesarsko geslo bi naj bilo vodilo, pod okriljem katerega je vsakokratni vladar postavil svojo vladavino. Iz gesla Franca Jožefa bi tako lahko sklepali, da je svojo vladavino zaznamoval z duhom složnega delovanja. Vendar se pri tem pojavlja vprašanje, na kaj se nanaša to složno delovanje? Glede na to, da se je cesar smatral za varuha narodov, je bilo znotraj sloge mišljeno predvsem složno delovanje vseh narodov monarhije. Toda v toku dolge vladavine je cesar enakovrednost priznal samo Madžarom, drugi narodi pa so zaman čakali na njegove koncesije. A kljub temu ni bil deležen kritik svojih podanikov.¹

Ker se ob vrednotenju zgodovinskih osebnosti pogosto pojavlja vprašanje, ali je bil posameznik pozitivna ali negativna osebnost, je prav, da tudi glede Franca Jožefa poizkušamo oblikovati ustrezen odgovor. Kadar govorimo o negativnih zgodovinskih osebnostih, se nam po navadi v zavesti pojavi podoba Hitlerja ali pa npr. Mussolinija. Franca Jožefa vsekakor ne moremo primerjati z njimi. Na drugi strani imamo večje težave pri določanju pozitivnih ali negativnih lastnosti npr. pri Napoleonu. Ta – kljub temu da je želel osvojiti Evropo, Rusijo in še kaj – vsaj v mišljenju širše javnosti ni deležen negativne konotacije. Pri tem je zanimivo dejstvo, da je Hitlerjeva sestra Paula, ki je na bratovo željo živela na Dunaju pod psevdonimom Paula Wolf, v intervjuju leta 1959 dejala, da bo njen brat Adolf čez leta deležen enakega poveljevanja s strani nemškega naroda, kot ga je bil in ga še vedno je deležen Napoleon (<https://www.youtube.com/watch?v=hIcIId8r2kM>, dostop: 4. 10. 2017). Napovedi Hitlerjeve sestre se vsaj za zdaj še niso uresničile in se glede na splošno zgodovinsko sliko in razumevanje druge svetovne vojne tudi ne bodo. V vse te polemike glede pozitivnosti in negativnosti »*ljudi, ki so oblikovali svet*« je treba umestiti Franca Jožefa. Kljub temu da je bil on tisti, ki je s svojim podpisom pod vojno napoved Srbiji pognal stroj, ki je svet popeljal v prvo svetovno vojno, težko najdemo laika pa tudi zgodovinarja, ki bi za izbruh vojne krivil njega. V tem kontekstu je bila večja krivda pripri-

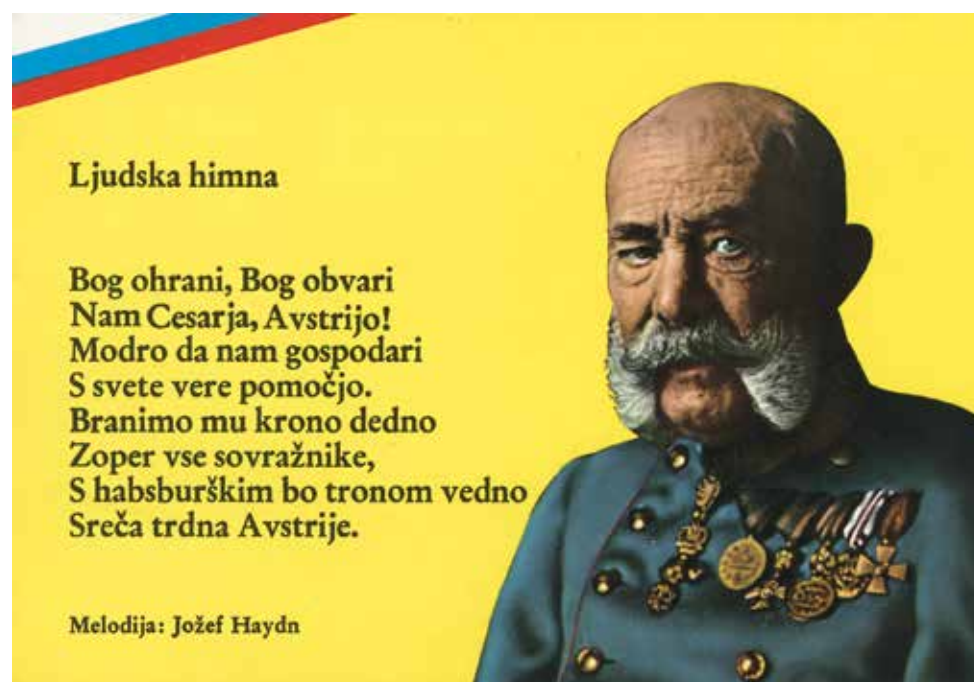

Upodobitev cesarja iz leta 1915.
(Vir: Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika.)

¹ Bled, Jean-Paul (1990). Franc Jožef. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 67–96; Čuček, Filip (2016). Franc Jožef – otroštvo mladost in prva leta vladanja (1830–1851). V: Franc Jožef, Antolčić, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 27–47; Vocelka, Mihaela und Karl (2015). Franz Joseph I.: Kaiser von Österreich und König von Ungarn 1830–1916. München: C. H. Beck, str. 66–74, 81–95.

sana nemškemu cesarju Viljemu II., čeprav so njegove vojne napovedi sledile tisti Franca Jožefa. Morda je slednjega pred takšnimi obsodbami rešila smrt sredi vojne vihre. Če se iz časa prve svetovne vojne pomikamo nazaj v življenju Franca Jožefa, lahko rečemo, da je drugo polovico njegove vladavine zaznamovalo dolgo obdobje miru, v katerem se je posvečal izgradnji imperialnega Dunaja. Toda prvo polovico njegove vladavine so zaznamovali številni vojaški konflikti v severni Italiji in vojna proti Prusiji. Ob zunanje-političnih sporih pa je cesar tudi znotraj države s strogimi ukrepi, usmerjenimi predvsem proti Madžarom, želel ohraniti stabilnost države in utrditi svoj položaj. Zunanje- in notranje-politični premiki so nato leta 1867 botrovali nastanku dvojne monarhije Avstro-Ogrske. Koncesije, ki jih je cesar s kronanjem za madžarskega kralja priznal Madžarom, so državo nato pahnile v nekakšno neravnovesje. Preostali narodi monarhije, seveda z izjemo Nemcev, so se ob uvedbi dualizma počutili opeharjene. Toda tudi to ni pripomoglo k temu, da bi bil cesar med svojim ljudstvom neprijatelj. Ne nazadnje je bil edini povezovalni člen med npr. Slovenci in Madžari ter seveda tudi drugimi narodi znotraj Avstro-Ogrske. Če si nazadnje pogledamo klasično podobo cesarja Franca Jožefa, ki se je vtisnila v kolektivni spomin Slovencev, je to podoba osivelega starca z globokimi modrimi očmi. Ta podoba nas prej spominja na prijaznega dedka kot odločnega vojskovodjo. Na podlagi vseh omenjenih dejstev bi tako Franca Jožefa večina ljudi verjetno označila kot pozitivno zgodovinsko osebnost. K mitizaciji cesarja so pripomogli tudi nestabilni časi, ki so sledili razpadu monarhije. Nov zamah za zanimanje za cesarja in predvsem za njegovo soprogo Sisi so nato v petdesetih letih 20. stoletja spodbudili filmi Sissi, znamenita trilogija avstrijskega režiserja Ernsta Marischke.

Čeprav jugoslovansko povojno zgodovinsko ni posvečalo velike pozornosti raziskovanju življenja in dela Franca Jožefa, kaj šele mitizaciji njegove podobe, zanimanje zanj v slovenski javnosti ni nikoli zamrlo. To dokazuje tudi v kratkem času razprodana naklada slovenskega prevoda biografije Franca Jožefa, ki jo je napisal francoski zgodovinar Jean-Paul Bled in je izšla pri Mladinski knjigi leta 1990. Dr. Peter Vodopivec, ki je za knjigo Franc Jožef, ki je izšla pri Cankarjevi založbi leta 2016, napisal poglavje o odnosu Sloven-

Slovenska različica avstro-ogrske himne, ki je bila pri nas v veljavi od leta 1855 naprej.
(Vir: Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika.)

cev do Franca Jožefa, je ob predstavitvah knjige izrazil nekakšno nerazumevanje, zakaj je cesar med Slovenci še vedno tako priljubljen oz. zakaj jih njegovo življenje in delo tako zanimata. Omenjena knjiga je namreč izšla v 3200 izvodih, kar je za znanstveno monografijo na slovenskem tržišču izjemno visoka naklada. Kljub temu je bila knjiga, enako kot omenjeni prevod dela Jeana-Paula Bleda, hitro razprodana in je po le nekaj mesecih doživela ponatis. Takšni, čisto ekonomski kazalniki tako potrjujejo tezo, da je Franc Jožef na Slovenskem izjemno popularna oseba. Ne nazadnje je ob mnogih slovenskih kultur-
nikih doživel upodobitev na skodelicah znane oblikovalke Polone Pačnik. Z vsakoletnim bližanjem decembrskega oz. božičnega časa, ko se mnogo Slovencev odpravlja na obisk Dunaja, so verjetno le redki tisti, ki s seboj ne bi prinesli kakih mozartovih kroglic in spominka s podobo Franca Jožefa ali pa Sisi. Naš nekdanji cesar, ki je postal tako izstopajoča zgodovinska osebnost, da ga ima marsikdo za zadnjega cesarja, pri tem pa pozabi, da je po njegovi smrti do razpada monarhije vladal cesar Karel, je tako postal eden izmed najbolj priljubljenih in prepoznavnih Habsburžanov. Verjetno bi mu po prepoznavnosti lahko konkurenco delala le praprababica Marija Terezija. Pozitivnemu dojemanju cesarja verjetno botruje tudi dejstvo, da ljudi bolj kot njegova politična dejanja zanima njegovo zasebno življenje.²

Glavno zanimanje v zvezi z zasebnim življenjem cesarja je seveda usmerjeno predvsem v njegovo soprogo Sisi in še kakšno njegovo prijateljico, kot je bila npr. Katharina Schratt. Če gremo lepo po vrsti, je treba najprej povedati nekaj o cesarjevi znameniti soprogi Elizabeti, ki je ljudem bolj poznana pod ljubkovalnim imenom Sisi. Tako v zgodovini najdemo le redke kraljeve pare, pri katerih bi se v dolgoročni oz. kolektivni spomin ljudi vtisnila tako kralj kot kraljica oz. cesar in cesarica. Pri tem je treba poudariti, da Sisi v času svojega življenja pri ljudeh ni bila tako priljubljena, kot se nam to morda zdi danes. Do njene velike priljubljenosti in zanimanja za njeno življenje je prišlo šele mnogo let po njeni smrti. K današnji priljubljenosti oz. podobi cesarice so ogromno pripomogli tako imenovani filmi Sissi Ernsta Marischke, ki prikazujejo popolnoma drugačno cesarico, kot je ta bila v resnici. V filmski trilogiji mlado cesarico upodablja znamenita avstrijsko-nemško-francoska igralka Romy Schneider. Filmi, ki so bili posneti v drugi polovici petdesetih let 20. stoletja, prikazujejo mlado, lepo in do neke mere naivno cesarico, ki se nesmrtno zaljubi v svojega Franca Jožefa in ima težave s strogo taščo, nadvojvodinjo Zofijo. Toda resnica je bila v mnogih primerih popolnoma drugačna. Vendar je treba poudariti, da so filmi nastali v Avstriji po drugi svetovni vojni, ko je še vedno vladalo negativno vzdušje vojne, hkrati pa se je po letih obnove v državi začel postopni gospodarski vzpon. V ta kontekst so torej bolj kot strogi biografski filmi spadale lahkotne upodobitve nekdanjega blišča habsburške monarhije. Filmi Sissi so tako le del nostalgije, povezane s starimi časi, ki se je po Avstriji širila po koncu druge svetovne vojne. Prek televizije so, vsaj za tisti del prebivalstva, ki je razumel nemško, prišli tudi med Slovence. A resnična podoba cesarice ni bila takšna, kot so jo prikazovali v omenjenih filmih. Lepotni kult, nenehna potovanja, odmaknjenost, melanholija, anoreksija in podobna poimenovanja so namreč tiste besede, ki jih najdemo v modernih raziskavah o cesaričinem življenju, saj bolje prikazujejo njen značaj in osebnost. Na drugi strani imamo Franca Jožefa, ki bi ga lahko opisali kot konservativnega, redoljubnega, uradniškega itd. Že na prvi pogled tako postane jasno, da sta si bila cesar in cesarica popolnoma nasprotna tako po značaju kot tudi po življenjskih nazorih. Če upoštevamo znani izrek, da se nasprotja privlačijo, morda ni tako zelo presenetljivo, da sta se vseeno našla in drug v drugega zaljubila. Mnogokrat opisana poroka iz ljubezni, kar je bilo za tiste čase res nekaj nenavadnega, vsaj v visokih plemiških krogih, se je nato z leti spremenila v zakon, v katerem sta vladala predvsem medsebojno spoštovanje in ne-

² Svoljšak, Petra (2016). »Franc Jožef in prva svetovna vojna«. V: Franc Jožef, Antolčić, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 129–152; Vodopivec, Peter (2016). »Cesar Franc Jožef in Slovenci«. V: Franc Jožef, Antolčić, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 65–87; Rozman, Franc (1999). »Rojstni dnevi presvitlega cesarja in njegove družine«. V: Zastave vihrajo. Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od 19. stoletja do danes, Rozman, Franc, Melik, Vasilij, Repe, Božo (ur.). Ljubljana: Modrijan, str. 8; Bled, Jean-Paul. Franc Jožef, str. 217–286.

Cesarica Sisi, ki se je strastno navduševala nad jahanjem in veljala za eno najboljših jahalk takratnega časa.

(Vir: Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika.)

kakšna »čudna« navezanost. Čeprav se je cesarica, potem ko je opravila osnovno dolžnost in zagotovila nasledstvo za habsburški prestol, posvečala vedno daljšim in bolj eksotičnim potovanjem, ki so jo popeljala širom Evrope in sveta, njena skrb za moža ni nikoli usahnila. Zaradi tega je želela, da se mu kljub njeni odsotnosti godi dobro. Če imamo Sisi na eni strani za emancipirano žensko, ki je bila daleč pred svojim časom in je zaradi tega na sodobnike delovala »čudno«, je na drugi strani nekoliko nerazumljivo, da je sama poskrbela za cesarjevo žensko družbo v času njenih dolgih odsotnosti. Gledano z vidika ženske emancipacije se zdi takšna cesaričina poteza seveda popolnoma nerazumljiva. V skladu z duhom takratnega časa ni bilo nič nenavadnega, če so se plemiči in aristokrati zabavali tudi zunaj zakonske zveze. Na Dunaju so bile za takšne popestritve izjemno popularne pripadnice dvornega baleta in gledališča. Tako ekscesi visoke gospode niso bili deležni vsesplošne kritike, ampak se je o njih govorilo le v tračih visoke aristokracije. Toda tudi takšna razlaga ne odgovori na vprašanje, zakaj je Sisi spodbujala cesarjevo prijateljevanje s Katharino Schratt. Ta najbolj znana prijateljica cesarja Franca Jožefa je slednjega spremljala v drugi polovici njegovega življenja. Pri tem je treba poudariti, da je imel cesar pred Katharino dolga leta trajajočo razmerje z Anno Nahowski, za katerega pa cesarica ni vedela. Nje-

no spodbujanje cesarjevega prijateljevanja s Katharino Schratt je imelo le en namen, in sicer da bi imel cesar ob odsotnosti žene žensko družbo, ki bi mu popestrila togi vsakdan. Pri tem seveda velja povedati, da pri cesaričinem ravnanju verjetno ni šlo za željo po družbenju v seksualnem smislu, ampak za vsakodnevno kramljanje in pogovarjanje. Katharina Schratt je namreč cesarju res lahko nudila vse tisto, česar ni dobil pri soprogi. Ob zajtrkih je z njim kramljala o dunajskih tračih, ključno vlogo pa je odigrala predvsem po cesaričini smrti, ko je še bolj kot prej cesarju lajšala vsakodnevno breme nošenja cesarske in kraljeve krone.³

³ Sissi. Dostopno na: <http://www.sissi.de/>, dostop: 10. 10. 2017; Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.), Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 153–164; Maryška, Christian (2016). »Ihr Sie liebender Franz Joseph!« Der Kaiser und Katharina Schratt. V: Der Ewige Kaiser. Franz Joseph I. 1830–1916, Petschar, Hans (ur.), Wien: Amalthea, str. 185–191; Hamann, Brigitte (2010). Elisabeth. Kaiserin wider Willen. München: Piper Verlag, str. 482–511; Prim. Weissensteiner, Friedrich (2012). »Ich sehne mich sehr nach dir«. Frauen im Leben Kaiser Franz Josefs. Wien: Amalthea; Več o odnosu cesarja z Anno Nahowski glej v: Saathen, Friedrich (ur.) (1986). Anna Nahowski und Kaiser Franz Joseph. Wien: Böhlau in Knaus, Herwig (2011). Anna Nahowski und Kaiser Franz Joseph. Wien: Löcker Verlag.

IZ TRADICIJE DO MODERNE

Podnaslov pričujočega članka se glasi Iz tradicije do moderne. S temi besedami bi po mnenju avtorja lahko najboljše opisali življenje Franca Jožefa. Kot otroku rodbine Habsburžanov mu je bila že v zibelko položena politična kariera. Temu je botrovalo predvsem slabo zdravje strica, bodočega cesarja Ferdinanda I. Ambiciozna mati nadvojvodinja Zofija se je tako zavedala, da njenega prvorojenca čakajo pomembne dolžnosti, saj tudi njen sprog, oče Franca Jožefa, nadvojvoda Karel Franc ni bil sposoben voditi monarhijo. Mladi up cesarske rodbine je bil tako od rane mladosti naprej deležen prestolonasledniške vzgoje, ki je temeljila na disciplini, vojaštvu in rodbinski zvestobi. Ker je vsaka vzgoja temelj, ki v nas izoblikuje osebnost in značaj, je Franc Jožef zrasel v vladarja, predanega svoji državi in rodbini. Tako ni presenetljivo, da je v svojem življenju na prvo mesto dajal vladarske dolžnosti, šele nato so sledile obveznosti moža, očeta itd. Iz toge vzgoje, ki je te-

meljila na neoabsolutističnem duhu, ki je tedaj vladal v monarhiji, je cesar tudi kot vladar le težko izstopil. S političnimi, predvsem pa družbenimi spremembami, ki jih je prinesla revolucija 1848, ter pojavom industrializacije in delavskega gibanja se je le s težavo spopadal. Kljub temu da danes živimo v časih, ko znanost in tehnologija vsakodnevno prihajata do novih dognanj, bi težko rekli, da novi izumi drastično spreminjajo naše osnovne navede. Če temu postavimo nasproti izume, ki so jim bili priča v času življenja Franca Jožefa, morda lažje razumemo cesarjeve težave pri prilagajanju na nove čase. Da bomo problem lahko lažje razumeli, si oglejmo nekaj dejstev iz cesarjevega življenja. Ko je zavladal monarhiji, je bilo glavno prevozno sredstvo kočija. Sporočila so potovala po pošti, ob večernih urah pa so prostor razsvetljevale sveče. Razvedrilo so ljudem nudile knjige, tistim, ki so si to lahko privoščili, pa tudi gledališke igre, opere, balet itd. Leta 1916, ko je cesar umrl, bi lahko potoval z avtomobilom ali pa poletel z letalom. Nadalje bi se lahko videl na filmskem traku in samega sebe slišal na zvočnem posnetku. Ob tem bi mu v večernih urah svetlobo dajala električna žarnica. Medtem ko je torej cesar odraščal v času, ki je bil po osnovnem načinu življenja skorajda enak kot v 18. ali pa 17. stoletju, se je svet okoli njega v naslednjih desetletjih popolnoma spremenil. Cesar je tako iz tradicionalne družbe pristal v moderni, s katero pa se je pogosto le s težavo sprijaznil. Tako se je raje kot z avtomobilom vozil s kočijo, raje kot da bi uporabljal pisalni stroj, je pisal na roko in še bi lahko našli mnogo primerov, iz katerih bi videli, da je bil bolj predan tradiciji kot moderni. Tudi novi slogi v umetnosti in arhitekturi so mu bili tuji. Kljub temu se je poskušal prilagajati na nove razmere, čeprav mu to pogosto oz. v večini primerov ni uspelo. Morda bi lahko uporabili izrek, da ga je povozil čas in da bi bilo za monarhijo bolje, če bi sestopil s prestola in s tem omogočil mlajši generaciji, da popelje monarhijo v duh novega časa. Toda takšno dejanje je bilo v nasprotju z njegovo tradicionalno vzgojo. Na položaj cesarja ga namreč ni imenovalo ljudstvo ali kak posameznik, ampak je cesar postal po božji milosti. To ne pomeni nič druga kot to, da mu je Bog dal oblast in samo Bog mu je lahko to oblast tudi odvzel. V doje-manju pobožnega Franca Jožefa je to pomenilo vladanje do smrti. Čeprav je v enem izmed pisem, poslanih Katharini Schratt, zapisal, da bi s prestola sestopil, če bi imel zaupanje

Cesar Franc Jožef in
prestolonaslednik Karel Franc
Jožef.
(Vir: Osební arhiv prof. Igorja Vodnika.)

vrednega sina, »v korist tega norca pa nikoli«. Kot norca je označil prestolonaslednika Franca Ferdinanda, ki je po smrti prestolonaslednika Rudolfa in očeta Karla Ludvika leta 1896 postal novi prestolonaslednik. Franc Ferdinand je predvsem zaradi svojih idej o prestrukturiranju države v trialističnem ali celo federalističnem smislu prišel v nasprotje s politično idejo Franca Jožefa. Slednji je namreč smatral vzpostavitev dualizma kot eno izmed svojih največjih notranjepolitičnih dejanj, o spremembi obstoječega sistema pa ni želel niti razpravljati.⁴

Toda tudi prestolonaslednik Rudolf v očeh Franca Jožefa ni bil tisti zaupanja vredni sin, ki mu bi bil pripravljen odstopiti prestol. Rudolf je bil značajske bolj podoben Sisi, zato je slej ko prej moral priti v konflikt z očetom. Rudolfova liberalna gledanja in lahkotni način življenja so bili namreč Francu Jožefu tuji. Če zanemarimo polemiko v zvezi z dogodkom v Mayerlingu, za cesarja smrt sina v političnem smislu ni pomenila velike katastrofe. Tudi sicer se cesar ni posvečal dolgemu žalovanju, ampak je, vladarsko dolžnost postavil na prvo mesto in svoje delo opravljal po utečenem dnevnem redu. Rudolfova smrt je veliko bolj prizadela Sisi, ki je v svoji odmaknjenosti ob večerih pogosto zahajala v Kapucinsko grobnico, kjer so Rudolfa pokopali, in čakala, ali ji bo sin iz onstranstva kaj sporočil. Smrt sina in nenaklonjenost prestolonasledniku Francu Ferdinandu sta verjetno botrovali dejstvu, da se je Franc Jožef kljub visoki starosti oklepal prestola. Ob tem se seveda krešejo mnenja okoli vprašanja, ali bi Francu Ferdinandu kot cesarju s prestrukturiranjem države lahko uspelo Avstro-Ogrsko rešiti pred propadom. Odgovorov na to vprašanje je mnogo, a vsekakor bi menjava na prestolu prinesla nov veter, vprašanje pa je, v kateri smeri bi pihal. Kajti tudi izpeljava reformnega programa, ki ga je Franc Ferdinand koval znotraj svojega belvederskega kroga, ni bila odvisna samo od volje monarha, ampak so pri tem ključno vlogo odigrali predvsem politično močni Nemci in Madžari. Slednjih prestolonaslednik ni maral, saj so po njegovem mnenju z vpeljavo dualizma dobili preveliko politično moč. Toda strel v Sarajevu so pokopali vse reformne načrte, ki jih je na predvečer prve svetovne vojne koval Franc Ferdinand. Kljub temu, da si je bil novi prestolonaslednik, Karel Franc Jožef, blizu s svojim stricem, umorjenim Francem Ferdinandom, sam ni načrtoval velikopoteznih načrtov prestrukturiranja monarhije. Po prevzemu prestola se je Karel I. sprva moral posvečati aktualnim problemom, ki jih je povzročala prva svetovna vojna. Načrtov prestrukturiranja države se je cesar lotil šele, ko je monarhiji tudi notranjepolitično kazalo zelo slabo. Pri tem mu je težave povzročalo dejstvo, da se je dal po smrti Franca Jožefa nemudoma kronati za madžarskega kralja, kar je za madžarsko polovico države pomenilo priznanje vseh pravic in koncesij. Karlov carski manifest, ki bi naj narodom monarhije dal pravico do avtonomije, seveda pod okriljem Avstro-Ogrske, je 16. oktobra 1918 prišel prepozno, da bi lahko preprečil razpad monarhije. Če se osredotočimo samo na Slovence, so takrat že bile položene tirnice za odhod iz dotedanje domovine. Do simbolnega reza med monarhijo in Slovenci je nato prišlo na zadnji avdienci Antona Korošca pri cesarju 21. oz. 22. oktobra 1918. Ob koncu avdiencie, na kateri je cesar Korošca poskušal prepričati, da naj Slovenci vendarle ostanejo pod okriljem monarhije, se je menda Korošec poslovil z znanimi besedami: »Majestät es ist zu Spät!« S koncem prve svetovne vojne je tudi starodavna habsburška monarhija dočakala svoj konec. Posamezni narodi so začeli ustanavljati lastne države oziroma so se tako kot Slovenci priključili novim državnim tvorbam.⁵

Če je pričujoči članek naravnano nekoliko bolj filozofsko, se ob vprašanju obstoja Avstro-Ogrske pojavi tudi vprašanje, ali bi monarhija razpadla, tudi če bi leta 1918 še vedno vladal Franc Jožef. Vsekakor je bil ta močan povezovalni člen med posameznimi narodi

⁴ Rahten, Andrej (2016). Franc Jožef in prestolonasledniki. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 49–64; Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 165–166, 170–171; Čuček, Filip (2016). Franc Jožef – otroštvo mladost in prva leta vladanja (1830–1851). V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 27–41; Rajšp, Vincenc (2016). Cesar Franc Jožef in vera. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 173–193; Prim. Rahten, Andrej (2014). Prestolonaslednikova smrt. Po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata. Ljubljana: Cankarjeva založba.

⁵ Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 164–165; Petschar, Hans (ur.) (2016). Der ewige Kaiser. Franz Joseph I. 1830–1916. Wien: Amalthea, str. 223–229; Prim. Hamann, Brigitte (2005). Kronprinz Rudolf. Ein Leben. Wien: Amalthea; Prim. Rahten, Andrej (2016). Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Prim. Rahten, Andrej (2014). Prestolonaslednikova smrt. Po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Grobnica cesarja Franca Jožefa v Kapucinskem samostanu na Dunaju, levo od cesarjevega sarkofaga je sarkofag cesarice Elizabete, desno pa kronskega princa Rudolfa.
(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Joseph_I_of_Austria#/media/File:Wien_-_Kapuzinergruft,_Franz-Joseph-Gruft.JPG, dostop: 10. 10. 2017.)

monarhije. Ali bi to zadoščalo, da monarhija ne bi razpadla, je težko oceniti. Po drugi strani Franc Jožef vse od leta 1867 naprej ni bil pripravljen na sprejemanje kompromisov glede prestrukturiranja države. Ali bi torej bil Franc Jožef sposoben izdati cesarjev manifest, ki bi obsegal takšne koncesije, kot jih je svojim narodom ponudil cesar Karel? Verjetno ne. A hkrati je Francu Jožefu treba priznati, da je v ključnih trenutkih znal popustiti. To je prišlo do izraza prav leta 1867 z vzpostavitvijo dualizma. Takrat je bila namreč monarhija, po porazu pri Sadovi leta 1866 in predhodnih vojnah na območju severne Italije, zunanje politično oslabiljena, to pa je tudi vplivalo na njeno notranjo politiko. Ob močnih zunanje političnih spremembah in notranje političnih pritiskih je bil tako Franc Jožef pripravljen sprejemati kompromise, o katerih na začetku svoje vladavine ni niti približno razmišljal. Pri tem je treba poudariti, da je menda pri sprejetju dualizma oz. kronanju za madžarskega kralja pomembno vlogo odigrala tudi Sisi. Ta je namreč ob obiskih Madžarske tamkajšnje prebivalstvo vzljubila in zaradi tega pritiskala na soprogo, da se naj da kronati za madžarskega kralja. S tem je na Madžarskem postala najbolj priljubljena osebnost cesarske hiše. Ta priljubljenost ni usahnila vse do današnjih dni. Ob obisku Kapucinske grobnice, kjer je Sisi pokopana ob Francu Jožefu in prestolonasledniku Rudolfu, lahko vidimo vence z madžarskimi napisi Erzsébet, ki so položeni na njen sarkofag. Torej je bil Franc Jožef, s podporo svoje soproge ali pa tudi brez nje, v ključnih trenutkih pripravljen sprejemati kompromise. Res pa je tudi, da je bil cesar leta 1867 star šele 37 let in je bil zaradi tega verjetno bolj fleksibilen, kot bi bil leta 1918 v svojem 88. letu starosti. Na čisto hipotetično in ne zgodovinsko vprašanje, ali bi Francu Jožefu uspelo rešiti monarhijo, avtor pričujočega članka odgovarja, da ne. Tokovi in silnice ob koncu vojne so namreč bili premočni, da bi se jim lahko uprl. Verjetno bi tudi s Francem Jožefom na prestolu monarhija razpadla, vprašanje pa je, v katerih delih nekdanje države bi se Habsburžani ohranili kot vladarji oz. kaj bi se zgodilo s Francem Jožefom po razpadu države. Usoda zadnjega Habsburžana na prestolu je bila namreč izjemno tragična. Čeprav ni dočakal takšnega konca kot. npr. Ludvik XVI., je z izgonom iz domovine in neuspešnimi poizkusi, da bi se vrnil na oblast na Madžarskem, počasi umiral na obroke. V obdobju po abdikaciji je cesar Karel tako pokazal odločnost in izjemno dinastično zvestobo, a nasprotniki so

bili premočni. Končno je leta 1922 Karel umrl na otoku Madeira, daleč stran od svoje domovine.⁶

Za konec se od nekoliko bolj filozofskih vprašanj spet vrnimo k objektivnim dejstvom v zvezi s Francem Jožefom. Čeprav je cesar zastopal ogromno državo, mnogo narodov in živel v razkošnih dvorcih, je bil sam izjemno preprost človek. Ta preprostost se je včasih celo stopnjevala v skopušnost, s katero je omejeval predvsem svoje potrebe. Čeprav je včasih s težavo in godrnjanjem podpisal kak račun oz. odobril kak nakup cesarice ali pa prijateljice Katharine Schratt, je njima, v primerjavi s sabo, omogočal razkošno življenje. Da cesar zase ni zahteval veliko, dokazuje tudi vpogled v njegove sobane v Schönbrunn. Mnogi zgodovinarji so njegov življenjski slog opisali kot slog tipičnega avstrijskega uradnika. Cesar tako ni spal v razkošni, ampak v preprosti kovinski postelji. Tudi pri hrani ni bil izbirljiv in je za kosilo najraje jedel juho, pečenko s kuhano zelenjavo, ob tem pa spil kozarec piva. Edina njegova razvada so bile cigare. Vendar je tudi pri slednjih varčeval in kadil cenejše znamke. V primerjavi z nemškim cesarjem Viljemom II., ki je uniforme menjal večkrat na dan in so se zaradi tega v dvornih krogih norčevali, da je na dvoru vsak dan maškerada, je Franc Jožef dal zelo malo na oblačila. Njegovo tipično vsakodnevno oblačilo je bila uniforma avstrijskega feldmaršala. Zaradi tega so tudi redke fotografije cesarja, na katerih bi ga lahko videli v civilnih oblačilih. Tako bi lahko rekli, da je bil tudi v zasebnem življenju bolj predan tradiciji kot moderni. To dokazuje tudi dejstvo, da je raje uporabljal WC na »štrbunk«, čeprav je bil v tedanjih premožnejših krogih že zelo razširjen francoski WC.⁷

SKLEP

Kakšna bi torej lahko bila sklepna misel o življenju in delu Franca Jožefa. Glede na dolgo vladanje oz. življenje ter vse vzpone in padce, ki jih je cesar doživel pri prehodu iz tradicije do moderne, je izjemno težko potegniti črto in v enem ali dveh stavkih označiti cesarjevo življenje. Zaradi tega sledi citat iz uvodnika v knjigo Franc Jožef, ki ga je napisal avtor pričujočega članka: »Kot 18-letni mladenič je leta 1848 zavladal premlad in premalo izkušen, kot 86-letni starec pa je v letu 1916 umrl prestar, da bi bil sposoben z odločnimi političnimi dejanji rešiti usodo monarhije.«⁸

LITERATURA

- Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bled, Jean-Paul (1990). Franc Jožef. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Čuček, Filip (2016). Franc Jožef – otroštvo mladost in prva leta vladanja (1830–1851). V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Demmerle, Eva (2016). Kaiser Karl I. Mythos & Wirklichkeit. Wien: Amalthea.
- Hamann, Brigitte (2005). Kronprinz Rudolf. Ein Leben. Wien: Amalthea.
- Hamann, Brigitte (2010). Elisabeth. Kaiserin wider Willen. München: Piper Verlag.
- Katterl, Eugen (1929, reprint 1980). Der Alte Kaiser wie nur Einer ihn sah. Wien: Molden.
- Knaus, Herwig (2011). Anna Nahowski und Kaiser Franz Joseph. Wien: Löcker Verlag.

⁶ Hamann, Brigitte (2010). Elisabeth. Kaiserin wider Willen. München: Piper Verlag, str. 207–270; Bled, Jean-Paul (1990). Franc Jožef. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 285–309; Prim. Hornbostel, Theodor (ur.) (1967). Der Österreichisch-Ungarische Ausgleich von 1867. Vorgeschichte und Wirkung. Wien: Forschungsinstitut für den Donauraum; Prim. Rahten, Andrej (2016). Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Prim. Demmerle, Eva (2016). Kaiser Karl I. Mythos & Wirklichkeit. Wien: Amalthea; Prim. Unterreiner, Karin (2017). »Meinetwegen kann er gehen«. Kaiser Karl und das Ende der Habsburgermonarchie. Wien-Graz-Klagenfurt: Molden Verlag.

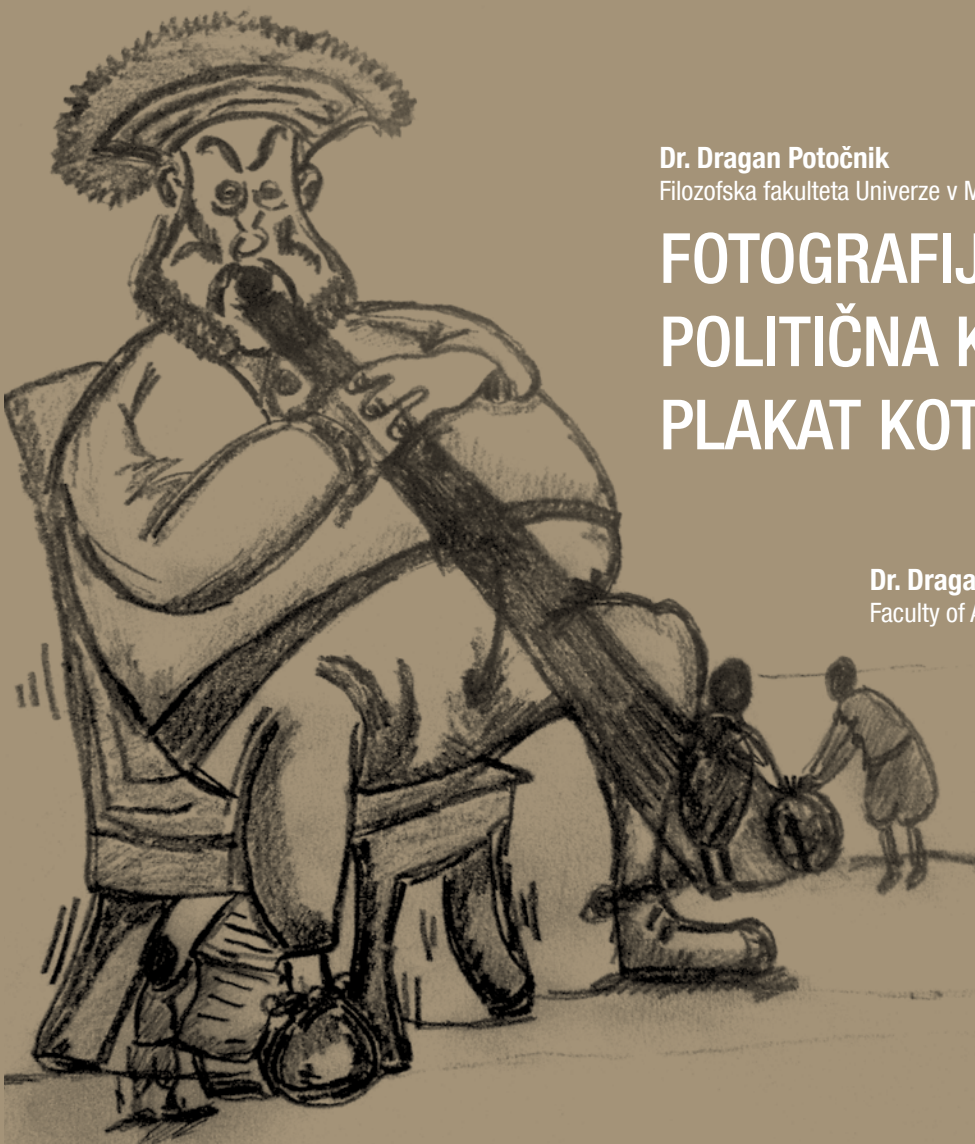
⁷ Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 167–171; Prim. Katterl, Eugen (1929, reprint 1980). Der Alte Kaiser wie nur Einer ihn sah. Wien: Molden; Winkelhofer, Martina (2010). Der Alltag des Kaisers. Franz Joseph und sein Hof. Wien: Haymon Verlag, str. 15–17, 175–179; Bled, Jean-Paul (1990). Franc Jožef. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 387–438.

⁸ Antoličič, Gregor (ur.) (2016). Franc Jožef. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 8.

- Hornbostel, Theodor (ur.) (1967). *Der Österreichisch-Ungarische Ausgleich von 1867. Vorgeschichte und Wirkung*. Wien: Forschungsinstitut für den Donauraum.
- Maryška, Christian (2016). »Ihr Sie liebender Franz Joseph!« *Der Kaiser und Katharina Schratt*. V: *Der Ewige Kaiser. Franz Joseph I. 1830–1916*. Petschar, Hans (ur.). Wien: Amalthea.
- Rahten, Andrej (2014). *Prestolonaslednikova smrt. Po sledeh slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rahten, Andrej (2016). *Franc Jožef in prestolonasledniki*. V: *Franc Jožef, Antoličič, Gregor* (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rahten, Andrej (2016). *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Rajšp, Vincenc (2016). *Cesar Franc Jožef in vera*. V: *Franc Jožef, Antoličič, Gregor* (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rozman, Franc (1999). »Rojstni dnevi presvitlega cesarja in njegove družine«. V: *Zastave vihrajo. Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od 19. stoletja do danes*, Rozman, Franc, Melik, Vasilij, Repe, Božo (ur.). Ljubljana: Modrijan.
- Saathen, Friedrich (ur.) (1986). *Anna Nahowski und Kaiser Franz Joseph*. Wien: Böhlau.
- Svoljšak, Petra (2016). »Franc Jožef in prva svetovna vojna«. V: *Franc Jožef, Antoličič, Gregor* (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Unterreiner, Karin (2017). »Meinetwegen kann er gehen«. *Kaiser Karl und das Ende der Habsburgermonarchie*. Wien-Graz-Klagenfurt: Molden Verlag.
- Vocelka, Mihaela und Karl (2015). *Franz Joseph I.: Kaiser von Österreich und König von Ungarn 1830–1916*. München: C. H. Beck.
- Vodopivec, Peter (2016). »Cesar Franc Jožef in Slovenci«. V: *Franc Jožef, Antoličič, Gregor* (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Weissensteiner, Friedrich (2012). »Ich sehne mich sehr nach dir«. *Frauen im Leben Kaiser Franz Josephs*. Wien: Amalthea.
- Winkelhofer, Martina (2010). *Der Alltag des Kaisers. Franz Joseph und sein Hof*. Wien: Haymon Verlag.

ELEKTRONSKI VIRI

Sissi. Dostopno na: <http://www.sissi.de/>, dostop: 10. 10. 2017.

Dr. Dragan Potočnik

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

FOTOGRAFIJA, RAZGLEDNICA, POLITIČNA KARIKATURA IN PLAKAT KOT ZGODOVINSKI VIR

Dr. Dragan Potočnik

Faculty of Arts of the University of Maribor

PHOTOGRAPH, POSTCARD, POLITICAL CARICATURE AND POSTER AS HISTORICAL SOURCE

POVZETEK

Psihološki, pedagoški in didaktični motivi učitelju narekujejo tudi, da skuša otrokom približati zgodovinsko snov iz prve roke. Ena najbolj uspešnih metod je delo z zgodovinskimi viri. Zgodovinski viri dajejo pravo materialno podlago za resnično razumevanje zgodovinskih dejstev in pojavov. Zgodovinski viri pa ne širijo že v učbenikih dane zgodovinske sinteze, ampak jih tudi poglobijo, zaradi česar postane učencem gradivo razumljivejše, pouk zgodovine pa bolj življenjski. Avtor se je v članku omejil na prikaz fotografije, razglednice, karikature in plakata kot zgodovinskega vira.

Ključne besede: zgodovinski viri, fotografije, razglednice, karikature, plakati

ABSTRACT

Psychological, pedagogical and didactic motives urge a teacher to try to bring historical subject matter closer to the children, first-hand. One of the most successful methods is working with historical sources. Historical sources provide a true material basis for a genuine understanding of historical facts and phenomena. Historical sources not only broaden the historical synthesis given in textbooks, but deepen it as well, making the material more understandable to pupils and history lessons more true to life. In this article the author focused on presenting a photograph, postcard, caricature and poster as a historical source.

Keywords: historical sources, photographs, postcards, caricatures, posters

UVOD

Zgodovinska znanost temelji na zgodovinskih virih, na njihovem kritičnem pretresu, primerjanju, ugotavljanju zanesljivosti in njihovem sintetiziranju. Prav zaradi tega je to dejstvo treba nujno upoštevati tudi pri pouku zgodovine in na prvo mesto med vsemi učnimi viri postaviti prav zgodovinske vire.¹

Poudariti je treba tudi, da dajejo zgodovinski viri pravo materialno podlago za resnično razumevanje zgodovinskih dejstev in pojavov. Zgodovinski viri pa ne širijo že v učbenikih dane zgodovinske sinteze, ampak jo tudi poglobijo, zaradi česar postane učencem gradivo razumljivejše, pouk zgodovine pa bolj življenjski.²

Poznamo več vrst zgodovinskih virov. Med tiste, ki so primerni pri pouku zgodovine tako v osnovni kot v srednji šoli, so:

- materialni viri: arheološke najdbe (ruševine gradov, mest, razni spomeniki, stanovanjski objekti, stari predmeti, novci, obleke itd.);
- pisni viri: v pouk zgodovine vključujemo raznovrstna pisna sporočila (dokumente, kronike, spominska pričevanja, časopisne članke, statistične preglede in podobno);
- ustni viri: ljudsko izročilo, narodne pesmi in pravljice, šege in navade, pripovedi;
- slikovni viri (dela slikarstva, kiparstva in arhitekture);
- literatura kot zgodovinski vir;
- fotografija kot zgodovinski vir;³
- razglednica kot zgodovinski vir;
- karikatura kot zgodovinski vir;
- plakat;
- zgodovinske karte;
- diagrami in statistike;
- sodobni mediji (zvočni in videoviri);
- informacijsko-komunikacijska tehnologija pri pouku zgodovine (internet, e-gradiva).

FOTOGRAFIJA KOT ZGODOVINSKI VIR

Sredi 19. stoletja se je uveljavila fotografija, ki je prevzela vlogo dokumentarnega zapisovalca in ilustratorja. Fotografija je razbremenila slikarstvo – ker je bilo osvobojeno pritiska dokumentarnega realizma, se je lahko posvetilo drugim ciljem. Med slikarstvom in fotografijo se je razvilo svojevrstno vzporedno življenje in sovplivanje, fotografija se obrača k motivom in se ukvarja s podobnimi vprašanji kot slikarstvo.⁴

S pomočjo fotografij in slik lahko dobimo realne izjave, ki presegajo oz. dopolnjujejo druge vire. Kakšen je bil videz hiš, mestne četrti, podjetja, orodja, strojev? Kako so živeli ljudje? Kako so se oblačili? Poseben pomen ima fotografija za socialnozgodovinska vprašanja, seveda pa je pri tem pomembno, da imamo serijo slik o določenem vprašanju ter da si pomagamo še s pisnimi viri za primerjavo in kontrolo. Na področju krajevne zgodovine lahko fotografija, predvsem pa serija fotografij, pripoveduje zgodovino sprememb nekega okolja.

S tem, ko fotografija zajame in »shrani« čas, postane zgodovinski dokument:

¹ Weber, Tomaž (1987). Zgodovinski viri (pisni, materialni in statistični podatki) pri pouku zgodovine. V: Sodobna pedagogika, letnik 38, št. 7-8, str. 381.

² Weber, Tomaž (1981). Teorija in praksa pouk zgodovine v osnovni šoli. Ljubljana: DZS, str. 64, 65.

³ Avtor prispevka se je v članku omejil na prikaz fotografije, razglednice, karikature in plakata kot zgodovinskega vira.

⁴ Golob, Nataša (2005). Umetnostna zgodovina. Ljubljana: DZS, str. 19.

- a) kot uporabna ali profesionalna fotografija, npr. reporterjev ali modnih fotografov;
- b) kot amaterska fotografija;
- c) kot samostojna umetnina.

Fotografijo kot slikovni vir moramo obravnavati tako kot vsak drugi vir. Dobiti moramo odgovore na vprašanja:

1. Kdaj je nastala?
2. Kaj prikazuje?
3. Kdo je fotografiral, po čigavem naročilu?
4. Za katerega naročnika je nastala?

Za interpretacijo fotografije veljajo ista pravila kot za druge slikovne medije. Fotografija namreč ponuja obdelano realnost:

1. Kateri motiv si je izbral fotograf?
2. Kateri izsek in zorni kot je določil?
3. Kakšen fokus objektiv je uporabil in s tem vplival na bližino ali daljavo oz. na raztezanje ali krčenje objekta?
4. Ali je opravil retuširanja?⁵

Primeri fotografskega gradiva

Skupinska fotografija »Francoza pri Maistru«. Sedijo: grof Begoven, general Rudolf Maister, major Reverdy. Stojijo: poročnik Čigoj, major Koser, major Mulaček, poročnik Sterger.

(Vir: Fototeka Pokrajinskega arhiva Maribor.)

Fotografija prikazuje tujo vojaško misijo, ki jo je sprejel general Maister. Fotografijo uporabimo ob razlagi dramatičnih dogodkov leta 1918/1919, ko je general Maister z odločno akcijo priporil Maribor novonastali državi Kraljevini SHS. Opis: že v prvih prevratnih dneh je v Maribor prispela francoska vojaška misija. V mestu sta francoska gosta ostala do ustanovitve prve jugoslovanske vlade v Beogradu. Francoska vojaška misija je bila Maistru in Slovencem zelo naklonjena. Rada je zahajala v slovensko družbo, zanimala se je za Maistrove vojaške akcije, za politično in gospodarsko ureditev upravne oblasti. S svojimi objektivnimi poročili je koristila Maistru.

Imamov trg v Esfahanu v Iranu.
(Foto: Dragan Potočnik.)

⁵ Dr. Bauer, Volker, dr. Böttcher, Christine, dr. Gleba, Gudrun, prof. dr. Günther-Arndt, Hilke, dr. Hoffmann, Dirk, Hoffmann-Mosolf, Sylvia, dr. Keitz, Christine, dr. Schaap, Klaus, Teghtmeier-Blank, Reinhard, Zwölfer, Elisabeth, prof. Zwölfer, Norbert (1998). Methodenarbeit im Geschichtsunterricht. Berlin: Cornelsen, str. 86, 87 (v nadaljevanju: dr. Bauer, Volker, 1998).

Fotografija na strani 31 prikazuje osrednji trg v Esfahanu. Glavni umetnostni izraz v islamskem svetu predstavlja mošeja. Ne samo zaradi arhitekture, temveč tudi zaradi okraskov, ki pokrivajo vse dele notranjščine in zunanjščine. Stenski in talni mozaiki, barvaste opeke, keramika in obdelani štuki krasijo mošeje od Marakeša v Maroku, do Kaira v Egiptu ali Esfahana v Iranu.

Fotografijo lahko uporabimo v učni enoti Arabci oziroma ko govorimo o islamu v novem veku. Islamski svet takrat doživi tri viške:

- vladavina Mogulov v Indiji,
- obdobje dinastije Safavidov v Perziji in
- osmanska Turčija.

V začetku 16. stoletja je Perziji zavladala domača dinastija Safavidov, ki je vladala dobri dve stoletji in prinesla državi novi razcvet. Vrhunec je dežela doživela v času vladanja šaha Abasa I. Velikega (1588–1629). Temeljita prenova države (nove ceste, gradnja karavanserajev, medres, novih namakalnih sistemov) je prinesla blagostanje prebivalstva in razcvet umetnosti. Šah Abas je dal pozidati novo prestolnico Esfahan v eno najlepših mest, kjer lahko še danes občudujemo številne čudovite mošeje, medrese, karavanseraje in bazarje. Kupole mošej so prekrile z mešanico modrih, belih in rumenih geometrijskih vzorcev iz emajlirane keramike. To je pa tudi čas, ko so nastale dvorne delavnice, v katerih so izdelovali izjemne preproge, po katerih Iran slovi še danes. Tudi v tem času je v Perziji obstajala velika strpnost do drugače verujočih.

Kairo ima veliko obrazov: od sodobnega središča do starega islamskega dela. Ulice mesta pa se zajedajo tudi v faraonski Kairo.

Zgodovina prostora Egipta je v 16. stoletju doživela novo poglavje – zasedbo osmanskih Turkov. V ospredju zgornje slike je minaret mošeje sultana Hasana (obdobje mamelukov), v ozadju mošeja Mohameda Alija z več kupolami in z ozkimi, visokimi minareti (obdobje Osmanov).

Kairo.
(Foto: Dragan Potočnik.)

RAZGLEDNICA KOT ZGODOVINSKI VIR

Tudi s pomočjo starih razglednic lahko spoznavamo preteklost. Seznanimo se s podobami krajev, mest, ulic v preteklosti ... Stare razglednice so nam lahko v veliko pomoč tudi

pri pouku zgodovine. Tako si lahko učenci pri pouku zgodovine ogledajo podobo svojega kraja nekoč in to primerjajo s sedanjo podobo. Ugotavljajo nastale spremembe, odkrivajo novosti, sklepajo o posledicah ipd.⁶

Razglednica Rotovškega trga v Mariboru. Učenci primerjajo Rotovški trg nekoč in danes. (Vir: Fototeka Pokrajinskega arhiva Maribor.)

Primeri razglednic

Razglednica na levi strani prikazuje Pivnico pri moki, kjer so bili prvi prostori Slovenske čitalnice v Mariboru. Razglednico uporabimo ob razlagi narodnega prebujanja v Mariboru. Mariborski Slovenci vse do izgradnje Narodnega doma leta 1898 v mestu niso imeli primernih prostorov za svoj gospodarski in kulturni razvoj. Društva so delovala v neprimernih prostorih, še največkrat v lokalih, tako kot npr. najpomembnejše slovensko društvo v Mariboru pred letom 1918, Slovenska čitalnica. Razglednica, ki je nastala še v času Avstro-Ogrske, je zanimiva tudi po tem, da je opremljena s štampiljko *Maribor ob Dravi*. To nam dokazuje, da je bila odposlana po prvi svetovni vojni, ko so Slovenci že živeli v Kraljevini SHS. Še vedno pa so uporabljali stare razglednice, ki so jih le opremili s slovenskimi napisi.

Tegetthoffova cesta s frančiškansko cerkvijo okrog leta 1910. (Vir: Fototeka Pokrajinskega arhiva Maribor.)

⁶ Uporabimo lahko znane objave razglednic npr. Pozdrav iz slovenskih krajev, Pozdrav iz Ljubljane, Pozdrav iz Maribora – zbirka nastaja na spletnem portalu KAMRA ipd.

⁷ Leta 1999 je Založba Obzorja izdala prevod tega za Maribor izjemno pomembnega dela. Delo je prevedel Franc Vogel. Slovenski naslov se glasi: Maribor – njegova okolica, prebivalci in zgodovina.

Razglednica zgoraj prikazuje središče Maribora pred prvo svetovno vojno. Z njo si lahko pomagamo ob razlagi vključevanja Slovencev v nemški kulturni krog v mestih na Slovenskem pred prvo svetovno vojno. Pomagamo si lahko tudi z literaturo: Rudolf Gustav Puff, Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte.⁷ Rudolf Gus-

tav Puff, po rodu zgornještajski Nemec, vsestranski ustvarjalec, ki je na graški univerzi opravil izpit iz slovenščine, je v svoji knjigi Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte slikovito opisal tedanje razmere. Med drugim je zapisal: »Življenje v Mariboru je povsem nemško, pa čeprav je na bližnjem podežlju slovensko opredeljeno; skoraj vsi domači Mariborčani obvladajo oba jezika, služabniški sloj navadno že po enem letu, ki ga preživi v mestu; le-ta izvira skoraj izključno iz slovenskega življa, ki ima svoje vrline, pa tudi hibe ... «⁸

KARIKATURA KOT ZGODOVINSKI VIR

Družbene in politične karikature so se v tisku pojavile že na začetku 18. stoletja. Takrat je bila njihova naloga sporočiti stališča do dogodkov in javnih osebnosti večinoma nepismenemu prebivalstvu. Pozneje je karikatura zaradi uporabe humorističnih risb, pretiravanja, simbolov, humorja in ironije omogočila izražati stvari, ki bi jih bilo politično nevarno ali nespametno sporočiti v obliki besedila.

Karikatura je včasih dobrohotna, največkrat pa ostra, kritična nemalokrat tudi kruta, zlobna ali celo krivična. Poudarja vrline in odkriva napake. Posega v družbeno dogajanje, delovanje posameznika, njegovo zasebno in javno življenje. Pogosto služi uveljaviti oziroma uresničiti določenega političnega, socialnega ali kulturnega programa in tako postaja nepogrešljiv del političnega ali kulturnega boja. Je zelo učinkovita in metodično uporabna slika zgodovinskih osebnosti in pojavov. Če jo učitelj zgodovine pravilno interpretira, je za poživitev učne ure zelo dobrodošla. V pouk vnaša živahnost, smeh, prav tako pa tudi karakterizira zgodovinsko osebo, čas in pojav.⁹

Na kaj moramo biti pozorni:

- Pomembno je, da učenci poznajo ozadje teme, saj bodo le tako lahko razumeli bolj pretanjene karikature.
- Karikaturist s karikaturo poda svoje mnenje, ne dejstva.
- Pri karikaturi sta v ospredju pretiravanje in izkrivljanje telesnega videza. Karikaturist lahko s potezami obraza ali telesa nariše različne človeške značilnosti. Največkrat poudarja, poenostavlja tiste značilnosti, iz katerih se ponorčuje.
- Karikatura mora biti učinkovita (smešna).
- Večina karikatur temelji na uporabi simbolov, zato je pomembno njihovo prepoznavanje (nacionalni simboli: npr. Rusija – medved, ZDA – stric Sam itd.).
- Metodična vprašanja, ki se najpogosteje nanašajo na karikature, so: Kdo je prikazan na karikaturi in kaj dela? Ali so na karikaturi simboli, kaj predstavljajo? Zakaj so bili izbrani ti simboli? Kakšen je namen umetnika? Kakšno je zgodovinsko ozadje? Kaj karikatura sporoča?

Primer dela s karikaturo

Glavni cilj dela s karikaturami je torej spoznati in kritično oceniti sporočilo karikature. Predstavljamo primer karikature avtorja Honoreja Daumierja, Gargantua iz leta 1831.

Karikatura *Gargantua* (mišljen je francoski kralj Ludvik Filip, 1830–1848) nas spominja na istoimensko glavno osebo satiričnega romana, ki ga je napisal François Rabelais, in s tem na znano francosko tradicijo posmehljive kritike. Daumier je zaradi karikature do-

⁸ Puff, Rudolf Gustav (1999). Maribor – njegova okolica, prebivalci in zgodovina. Obzorja: Maribor, str. 157. Glej tudi: Puff, Rudolf Gustav (1847). Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte, I. Band. Gratz: a. Leykam'sche Erben, str. 259.

⁹ Stradling, Robert (2001). Teaching 20th-century European history. Strasbourg: Council of Europe.

Gargantua.
(Po predlogi skicirala Lina Potočnik.)

vsaj na zunaj nevidna. Učinek karikature, njene kritike in kaznovanje Daumierja pa so dolgoročno destabilizirali oblast Ludvika Filipa.¹⁰

Ob koncu velja opozoriti na previdno in premišljeno uporabo političnih karikatur, ker so lahko zelo stereotipne in ob napačni uporabi lahko učitelji to stereotipnost nehote še utrjujejo, namesto, da bi jo razblinjali.

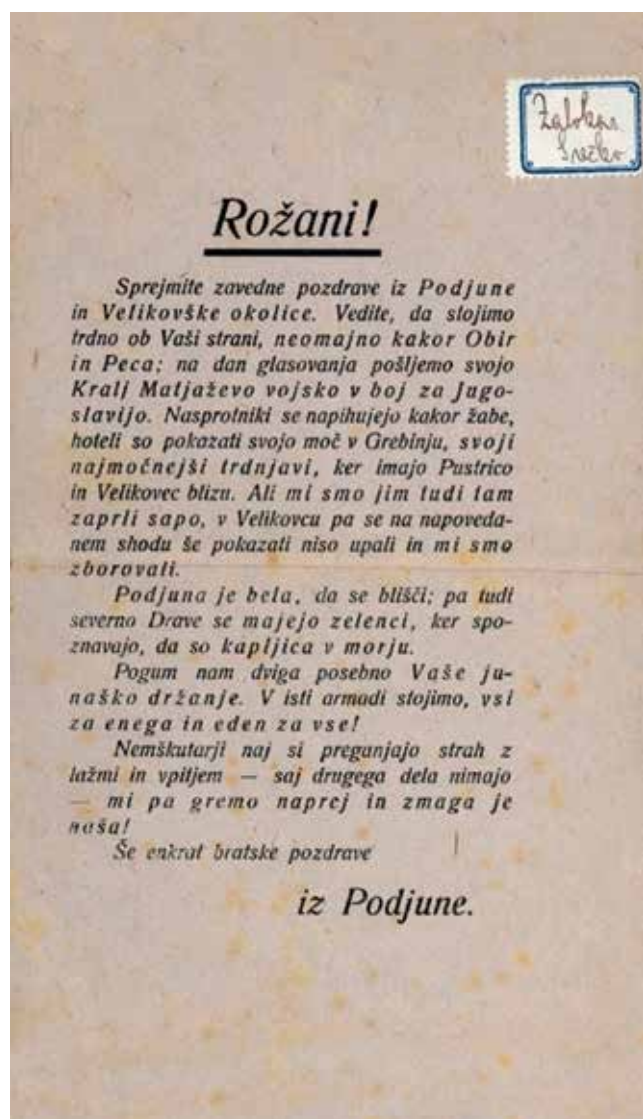
PLAKAT KOT ZGODOVINSKI VIR

Plakat je izdelek grafičnega oblikovanja s kombinacijo besedilnih, likovnih in grafičnih elementov v večbarvnem tisku. Pritrjen je na javnem prostoru z namenom sporočanja in obveščanja čim širše javnosti in sega vse od političnega, kulturnega, prireditvenega, turističnega do povsem reklamno-komercialnega. Plakat kot dokument časa je mogoče pri pouku zgodovine dobro metodično izkoristiti.

¹⁰ Dr. Bauer, Volker, 1998, str. 67.

Primeri plakatov

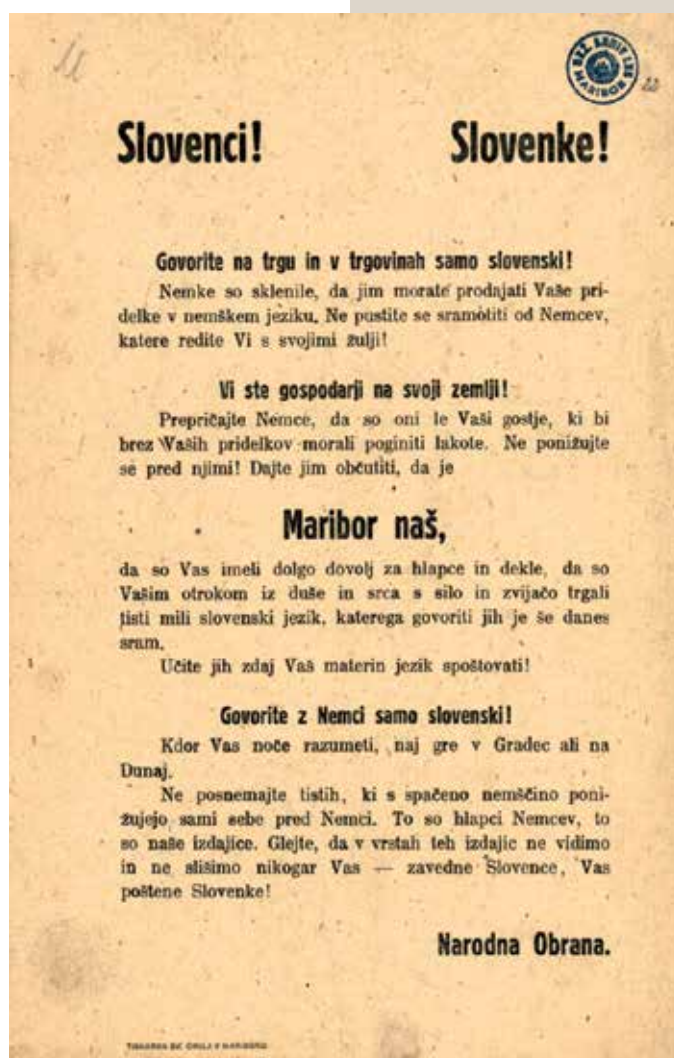
Plakat na desni strani lahko uporabimo pri razlagi dogodkov po prvi svetovni vojni na Slovenskem. Še lep čas po prevratu so pri uradovanju uporabljali nemške ali dvojezične tiskovine. Tako lahko vsebino tega plakata beremo v časniku Mariborski večernik Jutra še celo leta 1933.

Pozdrav Rožanom.

(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor, fond Prevrtni dogodki v Mariboru.)

Primer plakata levo lahko uporabimo pri razlagi. Avstrijci so po začetnih neuspehih postopoma spet osvajali Koroško. Kljub ofenzivi jugoslovanske vojske v maju naslednjega leta se je o usodi koroške meje odločalo na mirovni konferenci. Ofenziva je bila nekaj mesecev prepozno in je pri diplomatskih odločitvah bolj škodila kot koristila. Plebiscit se je 10. oktobra 1920 končal za Slovenijo neugodno. Koroški Slovenci so ostali v Republiki Avstriji, ki jih je v naslednjih letih sistematično germanizirala.¹¹

Poziv Slovincem, da govorijo slovensko

(Pokrajinski arhiv Maribor, fond Prevrtni dogodki v Mariboru.)

¹¹ Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 247–249.

Po izvršenem plebiscitu 10. oktobra 1920 so nemški strategji popisovali svoje koroške ofenzive, politiki so zmagoslavno slavili izid plebiscita kot svojo pravično zmago, koroški Slovenci pa so preklinjali plebiscit kot izvirno zlo svoje narodne nesreče. General Maister je izjavil: »Usodno, nepopravljivo napako je zgrešila naša prva slovenska vlada v Ljubljani, ki je meni preprečila takojšnjo zasedbo Celovca in cele Koroške.«¹²

Pri interpretaciji plakatov nam lahko pomagajo naslednja vprašanja:

1. Kdo je oblikovalec plakata?
2. Kdo je naročnik plakata?
3. Kdaj je bil plakat izdan?
4. Katera sredstva je uporabil oblikovalec? Vsebuje plakat stereotipe ali predsodke?
5. Koga plakat nagovarja?
6. Kakšen je namen plakata?
7. Na katerih mestih je bil plakat pritrjen? Ali je bil zelo razširjen?

Primer naloge pri uporabi plakatov:

- V manjših skupinah fotografirajte politične in gospodarske plakate v vašem kraju ali mestu.
- Slike predstavite v obliki posterja ali stenskega časopisa.
- Primerjajte jih s političnimi in gospodarskimi plakati iz preteklih obdobij (pred prvo svetovno vojno, med obema vojnoma). Kakšen politični in gospodarski razvoj lahko razberete iz primerjave?¹³

SKLEP

Fotografijo kot slikovni vir je treba obravnavati tako kot vsak drugi vir. Ugotoviti moramo: kdaj je nastala, kaj prikazuje, kdo je fotografiral, po čigavem naročilu ter za katerega naročnika je nastala. Za interpretacijo fotografije veljajo ista pravila kot za druge slikovne medije. Fotografija namreč ponuja obdelano realnost: kateri motiv je fotograf izbral, kateri izsek in zorni kot je določil, kakšen fokus objektiv je uporabil in s tem vplival na bližino ali daljavo oz. na raztezanje ali krčenje objekta ter ali je opravil retuširanje.

Tudi razglednice kot vir so pri pouku zgodovine pomembne. Učenci si lahko s pomočjo starih razglednic ogledajo podobo svojega kraja nekoč in to primerjajo s sedanjo podobo. Ugotavljajo nastale spremembe, odkrivajo novosti, sklepajo o posledicah ipd.

Pri interpretaciji plakatov nam lahko pomagajo naslednja vprašanja: Kdo je oblikovalec plakata? Kdo je naročnik plakata? Kdaj je bil plakat izdan? Katera sredstva je uporabil oblikovalec? Vsebuje plakat stereotipe ali predsodke? Koga plakat nagovarja? Kakšen je namen plakata? Na katerih mestih je bil plakat pritrjen? Ali je bil zelo razširjen? Avtor podglavlje sklence s primerom naloge: v manjših skupinah fotografirajte politične in gospodarske plakate v vašem kraju ali mestu. Slike predstavite v obliki posterja ali stenskega časopisa. Primerjajte jih s političnimi in gospodarskimi plakati iz preteklih obdobij (pred prvo svetovno vojno, med obema vojnoma). Kakšen politični in gospodarski razvoj lahko razberete iz primerjave?

Tudi karikatura je pomemben vir. Ob analizi karikature lahko ugotovimo, da je ta lahko včasih dobrohotna, največkrat pa ostra, kritična, nemalokrat tudi kruta, zlobna ali celo krivična. Poudarja vrline in odkriva napake. Posega v družbeno dogajanje, delovanje posameznika, njegovo zasebno in javno življenje. Pogosto služi uveljaviti oziroma uresni-

¹² Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Prevrtni dogodki na slovenskem Štajerskem 1887–1920, SIG 2037, AŠ 1, spis 22.

¹³ Dr. Bauer, Volker, 1998, str. 78, 79.

čitvi določenega političnega, socialnega ali kulturnega programa in tako postaja nepogrešljiv del političnega ali kulturnega boja. Če jo učitelj zgodovine pravilno interpretira, je za poživitev učne ure dobrodošla, saj v pouk vnaša živahnost, smeh, prav tako pa tudi karakterizira zgodovinsko osebo, čas in pojav.

LITERATURA

- Brodnik, Vilma (2003). Kako do bolj kakovostnega znanja zgodovine. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Dr. Bauer, Volker, dr. Böttcher, Christine, dr. Gleba, Gudrun, prof. dr. Günther-Arndt, Hilke, dr. Hoffmann, Dirk, Hoffmann-Mosolf, Sylvia, dr. Keitz, Christine, dr. Schaap, Klaus, Teghtmeier-Blank, Reinhard, Zwölfer, Elisabeth, prof. Zwölfer, Norbert (1998). Methodenarbeit im Geschichtsunterricht. Berlin: Cornelsen.
- Cooper, Hilary (2000). The Teaching of History in Primary Schools. Implementing the Revised. London: David Fulton Publishers.
- Golob, Nataša (2005). Umetnostna zgodovina. Ljubljana: DZS.
- Potočnik, Dragan (2010). Metodичne značilnosti sodobnega pouka zgodovine. V: Pedagoška obzorja. Didactica Slovenica, letnik 25, št. 1, str. 55–76.
- Puff, Rudolf Gustav (1999). Maribor – njegova okolica, prebivalci in zgodovina. Obzorja: Maribor.
- Puff, Rudolf Gustav (1847). Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte. I. Band, Gratz: a. Leykam'schen Erben.
- Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija.
- Stradling, Robert (2001). Teaching 20th-century European history. Strasbourg: Council of Europe.
- Weber, Tomaž (1981). Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli. Ljubljana: DZS.
- Weber, Tomaž (1987). Zgodovinski viri (pisni, materialni in statistični podatki) pri pouku zgodovine. V: Sodobna pedagogika, letnik 38, št. 7–8, str. 381–384.

VIR

PAM, Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem 1887–1920, SIG 2037, AŠ 1, spis 22.

Boštjan Kernc

Osnovna šola Davorina Jenka Cerklje na Gorenjskem

MESTO KOT MUZEJ – ZGODOVINSKO TERENSKO DELO S PAMETNIM TELEFONOM

Boštjan Kernc

Davorin Jenko Primary School,
Cerklje na Gorenjskem

A TOWN AS A MUSEUM – HISTORICAL FIELDWORK WITH A SMARTPHONE

POVZETEK

V prispevku prikazemo primer izpeljave zgodovinskega terenskega dela, pri katerem učenci po manjših skupinah čim bolj samostojno in z elementi igrifikacije spoznavajo mesto kot muzej. Ideja za izpeljavo takega dneva dejavnosti se je porodila iz opažanj, da so učenci ob vodenih ogledih preveč pasivni, da večinoma nezainteresirano sledijo bolj ali manj zanimivemu vodiču, ne opazijo mesta v celoti, sobivanja kulturne in arhitekturne dediščine z današnjim življenjem, temveč so osredotočeni le na določene podatke, ki jih morajo zapisati na delovne liste. Starejši obiskovalci mesta pogosto ne bi bili navdušeni nad takim spoznavanjem novih krajev, zato smo mladim, ki še raje raziskujejo sami, ponudili možnost, da s svojimi mobilnimi napravami, uporabo QR-kod, internetnih vsebin, fotoaparata in aplikacij, ki posnetke povežejo v zgodbo, samostojno raziskujejo mesto. Triurni potep po Ljubljani je bil zadetek v polno!

Ključne besede: učenje zunaj učilnice, zgodovinsko terensko delo, mesto kot muzej, igrifikacija, informacijsko-komunikacijska tehnologija

ABSTRACT

This paper shows an example of conducting historical fieldwork during which pupils work in smaller groups as independently as possible, coming to know a town as a museum through gamification elements. The idea for organising such an activity day arose from observing that pupils were too passive during guided tours; that they followed a more or less interesting guide around, often indifferently; that they did not see the town in its entirety, the coexistence between cultural and architectural heritage and life today, but were merely focused on the specific data which they had to write down in their worksheets. Older visitors to the town would probably not have been thrilled with getting to know new places this way, which is why young people, who prefer to conduct their own research, were given the chance to explore the town on their own with their mobile devices, using QR codes, Internet contents, cameras, and applications which combine photographs into a story. The three-hour stroll through Ljubljana was a smashing success!

Keywords: learning outside the classroom, historical fieldwork, town as a museum, gamification, information and communication technology

UVOD

Prispevek predstavlja v našem prostoru premalo zastopan način poučevanja oz. dela z učenci, saj vključuje učenje zunaj učilnice, zgodovinsko terensko delo s samostojnim in timskim učenjem ter uporabo lastne mobilne tehnologije ter posameznih elementov igre (igrifikacija pouka). Idejno podlago za izvedbo takega kulturnega dne je tlakovalo več dejavnikov. To so bila v prvi vrsti osebna opažanja, da so učenci ob vodenih ekskurzijah po mestu pogosto zelo pasivni in kvečjemu dovzetni za ustrezno izpolnjevanje svojih delovnih listov, ne pa za mesto samo; opažanja, da kulturne dediščine učencem pogosto ne znamo predstaviti na zanimiv način in jo zato dojemajo kot nekaj dolgočasnega; in (tako zelo očitna) opažanja, da so učenci vsaj navdušeni (če že ne kaj več) nad mobilno tehnologijo, česar učitelji nikakor ne izkoristimo dovolj. Nove ideje in praktično znanje za reševanje tega problema sta prispevali dve izobraževanji v okviru programa Erasmus+: seminar o igrifikaciji, ki me je utrdil v spoznanju, da so elementi igre pri pouku zelo dobrodošli, ter seminar Smile, ki je nazorno pokazal, da že mesto samo in sprehod po njem ponuja ogromno snovi, saj je med nami kot živi muzej. Stare fotografije ali videoposnetki in računalniške animacije, ki so danes prosto dosegljivi v elektronski obliki, pa izkušnjo mesta lahko še dodatno obogatijo s prizori različnih zgodovinskih obdobj, arhitekturnih slogov, praktičnih urbanih rešitev ... Sintezo teh opažanj, idej in izkušenj predstavlja dan dejavnosti, ekskurzija za 9. razred osnovne šole, ki je bila izpeljana v središču Ljubljane. Učenci, razdeljeni v manjše učne skupine, opremljeni z zemljevidi, delovnimi listi z nalogami in QR-kodami ter z mobilnimi napravami, so se sami (v spremstvu učitelja »mentorja« in ne »vodiča«) odpravili po mestu. Članek sicer podaja nekaj teoretičnih postavk, osredotoča pa se predvsem na praktično izpeljavo dneva dejavnosti.

POTEK DELA

Teoretična in idejna izhodišča

Osnovni pomen igrifikacije je vključevanje elementov igre v didaktiko pouka, namen pa je z različnimi učnimi situacijami in strategijami povečati motivacijo in angažiranost sodelujočih za opravljanje neke aktivnosti in posledično izboljšati rezultat, v našem primeru poučevanja in učenja. Igra je za otroke naravno stanje; prek nje v zgodnjem otroštvu spoznavajo svet in družbo: eksperimentiranje, prilagajanje vedenja okolici oz. pravilom igre, izzivi, naloge, tekmovanje, simulacije, reševanje problemov in danes tudi virtualen svet obdajajo otroške aktivnosti. V kasnejših letih odrasli in šola te elemente zanemarjamo in pretirano poudarjamo le razlago, dril in podatkovno znanje. Premalo je zanimivih zgodb in zanimivih oblik, prijateljskega tekmovanja, seštevanja točk, zabave, presenečenj, iger vlog, napredovanja v višje stopnje, empatije, timskega sodelovanja, taktike, domišljije ... vsega tega, kar ima igra in kar prinaša izzive. Določeno stopnjo igrifikacije današnjim mladim prinaša že sama uporaba mobilne tehnologije. V terensko delo smo zato želeli vključiti tudi slikanje t. i. selfjev ob določenih stavbah oz. spomenikih. Elektronska gradiva pa že samo z uporabo določenih fotografij ali videoposnetkov ponujajo uporabna e-gradiva in ob primernem usmerjanju lahko s takim učenjem spodbujamo uporabno e-pismenost pri mladih.

Terensko delo je stara oblika pouka zunaj učilnice. Zunaj se lahko počne veliko stvari; primer, ki ga obravnava članek, se osredotoča na mesto kot živi muzej. Ulice, stavbe in

spomeniki nam pripovedujejo o zgodovini in vsakdanjem življenju, pripovedujejo, kako je mesto rastlo, se spreminjalo ... Ponuja nam različne arhitekturne sloge, praktične rešitve, kulturne in umetnostne dodatke ter s tem priča o zahtevah, potrebah in vrednotah določenega časa. V mestu spoznavamo svet, ki je družbeno skonstruiran in se izraža z različnimi oblikami javnega prostora. Z natančnejšim pogledom na mesto, z večplastnim pristopom lahko v njem spoznamo umetnost, raznolikost, zato moramo učence navajati ne le na poslušanje in sledenje, temveč spodbujati radovednost, samostojno raziskovanje in zaznavanje vtisov in občutkov. Prepogosto se dogaja, da so ekskurzije oblika »vodenega mučenja« s hitenjem od ene do druge točke in dopolnjevanjem podatkov na delovnih listih. Prepogosto se dogaja, da se vodenje osredotoča le na posamezne ostanke preteklosti, ki se ne povezujejo s sodobnejšimi ali uporabnejšimi elementi, ki so mladim (in tudi manj mladim) precej bolj poznani in bliže.

So učenci pozorni na različne strukture, oblike, konstrukcije, materiale, umetniške dodatke, dekoracije in vzorce, kontraste, simbole in napise, svetlobo in barvno paletto, ambient, atmosfero, namembnost in uporabnost prostora? Vsak prostor nas napolni z občutki, vpliva na razpoloženje. Se učenci znajo izraziti o tem? Je prostor hladen, topel, strašljiv, navdihujoč, vznemirljiv, vabljev, sproščujoč, glasen, neurejen, utesnjujoč ...? Kaj mu daje vtis mogočnosti, urejenosti, praktičnosti ...?

Predpostavljali smo, da bodo učenci ob svobodnejšem učnem sprehodu po mestu, ki bo bolj podoben samostojnemu raziskovanju mesta, ob primerni pripravi bolj pozorni na vse te stvari, da bodo mesto doživeli kot živo celoto; ob samostojni uporabi zemljevida pa dobili tudi boljši občutek orientacije. To se nam zdi pomembno, saj znanje dojemamo kot sposobnost posameznika za sodelovanje s svetom. Predpostavljali smo tudi, da bodo učenci z uporabo elementov igrifikacije bolj zavzeti za delo, podobno kot z uporabo mobilne tehnologije, ki jim bo hkrati omogočila večplastno predstavo o mestu in dostop do podatkov, ki jih po navadi posreduje vodič.

Izpeljava dneva dejavnosti

Za naše terensko delo smo izbrali središče Ljubljane, ker ponuja širok spekter po času in arhitekturi zelo različnih elementov in je hvaležno za »časovni prerez«, ker smo se z devetošolci posebej osredotočili na Jožeta Plečnika in ker pri pouku zgodovine obravnavamo pomembne nacionalne ustanove, ki smo jih dobili v 20. stoletju. Učenci, v našem primeru torej devetošolci, so bili opremljeni z delovnimi listi in pametnimi telefoni (vsaj z enim na skupino). Razdeljeni so bili v manjše učne skupine po 6–7 učencev. Predpostavljali smo, da je za hojo po mestu in opravljanje skupnih nalog to optimalno število, kar se je tudi potrdilo. Na razpolago so imeli tri polne ure in učitelja, ki jih je samo spremljal zaradi varnosti in po potrebi usmerjal.

Ves čas so izhajali iz svojega delovnega lista, kjer so imeli:

- zemljevid Ljubljane z vrisano potjo,
- časovni trak, kamor so morali vpisovati določene stavbe oz. kipe, ki so jih videli na poti,
- nekaj obrazcev zapisnika o izginulih znanih Ljubljancanih, ki so jih morali poiskati in dopolniti,
- naloge, ki so bile vezane na posamezne točke na poti.

IME IN PRIIMEK: _____

ROJSTNI PODATKI: _____

POKLIC: _____

S KOM SE POGOSTO DRUŽI: _____

KAJ O NJEM VEDO POVEDATI LJUDJE: _____

KJE V LJUBLJANI BI SE LAHKO NAHAJAL:

Primer zapisnika o »izginulih
Ljubljančanih«.

S pomočjo pametnih telefonov ali tablic so si lahko ogledali določene slike, fotografije, animacije, videoposnetke, poslušali glasbo ali se sprehodili po interaktivnih vodnikih oz. virtualnih muzejih. Naloge so bile dosegljive s QR-bralniki, slike in videoposnetki, ki so prosto dosegljivi na spletu, pa so bili predhodno naloženi na spletnem portalu Webquest (Euquests). Tako so si lahko določene dele mesta ogledali v različnih obdobjih, ob različnih dogodkih in spoznavali različne razvojne stopnje mesta, različne vrednote posameznih obdobji, namene posameznih stavb, razmišljali o ureditvi mesta in se tudi vživeli v različne kulturne dogodke. V zemljevid so morali vrisati določene simbole in stavbe. Če bi želeli več igrifikacije, bi celotno pot lahko oblikovali kot iskanje zaklada, detektivsko iskanje določenih oseb in njihovih bivališč, načrtovanje turističnega vodnika po Ljubljani ... Uporabo mobilne tehnologije pa bi lahko povečali tudi tako, da bi morali učenci celotno pot predstaviti kot fotozgodbo s komentarji, kar bomo vključili v terensko delo v prihodnje.

Skupine učencev so sicer potovale po različnih smereh iste poti. V nadaljevanju predstavljamo primer ene poti s primeri nalog.

1. Na kongresnem trgu poišči kip Emonca. Koga prikazuje? Na spletni strani YouTube si oglej animacijo Dan v Emoni, da boš spoznal/-a, v kakšnem okolju je živel. Primerjaj današnje mesto z njegovim in navedi tri razlike. Nadaljuj proti Čopovi ulici. Najdeš Nebotičnik? S križcem ga označi na zemljevidu.
2. Sprehodi se po Čopovi ulici; opazuj tla pod nogami, ljudi, trgovine, lokale ... Kaj ti najbolj pade v oči? Kdo v skupini našteje več držav, iz katerih prihajajo trgovine in restavracije v tej ulici? Pojasni pojem globalizacija. Po kom se ulica imenuje? Bi bil on zadovoljen z vzdušjem ulice? Utemelji odgovor.

Razglednica Prešernovega trga 1880-1918.

(Vir: dLib, URN:NBN:SI:IMG-JBBL311Q.)

Učencem se s pomočjo aplikacije QR Reader na mobilnih napravah prikaže razglednica Prešernovega trga pred 100 leti. Primerjajo živo sliko z razglednico in se vživijo v časovni razvoj trga.

3. Postoj (ali sedi na piedestal) pri Prešernovem spomeniku. Napiši štirivrstičnico ali SMS Prešernu, s katerim bi mu povedal, kaj so mu postavili in kakšno veljavo ima danes.
4. Z mobilno napravo (QR-koda) si poglej sliko obrežja 100 let nazaj in navedi vsaj tri spremembe. Kdo je uredil obrežje Ljubljanice, kateri arhitekturni elementi prevladujejo?
5. Sprehodi se po Trubarjevi ulici, pri Čreslu zavij proti Mesarskemu mostu. Na njem se fotografiraj. Poišči zanimivega turista – vljudno ga povprašaj in zapiši, kaj si misli o Ljubljani.
6. Čemu služijo Plečnikove arkade? Sprehodi se skozi. Potem pot nadaljuj mimo Robbovega vodnjaka do mestne hiše. Vstopi vanjo in si oglej notranje dvorišče. Čemu služi stavba? Ko prideš ven, s sredine stopnišča stopi naprej 16–20 korakov in na tleh poišči napis. O katerem dogodku govori? Skušaj si predstavljati vzdušje srednjeveškega mesta ob gorečih knjigah. Zapiši, kaj vidiš.

Hubert Maurer/Franz Wolf: Pristanišče na Bregu ob Ljubljani, 1826.

(Vir: Mestni muzej in galerije mesta Ljubljane, foto: Marjan Paternoster.)

Učencem se s pomočjo aplikacije QR Reader na mobilnih napravah prikaže slika Brega pred dobrimi 200 leti. V živo lahko opazujejo arhitekturne spremembe ter obenem razmišljajo o različnih načinih življenja, gospodarstvu, turizmu in razvoju mesta.

7. Po čem se imenujejo ulice v srednjeveški Ljubljani? Poišči ulice, ki se imenujejo po naslednjih znakih: riba, škarje, ključ. S QR-kodo si oglej utrip srednjeveškega mesta: (YouTube, Srednjeveška Ljubljana).
8. Ko prečkaš Šušterski most, si lahko zavrtiš skladbo s tem imenom. Z druge strani Ljubljanice lahko opazuješ stisnjene srednjeveške hiše, nad katerimi kraljuje njihov gospodar. Si predstavljaš vonj ulic pred 600 leti? Potem se fotografiraj pred stavbo SAZU. Čemu služi ta stavba? Vpiši jo v časovni trak.
9. Ob bregu Ljubljanice se sprehodi do Križevniške ulice. Bela hiša na vogalu je bila last Žige Zoisa. Najdeš dokaz za to? Pogledaj si sliko (QR-koda) in odgovori, čemu je bilo namenjeno obrežje reke včasih. Zakaj je bilo dobro urediti brežino?

10. Sprehodi se do Križank. Opazuj ulico: katere arhitekturne elemente vsebuje? Vstopi na dvorišče. Čemu je bilo namenjeno včasih, čemu danes? Na YouTube si lahko ogledaš posnetek koncerta Gramatika: uporabi QR-kodo. Čemu oz. komu je posvečen obelisk pred Križankami? Kdo je napisal pozdravne besede na njem?

11. Pojdi do NUK-a; vstopi v vežo (PSSST! To je knjižnica, mnogi berejo!) in si oglej glavno stopnišče Kakšen prostor se ti zdi? Kateri arhitekturni elementi prevladujejo?

Arhitekt je z njimi želel simbolično pokazati, da je pot do znanja težka in dolga, a na koncu popotnika čaka svetloba. Je simbol uspel?

12. Če si hodil/-a prav, si se vrnil/-a na Kongresni trg ob stavbi, kjer je sedež ljubljanske univerze. Opazuj Kongresni trg danes, pred 20 leti in v Prešernovem času. Čemu je služil? Razmisli in zapiši dva razloga, zakaj so promet v središču Ljubljane omejili.

13. Trg republike: oglej si, kaj se je tukaj dogajalo 26. junija 1991. Katere stavbe in spomeniki ga obkrožajo?

14. Sprehodi se skozi Cankarjev dom, v miru, ker je to kulturna ustanova. Katere dvorane ima? Okrog poišči ostanke rimskega obzidja in se slikaj pred njim.

15. Nadaljuj pot do Opere (označi jo s križcem na zemljevidu). Katera predstava je trenutno na sporedu?

Vmes greš mimo Narodnega muzeja Slovenije. Kaj hrani? Čigav spomenik je pred njim?

17. Poišči Narodno galerijo, potem pa Trubarjev spomenik pred Moderno galerijo. Njegovo geslo je bilo: *Stati inu obstatu*. Skupaj z njim zato naredi pokončen selfi!

18. Na koncu reši še križanko in dodaj svoj element urbane kulture: napiši najljubši grafit.

19. Če ti je še ostal čas, se sprehodi do Jakopičevega paviljona v parku Tivoli. Tam reši še naslednje naloge:

- Pred 130 leti je Ljubljano prizadel hud potres. Oglej si sliko in skušaj ugotoviti, kateri del Ljubljane prikazuje (QR-koda).
- Leta 1941 so Ljubljano okupirali Italijani. Lahko si pogledaš posnetek o tem dogodku (QR-koda).
- Sprehodi se skozi Jakopičev paviljon, sedi na klopcu ali travnik in razmisli, čemu mestu služi park.

Kongresni trg s parkiriščem, 2010.
(Vir: Fotodokumentacija Dela, foto: Mavricij Pivk.)

Učencem se s pomočjo aplikacije QR Reader na mobilnih napravah prikaže slika Kongresnega trga pred 20. leti. V živo lahko opazujejo spremembe po izgradnji parkirne hiše ter razmišljajo o različnih rešitvah prometa in onesnaženosti v mestu.

UGOTOVITVE IN SKLEP

Kulturni dan je bil uspešen. Učencem je bilo najbolj všeč, da so imeli več svobode, imeli so več različnih izzivov, tudi bolj sproščene in ustvarjalne naloge. Uporabljali so priljubljeno tehnologijo in aplikacije, med seboj so sodelovali s skupno nalogo. Tudi učitelji so dan dejavnosti z novimi pristopi ocenili pozitivno: motivacija učencev je bila občutno višja kot pri običajnih ekskurzijah, učenci so bili sproščeni, a delovno naravnani. Vse učne cilje je težko na hitro ovrednotiti in primerjati, saj smo vsebinsko podobno, a klasično izvedeno ekskurzijo že pred časom opustili. Vsekakor pa so dejavnosti pripomogle k boljši orientaciji, saj učenci niso bili le sledilci. Ogledali in zapomnili so si precej več – vendar skozi svoje oči in ne le z vidika stroke. Uporaba mobilne tehnologije jih je motivirala, je pa očitno, da mnogi učenci potrebujejo več vaje pri uporabi aplikacij, predvsem pa si morajo privzgojiti smiselnejšo uporabo teh naprav. Vse to pa je na začetku logično, saj so jih navajeni uporabljati le za zabavo.

Ob koncu še dve ideji: vsekakor bi bilo v naslednjih letih (ko bo šola razpolagala s svojimi tablicami) treba vključiti nalogo, ki bo od učencev po takem zgodovinskem terenskem delu zahtevala, da izdelajo foto- ali videozgodbo. Kar nekaj mobilnih aplikacij je, ki to omogočajo na preprost način (npr. Adobe Spark). Druga ideja je uporaba spletnega portala Webquests kot zbirnika šolskih ekskurzij in terenskega dela. Pri nas sicer že obstaja nekaj spletnih strani, ki ponujajo programe ekskurzij in terenskega dela, vendar Webquests zagotavlja širši spekter, predvsem vključevanja interaktivnih vsebin ter povezav, ki omogočajo samostojno učenje in preprost dostop do naloženih vsebin s QR-kodami. Elektronske vsebine so med nami, povezujejo nas z nadgradnjo naše realnosti in jih moramo kot simbol mobilne tehnologije v večji meri vključiti tudi v vzgojno-izobraževalni proces.

LITERATURA

Morato Štucin, Teja (2013). Razigrana Ljubljana. Bled: KUD Tkalnica idej.
Where culture meets vocational education (2012). Sundbyberg: Tinta Education Ltd.

Tatjana Kreč

Osnovna šola Miška Kranjca, Ljubljana

FORMATIVNO SPREMLJANJE PRI POUKU ZGODOVINE NA PRIMERU TEME OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE

Tatjana Kreč

Miško Kranjec Primary School, Ljubljana

FORMATIVE ASSESSMENT DURING HISTORY LESSONS ON THE EXAMPLE OF SLOVENIA'S ATTAINMENT OF INDEPENDENCE

POVZETEK

Učno uro s formativnim spremljanjem v podporo učenju zgodovine sem načrtovala tako, da so bili učenci aktivni v vseh elementih formativnega spremljanja. V učnem procesu sem jih spodbujala h kritičnemu razmišljanju o procesu osamosvajanja Slovenije. Želela sem doseči, da bi razmišljali o narodni identiteti, o pomenu pripadnosti državi, v kateri živijo, da bi si pri učenju zgodovine zastavljali osebne cilje. Navajala sem jih na delo z večperspektivnimi zgodovinskimi viri, učili so se spremljati svoj napredek glede doseganja namenov učenja, sošolcem so dajali dobre in spodbudne povratne informacije, navajali so se na prevzemanje odgovornosti za svoje delo in učne dosežke.

Ključne besede: formativno spremljanje, povratna informacija, vrstniško vrednotenje, delo z viri, osamosvojitev Slovenije.

ABSTRACT

I planned a lesson with formative assessment to support the learning of history in a way that kept the pupils active in all formative assessment elements. During the learning process I encouraged them to critically reflect on the process of Slovenia's attainment of independence. I wanted to get them to start thinking about national identity, about the importance of affiliation with the country they are living in, and to set personal goals for learning history. I began accustoming the pupils to working with multiperspectival historical sources; the pupils were learning how to monitor their own progress in attaining the purposes of learning; they gave good and encouraging feedback to their classmates; and were getting used to taking responsibility for their work and their attainment.

Keywords: formative assessment, feedback, peer assessment, working with sources, Slovenia's attainment of independence

UVOD

Pri pouku zgodovine vključujem elemente formativnega spremljanja, ker želim, da so učenci pri delu aktivni in samostojni. Učence vključujem v načrtovanje in izvedbo pouka. Glede na skupne cilje si določijo osebne cilje učenja, ki jim sledijo skozi učni proces. Tako prevzemajo odgovornost za svoje delo. Svoj napredek spremljajo s pomočjo kriterijev uspešnosti, ki izhajajo iz učnih ciljev (namenov učenja), ki so si jih zastavili.

Ob koncu učnega procesa podam povratno informacijo. Namen take informacije je, da jim pojasnim, kaj so opravili odlično in kje imajo še možnosti, da izboljšajo svoje delo in potenciale ter tako dosežejo napredek.

Tako pri učnem procesu kot pri oblikovanju kriterijev uspešnosti in vrstniškem vrednotenju spodbujam tudi vrstniško sodelovanje. Tako razvijajo veščine sodelovanja in komuniciranja ter kritično mišljenje.

NAČRTOVANJE UČNE URE

Učencem sem razumljivo, to je v obliki namenov učenja, predstavila učne cilje sklopa Osamosvojitve Slovenije iz obvezne teme devetega razreda Slovenci v 20. in 21. stoletju. Nameni učenja za vsebinsko znanje so bili zasnovani tako, da so se učenci in učenke učili:

- pojasniti vzroke za odločitev Slovencev za lastno državo Slovenijo;
- razložiti procese osamosvajanja Slovenije;
- opisati ustavno ureditev, ki so jo zapisali v dokumente osamosvojitve;
- razložiti mednarodne povezave Slovenije.¹

Nameni učenja za procesno znanje učnega sklopa pa so bili, da so se učenci in učenke učili:

- s pomočjo učbenika in drugih zgodovinskih virov oblikovati mnenje in sklepe o dogodkih ob osamosvojitvi Slovenije;
- s primerjavo večperspektivnih zgodovinskih virov kritično oceniti vzroke, potek in posledice osamosvojitve Slovenije (jugoslovanski, slovenski vidik);
- razviti in izkazati spretnost izbiranja ključnih informacij iz zgodovinskih virov.²

Nameni učenja glede vrednot, ki so jih razvijali skozi učni sklop, pa so bili, da so se učenci in učenke učili:

- z analizo večperspektivnih virov pojasniti proces osamosvajanja Slovenije s spoznavanjem različnih pogledov;
- razviti zavest o narodni identiteti s poznavanjem dogodkov, ki so pripeljali do samostojnosti Slovenije.³

IZVEDBA UČNE URE

Pri izvedbi učne ure sem uporabila bralno učno strategijo VŽN (Kaj že vem?, Kaj se želim naučiti?, Kaj sem se naučil/naučila?).

Učna ura je temeljila na individualnem delu in delu z večperspektivnimi zgodovinskimi viri. Elementi formativnega spremljanja so bili vključeni v učni proces s ciljem, da so bili učenci aktivni in odgovorni za svoje delo.

¹ Program osnovna šola. Zgodovina. Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2011, str. 24.

² Prav tam, str. 26–27.

³ Prav tam, str. 26.

V uvodnem delu učne ure so učenci izpolnili obrazec Moje učenje. Zapisali so, kaj o tej temi že vedo in kaj želijo še izvedeti. Zapisali so tudi svoje osebne cilje (namene učenja).

Tako sta bila vključena naslednja elementa formativnega znanja:

- preverjanje predznanja,
- določanje osebnih ciljev (namenov učenja).

Dokazi učenja so bili:

- rešena rubrika Moje učenje,
- izpolnjeni delovni listi,
- izpolnjen obrazec za refleksijo.

Pri izvedbi formativnega spremljanja so učenci najprej načrtovali osebne cilje (namene učenja) glede na skupne s pomočjo posebnega obrazca z naslovom Moje učenje.

Obrazec Moje učenje

OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE

1. Zapiši, kaj že veš o njeni poti v samostojnost. Izpolni tabelo.

Kaj veš o samostojnosti Slovenije?	
Zapiši štiri dogodke, ki jih veš glede osamosvajanja Slovenije.	

2. Kaj želiš še izvedeti o osamosvajanju Slovenije in samostojni slovenski državi?

3. Določi osebne cilje namene učenja (vsaj dva) glede poti, ki so vodile v samostojno slovensko državo.

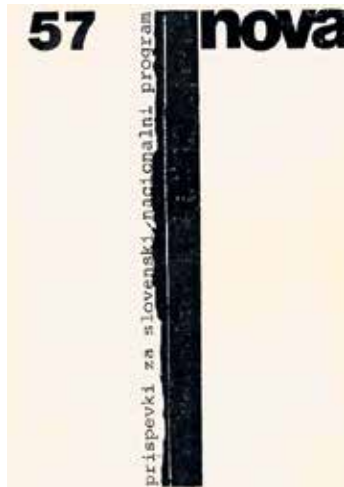
Nato so učenci določili dokaze uspešnosti dela. Sledil je pogovor o njihovih ugotovitvah.

V nadaljevanju je sledilo sodelovalno učenje s pomočjo zgodovinskih virov. Učencem sem razdelila učne liste za samostojno delo. S pomočjo pisnih virov so iskali ključne vsebine, ki se nanašajo na proces osamosvajanja Slovenije.

Učenci so predstavili svoje ugotovitve. Razvila se je debata, ki sem jo po potrebi usmerjala. Poudarek je bil na narodni pripadnosti in na demokratičnih procesih pri oblikovanju samostojne države. Učili so se s pomočjo delovnega lista z naslovom Osamosvojitev Slovenije.

DELOVNI LIST OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE

1. Nova revija je bila politično zelo liberalna. S svojimi prispevki je kritizirala tedanjo komunistično oblast.

Nova revija 57 s podnaslovom »*Prispevki za slovenski nacionalni program*« s programom slovenske osamosvojitve in demokratizacije je bila posebna izdaja Nove revije, intelektualne revije, ki je izšla januarja 1987.

Vir 1: Naslovnica 57. številke Nove revije.

Zakaj je bila Nova revija št. 57 ob izidu tako sporna za uradne oblasti, da so jo prepovedali?

2. Majniška deklaracija 1989

Vir 2: Majniška deklaracija 1989. (Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

- a) Kdo se je podpisal pod Majniško deklaracijo?

- b) S pomočjo vira 2 ugotovi zahteve podpisnikov in jih razloži s svojimi besedami.

3. Aprila 1990 so v Sloveniji potekale prve večstrankarske volitve, na katerih je zmagal DEMOS.

Vir 3 (Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

a) Razloži kratico Demos. V pomoč je vir 3.

Rezultati prvih demokratičnih volitev v družbenopolitični zbor skupščine SR Slovenije leta 1990

Ime liste	Nosilec liste	Odstotek glasov	Število poslancev
Stranka demokratične prenove	Ciril Ribičič	17,3	14
Zveza socialistične mladine Slovenije	Jožef Školč	14,5	12
Slovenski krščanski demokrati	Lojze Peterle	13,0	11
Slovenska kmečka zveza – Ljudska stranka	Ivan Oman	12,6	11
Slovenska demokratična zveza	Dimitrij Rupel	9,5	8
Zeleni Slovenije	Dušan Plut	8,8	8
Socialdemokratska stranka Slovenije	Jože Pučnik	7,4	6
Socialistična stranka Slovenije	Viktor Žakelj	5,4	5
Slovenska obrtniška stranka	Franc Golja	3,5	3

Leta 1990 so potekale tudi volitve novega predsednika SR Slovenije, na katerih so kandidirali Milan Kučan, Jože Pučnik, Ivan Kramberger in Marko Demšar. Prvi krog ni prinesel zmagovalca, zato je bil izveden še drugi krog z Milanom Kučanom in Jožetom Pučnikom. Zmagal je Milan Kučan z 59 odstotki glasov. (Povzeto po različnih virih.)

Vir 4 (Vir: Arhiv Republike Slovenije.)

b) Kakšen je bil rezultat prvih večstrankarskih volitev? V pomoč je vir 4 in učbenik na str. 97.

c) Dobili smo tudi novo vodstvo v državi. K fotografijam dopiši ime in priimek pomembnih mož iz časov osamosvajanja ter njihovo javno funkcijo leta 1990.

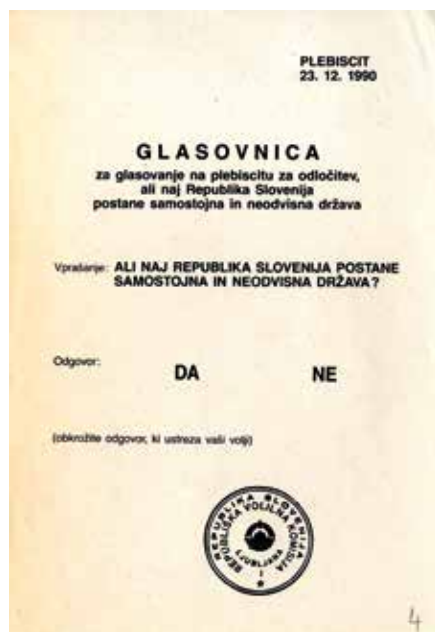

(Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, foto: Tone Stojko)

4. Dne 23. 12. 1990 je bil izveden plebiscit.

a) O čem so odločali volilni upravičenci?

b) V učbeniku poišči rezultat plebiscita in ga pojasni s svojimi besedami.

Vir 5: Glasovnica na plebiscitu o samostojni in neodvisni Sloveniji 23. 12. 1990. (Vir: SI AS 1210, Zbirka plebiscit 1990.)

5. Pot v samostojnost Slovenije

Preberi vir 6, ki se nanaša na samostojnost in neodvisnost Slovenije.

TEMELJNA USTAVNA LISTINA O SAMOSTOJNOSTI IN NEODVISNOSTI REPUBLIKE SLOVENIJE

I

Republika Slovenija je samostojna in neodvisna država.

Za Republiko Slovenijo preneha veljati ustava SFRJ.

Republika Slovenija prevzema vse pravice in dolžnosti, ki so bile z ustavo Republike Slovenije in ustavo SFRJ prenesene na organe SFRJ. Prevzem izvrševanja teh pravic in dolžnosti se uredi z ustavnim zakonom.

II

Državne meje Republike Slovenije so mednarodno priznane državne meje dosedanje SFRJ z Republiko Avstrijo, z Republiko Italijo in Republiko Madžarsko v delu, v katerem te države mejijo na Republiko Slovenijo, ter meja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško v okviru dosedanje SFRJ.

III

Republika Slovenija zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z ustavo Republike Slovenije in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami.

Italijanski in madžarski narodni skupnosti v Republiki Sloveniji in njunim pripadnikom so zagotovljene vse pravice iz ustave Republike Slovenije in veljavnih mednarodnih pogodb.

IV

Ta ustavni akt začne veljati z razglasitvijo na skupni seji vseh zborov Skupščine Republike Slovenije.

Št. 001-02/91-12/2

Ljubljana, dne 25. junija 1991.

Skupščina Republike Slovenije

Predsednik

(Vir: <http://www.pisrs.si/Pis.web/>

pregledPredpisa?id=DRUG74, dostop: 24. 10. 2017.)

dr. France Bučar l. r.

a) S svojimi besedami pojasni vsebino Temeljne ustavne listine?

b) Pojasni uvodne besede Kučanovega govora ob razglasitvi samostojnosti.

»Spoštovani državljani Republike Slovenije, danes so dovoljene sanje, jutri je nov dan.«
(Kučanov nagovor na razglasitvi samostojnosti Republike Slovenije, 25. junija 1991.)

c) Navedena datuma sta povezana s samostojnostjo Slovenije. Pojasni kako.

26. 12.: _____

25. 6.: _____

Učenci so svoje ugotovitve zapisali v povzetku z uporabo navedenih ključnih besed.

SUVERENOST, DEMOKRACIJA, MAJNIŠKA DEKLARACIJA, DEMOS, PLEBISCIT

Povzetek

Nato učenci ponovno preberejo svoje osebne cilje, ki so si jih zastavili na začetku učne ure. V pogovoru preverimo, ali so jih dosegli. Uspešnost svojega dela zapišejo v obrazec za refleksijo.

Svoje delo so ocenili kot uspešno, saj so rešili naloge učnega lista, jih predstavili vrstnikom ter usvojili novo znanje o procesu osamosvajanja Slovenije.

Obrazec za refleksijo

Refleksija

To je pomembno vedeti, ker _____

Dokazal/-a sem, da _____

Najtežji del naloge je bil _____

Zdaj se počutim ... _____

Učencem sem podala tudi povratno informacijo o uspešnem poteku učenja in kakovosti učnih dosežkov.

Moja vloga je bila usmerjati in spremljati samostojno delo učencev. Spodbujala sem jih k razmišljanju o pomembnosti osamosvojitvenih procesov. Premik sem videla v razvijanju narodne identitete. Tudi učenci druge narodnosti so razmišljali o pozitivni vlogi naše države za njihovo osebno življenje.

SKLEP

Formativno spremljanje vključujem v svoje delo, ker opažam napredek samostojnega dela pri učencih. Učenci postajajo pri delu z zgodovinskimi viri bolj kritični. Znajo poiskati ključne besede in sodelovati s vrstniki. Učenci sodelujejo pri načrtovanju dela. Menim, da so bolj uspešni zaradi formativnega spremljanja, ker sami spremljajo svoj napredek pri učnem procesu.

VIRI IN LITERATURA

Osamosvojitveni dokumenti, ki jih hranita Arhiv Republike Slovenije in Muzej novejše zgodovine Slovenije:

Glasovnica na plebiscitu 23. 12. 1990.

Letak Demos.

Majniška deklaracija 1989.

Fotografije dr. Franceta Bučarja, Lojzeta Peterleta in Milana Kučana.

Program osnovna šola. Zgodovina. Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2011.

Bojana Modrijančič Reščič

Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

VRAČANJE S FRONTE DOMOV ALI »UMIRANJE« NA SVOBODI

Bojana Modrijančič Reščič

Nova Gorica School Centre, School of Electrotechnology and Computer Science

RETURNING HOME FROM THE FRONT OR »DYING« FREE

POVZETEK

Prispevek govori o vračanju vojakov domov (s tem dejstvom so se dijaki seznanili s pomočjo literarnega in strokovnega dela) in vedenju o eksponatih, ki jih zbiratelji razstavljajo v svojih zasebnih muzejskih zbirkah. Vse to dijakom strokovne šole, smer Tehnik računalništva, pomaga, da obogatijo svoje zgodovinsko znanje o prvi svetovni vojni.

Ključne besede: vojna, vračanje vojakov domov, muzejski zbirki prve svetovne vojne, šolske govorne vaje, odzivi dijakov na vojno

ABSTRACT

This paper talks about soldiers returning home; secondary school students familiarised themselves with this fact through literary and technical works, and knowledge about exhibits displayed by collectors in their private museum collections. All of the above helps the students of this technical secondary school, computer technician course, to deepen their knowledge of the history of World War I.

Keywords: war, soldiers returning home, two World War I museum collections, oral presentations, secondary school students' reactions to war

UVOD

Ko razmišljamo o vojni, vedno pomislimo na boj, trpljenje vojakov in njihovih svojcev, na nevzdržne razmere, v katerih so živeli, a tudi na hrepenenje vseh, da bi zopet videli svoje domače. Veliko borcev je za vedno ostalo v tujih krajih, mnogi svojci so zaman čakali, da se njihov ljubljeni vrne. Nekateri so jih dočakali, saj je vojake pri življenju držalo tudi upanje na vrnitev v domači kraj. A kako so se počutili, ko so prišli? Ko ni bilo več strelskih jarkov, bojnega plina, slabe hrane, živalskih škodljivcev. Ko je bil res zopet mir in so se morali šele navaditi na to. So znali živeti drugače? Je bila njihova pot ravna, ali je naletela na številne ovire?

Prispevek govori o tem, kako so nekateri dijaki strokovne šole smeri Tehnik računalništva prebrali literarno delo Vrnitev E. M. Remarquja ter ga v obliki govornih vaj interpretirali sošolcem pri pouku slovenščine, ob tem pa vključevali tudi znanje pouka zgodovine. Tako so se ob vedenju o prvi svetovni vojni zaustavili pri dejstvu, kako so se vojaki vračali domov ter kaj so ob tem občutili in kako so se skušali ponovno vključiti v normalno življenje. Nekatere je to spodbudilo k ustnemu pričevanju o svojih prednikih in domačem kraju v vojnem času, sama pa sem jim kot profesorica slovenščine predstavila tudi zasebna muzeja v Posočju, kjer lastnika še vedno zbirata eksponate o tistih dneh, ter zbirko dokumentarnih zapisov Pot domov.

POT DOMOV V KNJIGI

V knjigi je predstavljena pot številnih vojakov prve in druge svetovne vojne, ki so bili udeleženi v bojih, a so hrepeneli po domu, se vračali ali pa so pristali v vojnem ujetništvu in domače zagledali šele kasneje. Živel so v nemogočih razmerah, se soočali s smrtjo, a vseeno verjeli v življenje. V svojem predgovoru je mag. Marko Štepec zapisal: »Govorimo o poti, ki ni pomembnejša kot cilj, a postane trajno zapisana v življenjsko izkušnjo posameznikov. Govorimo o preživelih, ki se vrnejo domov, in s seboj prinesejo izkušnjo tistih, ki se jim želja ni uresničila in se jim ni uspelo vrniti. Preživeli nosijo s seboj njihovo in svojo izkušnjo srečanja s smrtjo, pogosto množično smrtjo na bojnem polju, v ujetniških in uničevalnih taboriščih ali brezimnih breznihih.«¹ Tu so zbrana pričevanja vseh, ki so kakor koli spoznali vojno, saj jim je ta vtisnila svoj pečat. Prizanešeno ni bilo niti civilnemu prebivalstvu. Pretresljiva je zgodba Amalije Kanalec iz Tolmina. Ostala je brez očeta, mama, ki je bolehal zaradi tifusa, se je zdravila v Gorici in na Češkem. Sedem mladoletnih otrok je moralo zaradi uradnega poziva zapustiti dom 26. 7. 1915, »ko je imela Amalija osem let«.² Ena sestra je ostala doma, preostali pa so s konji odšli do železniške postaje na Mostu na Soči. Najnujnejše so imeli v kovčku. Ker so jim vojaki pobrali konje, so pot nadaljevali z vlakom in prišli do strica v Podbrdu. Po letu in pol so bili končno tudi z materjo. Na uničen dom so se vrnili 11. 11. 1918, kjer so spali na tleh, niso pa imeli oken in vrat. »Da so se pogreli, so zakurili ogenj na majhnem ognjišču in za to uporabili, kar so našli v okolici.«³ Tragična je tudi usoda uspešnega zdravnika Franca Gerloviča, nekoč bistrega mladeniča, ki je bil leta 1916 na Dunaju »promoviran za doktorja ,celokupne medicine‘«.⁴ Takoj po študiju se je v zaledju soške fronte na Krasu soočil z nesmiselom morije, saj je bilo veliko vojakov ranjenih, mnogi pa so zboleli za nalezljivimi boleznimi. Ob stiku z okuženim je tudi sam zbolel za tifusom, a se je pozdravil ter se kasneje pridružil generalu Maistru za svobodo Koroške. Druga vojna pa je bila zanj usodna, »saj

¹ Štepec, Marko et al. (2015). Pot domov. Ljubljana: Muzej novejši zgodovine Slovenije, str. 7.

² Prav tam, str. 26.

³ Prav tam, str. 26.

⁴ Prav tam, str. 28.

ga je 12. februarja 1944 kot direktorja bolnišnice v službi aretirala domobranska policija in ga surovo umorila«. ⁵ Tudi Anton Grahek iz Lokev pri Črnomlju je okusil vojni pekkel. Odšel je v Galicijo, postal vojaški pek, dodeljen je bil 3. polku tirolskih cesarskih lovcev na južnotirolskem bojišču. Dobil je srebrno medaljo za hrabrost 1. stopnje. Bojeval se je tudi na soški fronti. Čeprav je med vojno pisal dnevnik, se ta ni ohranil, a je vseeno napisal obsežne spomine. Ob koncu vojne leta 1918 je moral v dolgotrajno italijansko ujetništvo do leta 1920: »Brez počitka smo hodili do sedme ure zjutraj. Komaj smo že vzdigovali noge. Nedaleč od Asiera so nas zapeljali na prostor, ki je bil ograjen z žično ograjo. Stražili so nas češki legionarji.« ⁶ Kmalu so jih ločili po narodnosti in jih odpeljali v zbirna in ujetniška taborišča ob reki Piavi. Pospravljali so vojne ruševine in opravljali težaška dela ter živeli v slabih razmerah. Anton Grahek je razmišljal o begu in to željo tudi uresničil. Kmalu je izvedel, da je bila kraljevina SHS zelo mačehovska do slovenskih vojnih ujetnikov, saj so počasi zapuščali taborišča. V italijanskem vojnem ujetništvu je bil tudi Lovro Kapus, ki je bil spomladi leta 1915 kot 19-letni žebjar vpoklican v avstrijsko vojsko. Iz rodne Kamne Gorice je najprej odšel na Koroško in Štajersko, nato pa je do konca vojne ostal na bojišču tirolske fronte. Svojo vojno pot je začel zapisovati v žepni koledar. Iz zapiskov je bilo vidno, da se je nahajal na gori Monte Cucco di Pozze. Leta 1918 je opravil strelski tečaj v bližini Bolzana, razporedili pa so ga v oddelek strojnih pušk. Njegov polk, ki so ga imenovali tudi polk Kranjskih Janezov, je v začetku novembra 1918 zahteval vrnitev domov. Preimenovali so se v Jugoslovanski pehotni polk št. 17 in ob izkrcaju s parnika na jugu Gardskega jezera spoznali, da so prišli v italijansko vojno ujetništvo. Nastanili so se v taboriščih v Grezzani in Veroni, kjer so bile razmere katastrofalne. Lovra so poslali k reki Piavi, kjer je prekopaval mrtve vojake. Ko je zbolel, je odšel v bolnišnico, nato pa v kraje, kjer se je bojeval proti Italijanom. In tudi tam je prekopaval mrtve. V ujetništvu je preživel 16 mesecev in 24 dni, domov se je vrnil leta 1920. Po vojni je še naprej opravljal delo žebjarja, postal je oče sedmih otrok, opravljal pa je tudi delo mrliškega oglednika, saj je bil navajen prizorov smrti.

REMARQUOV ROMAN VRNITEV KOT GOVORNA VAJA PRI POUKU

Na prizore smrti so bili navajeni tudi mladi nemški vojaki v romanu, ki je nadaljevanje romana Na zahodu nič novega. Govori o vračanju mladeničev domov ter o njihovem življenju na t. i. svobodi, vendar se v normalnem življenju niso znašli. Hude boje so preživeli prav zaradi vere v življenje oz. so si tako kot divje gosi, ki so jih nekoč opazovali, želeli, da bi odleteli. Zaznavali so plinske granate, videli pobliskavanje topov in šviganje raket, na podgane pa so se navadili. Ostanek 2. voda je tako čakal v razdejanem strelskem jarku. Od 200 vojakov jih je ostalo le 32. To so bili naslovni junak Ernst, poročnik Kosole, nekdanji pisar pri odvetniku Jupp, poročnik Ludvik Breyer, ki je imel krvavo grizo, kmet Wessling, Heel ter Max Weil, najboljši metalec Willy ... Le Bethke, Wessling in Kosole so bili v vojni od njenega začetka, ostali so bili grozotam priča 20 mesecev. Videli so ranjence, umirajoče, spoznavali, da so lazareti prepolni, za človeka pa se nihče ni zmenil. Tako je bilo tudi z Wesslingom, ki je imel razmesarjen trebuh. Ko so ga za silo obvezali, je vedel, da umira na pragu svobode. In drugi? »Kosmati obrazi pod čeladami so ozki in udrti od lakote in tegob, izžeti in strjeni v poteze, ki izražajo grozo, hrabrost in smrt. Molče se pomikajo naprej, kakor so korakali že vzdolž toliko cest in sedeli v toliko živinskih vagonih, čepeli v toliko zakloniščih in ležali v toliko strelskih jarkih, brez mnogo besed: tako

⁵ Prav tam, str. 29.

⁶ Prav tam, str. 30.

se tudi zdaj pomikajo po tej cesti v domovino, v mir. Brez mnogo besed.«⁷ Ranjeni so imeli namesto obvez le krep papir, ki je bil povezan z vrvico. Američani ponujajo za tak frontni dokaz kekse in prave obveze. Tudi sicer bi radi menjali stvari. Arthur Ledderhose dobi za zabojček odlikovanj maslo, svilo, jajca, perilo. Sicer dobijo tobak, konzerve, milo, čokolado. A se spominjajo vseh mrtvih: krvavečega iz vratu, z odtrgano spodnjo čeljustjo, zastrupljenih s plinom. V dveh letih so izgubili 7 komandirjev čete ter več kot 500 vojakov. Ko čakajo na vlak, ki naj bi jih peljal v svobodo, stojijo spijo in se počutijo nelagodno brez pušk in ročnih bomb. In ne vedo, kaj jih čaka doma. Ernst se vrne zadnji. Nad vrati opazi napis Dobrodošel ter šopek rož, mati mu pripravi krompirjeve polpete z jajci in klobaso. Oče vidi, da sin nima obstanka nikjer in da ne more sedeti na stolu. Na fronti so namreč ležali. Spozna, da sin kadi in da se mu mudi k vojnim tovarišem. In ko mu mati posveti v temo, fant ve, da so se morali pomikati skozi blatne okope, po razvrvanih poteh brez luči, svetile so jim le krogle. Ernst bi se ulegel v posteljo kar oblečen, mati pa mu da spalno srajco. Ko odide k stricu Karlu, ki je družini tudi sicer pomagal med vojno, da ni umrla od lakote, spozna, da je bilo med vojno preprosteje – štelo je le, da si ostal živ. Med vojno je bil stric višji intendantni oficir, zdaj pa ima vilo. Svetli lestenci pokažejo, da fant je z rokami kot na fronti. In sovraži polikanost ljudi. Ve, da so pozabili na vojno, ona gre za njim. Obišče soborca Alberta Trosskeja, čigar brat je brez nog: najprej so mu te zmrznile v Karpatih, nato je imel prisad, zato so mu jih odrezali: »Na desni strani ima železno protezo, na levi pa umetno nogo s čevljem na njej.«⁸ Willy Homeyer se kar ne more zdrgniti med pranjem, njegova mati pa je nesrečna, ker je sin zaklal sosedovega petelina in se je namesto s štirimi pari nogavic domov vrnil le z dvema, in še ta sta bila luknjasta. Ernst še vedno sanja o vojni, sliši grmenje topov, žvižganje granat ter alarme zaradi strupenih plinov. Leta 1917 je kot 18-letnik sodeloval v svojem prvem napadu. V trebuh je z bajonetom zabodel Francoza – »Pozneje sem bljuval in vso noč sem prejokal.«⁹ Ustrelil je tri ljudi, ki so viseli na žični oviri, z ročno bombo je angleškemu kapetanu odtrgal obe nogi. Vojna ga je naredila surovega, njegovo mater pa boli, da se njen sin izraža prostaško.

Nekdanji vojaki se na svobodi počutijo negotovo, sestajajo pa se v vojašnici, kjer igrajo karte. Spomin na minulo vojno je še vedno živ: »Nekateri mrličji so imeli že črne, nagnite obraze, kajti v vlažnih mesecih so trupla hitro razpadala. Pač pa niso vsi tako hudo smrdeli kakor poleti. Mnogi so bili mokri in napihnjeni od vode ko gobe.«¹⁰ A tudi smrt ni mogla izničiti sovraštva med nekdanjimi borci. Seeling, ki naj bi bil »beštija prve vrste«,¹¹ kriv za smrt nežnega mladeniča in izživljanja nad vojaki, po vojni postane krčmar ter hoče popraviti vse krivice. A tega mu njegov nasprotnik ni pustil. Vojaki dobijo še zadnjo plačo: 50 mark odpravnine, 15 mark za vožnjo, poleg tega pa imajo tudi pravico do enega plašča, para čevljev, perila in ene uniforme. Radi bi zaživeli normalno življenje, se ukvarjali s tistimi stvarmi, ki so jih morali pustiti, ko so postali pešaki ... Kosole bi se rad zopet ukvarjal z rejo golobov, Willy bi rad imel nove obleke, Ernst bi rad bral, a ne more zbrano misliti, zato si knjige od njega izposodi Ludvik Breyer, da bi si širil obzorje. Breyer, Trosske, Ernst gredo zopet v šolo, saj so nekoč zapustili učiteljske. Zanje vojna matura ni veljala. Veljajo pa novi predpisi o šolanju udeležencev, ki zahtevajo skrajšan čas šolanja, posebne tečaje za bivše vojake in olajšave pri izpitih. In fantje obiskujejo pouk v uniformah. A nekateri imajo vojni sindrom, postanejo ravnodušni, ponoči jih duši, vidijo tudi iznakažene, saj jim je vojna pobrala dele teles, dele obraza. Čudno se jim zdi poslušati šolsko predavanje, saj bi lahko oni profesorje kaj naučili o krvavih dneh. Ne morejo pozabiti na svojega tovariša, ki je ves dan visel na bodeči žici in kričal, iz trebuha pa mu je viselo črevesje. Drobec granate mu je odtrgal prste in del razmesarjene noge, z roko pa si je poskušal črevesje stlačiti v trebuh, a je zvečer umrl. Ernst tudi spozna, da nikoli več ne bo mla-

⁷ Remarque, Erich Maria (1966). Vrnitev. Ljubljana: DZS, str. 21.

⁸ Prav tam, str. 58.

⁹ Prav tam, str. 111.

¹⁰ Prav tam, str. 74.

¹¹ Prav tam, str. 71.

dostno neugnan fantič, saj se mu je v roke zagrizlo blato strelskih jarkov. In zdaj vsi od njih zahtevajo, da postanejo spet taki kot prej, saj je vendar nastopila svoboda. A nihče jim ne pomaga. Mogoče pa oni od ljudi zahtevajo preveč? Imajo živilske nakaznice, a tedensko dobijo na osebo 250 g mesa, 20 g masla, 50 g margarine, 100 g pšena in nekaj kruha, kar je absolutno premalo. Odhajajo po vaseh, da bi kaj izprosili od kmetov. A je mladih preveč, zato bi ti prodali kaj svojega, da bi zaslužili in živeli človeka dostojno življenje. Kmetica bi menjala sukanec, svilene nogavice. Willy zamenja svoj plašč za pol svinjske glave. Ernst v krčmi igra za maslo. Denar nima vrednosti. Le odpuščeni oficirji dobijo svoje pokojnine. A vse t. i. »žicarje« preganjajo žandarji. Groteskna podoba povojne svobode izpostavi mladenko, ki tlači maslo v usta, da ji ga ne bi pobrali, ko pa bi moral Willy oddati svinjsko glavo, se vname pretep.

Nekaterim pa se po vojni nasmehne sreča. Arthur Ledderhose postane poslovnež, Tjaden se bo zaročil. Nevesta mu sicer ni všeč, a ima očeta mesarja, kar veliko pomeni. A ko se fant poroči, naraste tudi njegova ljubezen. Postane solastnik konjske mesnice in seveda pomaga svojim tovarišem. Willyju celo ponudi položaj poslovodje. Vendar vsi nimajo take sreče. Adolf Bethke je komaj čakal, da bo objel svojo ženo. Domov je prinesel živil in rdeče svile, a žena je imela ljubimca, zato jo je nagnal. A se je zopet vrnila, bila tiha, vdana in uslužna. Skušala sta ponovno zaživeti skupaj, zato sta se preselila v mesto, prodala hišo, saj so bili jeziki preveč hudobni. Vendar sta se odvadila drug drugega, bila sta si v breme. On začne piti in si zopet želi vojne. Tudi Ernst skuša najti ljubezen, a sta si z nekdanjim dekletom postala tujca. Z ljubko mršavo šiviljo osvojita drugo nagrado pri plesu v izletniškem lokalu v bližini mesta. Nagrada so galebja jajca, steklenica žganja, volnena kapuca, cigarete. A ne more uiti dejstvu, da so se nekoč vojskovali za interese, čeprav so šli v boj zaradi idealov. Z Willyjem se kmalu poskusita v vlogi učitelja suplenta na vaseh. Lačna sicer nista, kmetje ju spoštujejo, ko opravita preskus v pitju. A Ernst je nemiren. Ko popravlja šolske zvezke, ga vznemiri enoličnost. Ponoči sanja o bombi, ki je Angležu odtrgala nogi. Zato pusti službo, saj ve, da morajo mladi užiti mladost, ki je bila njim, vojakom, prikrajšana. Dovolj mu je dejstvo, da živi. Spozna, da so v mestu demonstracije, rastejo točilnice, plesišča, sleparija. Cene naraščajo, plače ne zadoščajo za najosnovnejše, vojni invalidi so lačni. In njegovi tovariši odhajajo. Albert Trosske v kavarni ustrelji moškega, ki naj bi mu prevzel dekle, in se prijavi policiji. Obsodijo ga na tri leta zapora. Ludvik Breyer zboli za sifilisom in si prereže žile. Še isto noč tudi Ernst doživi psihični zlom. Ko si obleče vojaško suknjo, skuša zbežati mrtvim, a ga dohitijo. Vendar si po težki bolezni opomore, obišče Ludvikov grob in dokončno spozna, da so poznali le silo, se spotikali na poti do svojih ciljev. A je vseeno optimističen. Čeprav ve, da mladosti in tovarštva ni več, sluti nov začetek, po katerem bo prišlo tudi tovarštvo. Ve, da njim ni nihče povedal, kako naj živijo v miru. A je dokončno opravil s preteklostjo. Izobraževal se bo in delal, njegov nekdanji soborec Willy pa bo kot učitelj skušal mladim pojasniti, kaj je domovina. Čeprav se že mladi fantje zopet gredo vojno ...

DIJAKI SO O PREBRANEM POVEDALI ...

Dijak 4. letnika 4-letnega programa računalniške smeri je v svoji govorni vaji zapisal: »Knjiga se mi je zdela zanimiva in poučna, saj izpostavi pogoje v povojni Nemčiji skozi oči vojakov. Najbolj zanimiv del knjige se mi je zdel, ko so se vojaki vračali domov, a ne kot vojni ujetniki. Marsikdo je menil, da nemška vojska sploh ni bila poražena. Izpostavil bi propad tovarštva med vojaki po vojni, spomine vojakov na uničeno mladost in odnose med civilisti

in vojaki na svobodi. Tovarištvo je med vojaki vladalo med vojno, po vojni pa tega ni bilo več. Med vojno so bili vsi vojaki enaki in so se borili za domovino, po vojni pa je bila domovina drugačna. Zdelo se je, da jih ne razume in oni ne nje. Spominjali so se tudi svoje uničene mladosti. Veliko se jih je udeležilo vojne, ko še niso niti končali srednje šole. Pri 18 letih so morali že iti v rove in umirati za domovino. Ko se je vojna končala, je bilo veliko prijateljev že mrtvih, tisti, ki so preživeli, pa so bili pohabljeni. Po vojni je zato veliko vojakov postalo depresivnih in so storili samomor kot na primer Ludvik Breyer.

Odnosi med civilisti in vojaki po vojni so predstavljali veliko nasprotje. Ko so se vojaki vračali domov, so pričakovali, da jih bodo civilisti pozdravili kot junake, a se to ni zgodilo. Ernst se prav tako ni mogel znajti v svoji družini. Njegov oče ni bil vesel, da je začel kaditi in njegova mati je nanj še vedno gledala kot na otroka. Njegovi starši niso razumeli, da ga je vojna močno spremenila. <

Eden izmed sošolcev je izpostavil tovarištvo med vojno: »Pomagali so si, živeli drug za drugega, čeprav niso vedeli, kdo bo preživel. Nato je bilo vsega konec. Domovini so dali svojo mladost, na svobodi niso znali živeti v miru. So od civilistov pričakovali preveč? Ali pa se jim civilisti niso znali dovolj približati, saj marsikdo ni bil na fronti? Res pa je, da si mora človek sam organizirati svoje življenje, tudi če mu je ob tem zelo težko.« Izpostavijo Beckerja in njegovo trgovino, kjer se je pred vojno dalo kupiti marsikaj, tam pa sta Ernst in kolega skrivaj kadila in se sestajala z dekletimi. Po vojni trgovcu ni do pogovora z vojaki. Nekomu se je zdelo zanimivo dejstvo, da denar ni bil nič vreden. Dodal je, da danes živimo v svetu, kjer le-ta prevladuje; nekoč si ga lahko imel v izobilju, a si z njim nisi mogel pomagati. Zaustavili so se tudi pri ljubezni in dodali, da vojna človeka spremeni, oddaljenost pa zabriše močna čustva. Človek, ki je navajen morije, po njihovem mnenju potlači nežnost, saj je vojna kruta in neizprosna. Na svobodi se marsikomu zdijo sanje in želje eno, stvarnost pa je drugačna.

Dijak 3. letnika 4-letnega programa računalniške smeri pa je izpostavil dejstvo Ernsto-ve zaposlitve: »Ko Ernst opravi izpite, dobita z Willyjem službo za učitelja. Poučevala in živela sta v sosednjih vaseh. Življenje pa jima je počasi postajalo enolično. Najtežje je bilo ob nedeljah. Willy je bil iznajdljivejši. Udeleževal se je porok, svetoval kmetom, ob večerih pa kvartal v vaški gostilni. Ernst pa je posedal doma. Pogostokrat so mu misli uhajale na vojno. Velikokrat se je spraševal, o čem naj poučuje otroke. Bil je zmeden. Nekega dne jim je naročil, naj gredo domov, ker ne bo pouka. Pustil je službo učitelja in se vrnil domov. Kmalu je zbolel. Šele po dolgem času odide iz hiše, na sprehod v naravo. Presenečen je nad seboj, ker naravo prvič občuti drugače. Ernst se je večkrat tudi sprehajal s svojim psom Wolfom. Nekoč je le-ta stekel proti ovcam. Na mladeničevo presenečenje jih ni napadel, ampak jih je gnal skupaj. To je presenetilo njegovega gospodarja, saj je bil Wolf vojaški pes, a je presenečeno ugotovil, da je pastirski.

Naslovni junak in njegovi prijatelji se nekoč odpravijo na izlet. Na neki jasi prisluhnejo tabornikom, ki so prepevali borbene pesmi. Ugotovijo, da se stara pesem ponavlja. S tem je mislil na nevarnost nove vojne. Tudi vodja mladih vojakov ne razume, ko so nekdanji borci zgroženi nad dogajanjem. < Dijak meni, da bi vojaki ob vrnitvi najbolj potrebovali psihološko pomoč, »da bi lahko premagali težave, ki so se pojavile po vrnitvi in so lahko trajale do smrti«. Zdi se mu, da je tudi danes prisotno travmatično podoživljanje vojne v mnogih državah. »Vedno več je znanih primerov, celo televizijskih oddaj in filmov o resničnih težavah vojakov, ki so se vrnili iz vietnamske ali vojne v Iraku. Največ je znanega o ameriških vojaki. Kljub pomoči ti doživljajo hud stres, ki večkrat vodi do samomora in kriminalnih dejanj. Roman

Vrnitev je zato tudi danes lahko dober primer, da se za vojake vojna ne konča takrat, ko je konec bojev. Za nekatere traja do konca življenja. V tem je tudi njen nesmisel.«

Dijakovim sošolcem se je zdelo nemogoče, da so morali mladi pustiti študij: »Saj se tudi nam ne da učiti, a si ne predstavljamo, da ne bi imeli šole. Še vojaške obveznosti nam ni treba opravljati, književni junaki pa so v jarkih pustili najlepša leta. Nič nenavadnega ni, da se niso mogli vživeti v mir, saj se jim je zdelo nemogoče hoditi naokrog brez orožja, vedno so bili tudi pripravljeni na boj. Nemogoče jim je bilo zaspati v postelji, saj na fronti velikokrat niso zatisnili oči zaradi strahu pred negotovo prihodnostjo. Saj jarki niso bili veliki, pomenili pa so past. Nikoli nisi vedel, kdaj te bo kaj zadelo.« Opozorila sem jih na dejstvo, da sem morala streljati tudi sama, ko sem obiskovala srednjo šolo. Pri šolskem predmetu obramba in zaščita smo se učili o sestavnih delih puške, nato smo morali streljati za oceno. Izdala so nas ušesa, ker nekaj časa zaradi hrupa nismo slišali. Sami si tega niso mogli predstavljati, priznali pa so, da bi poprijeli za orožje, če bi bilo treba.

USTVARJANJE DIJAKOV ...

Prebrano literarno delo in pogovor/dialog o njem nekatere dijake spodbudi, da tudi sami pobrskaajo po preteklosti svojih prednikov in povedo oz. napišejo, v katerih okoliščinah so se znašli, kako je vse to vplivalo nanje. Dijak 4. letnika 4-letnega programa računalniške smeri, doma v občini Kanal ob Soči, je pobrskal po zanimivostih iz svojega domačega okolja: »Leta 1906, ko je bila po Soški dolini zgrajena železnica, so Avstrijci začeli odkupovati liško vino, ki je tedaj veljalo za boljšega od briškega in so ga prodajali po celotni avstro-ogrski monarhiji. V teh krajih so takrat kmetje živeli prav od odkupa vina. Najbolj razširjena sorta je bila cevedin, ki ne uspeva nikjer drugje na svetu. Cevedin je bilo vino, ki ni imelo sovražnikov, ni bolehalo in ga zato ni bilo potrebno škropiti. Po 1. sv. vojni pa se je v te kraje razširila bela katanja. Vino bele katanje vsebuje metilni alkohol in ob prevelikih odmerkih lahko povzroči slepoto, zato so jo pili samo enkrat na dan. Tako je sorta cevedin izginila. Po pripovedi Franca Jerončiča iz Melinkov pri Ligu, ki ima več kot 90 let in ima doma rezbarski in vojaški muzej 1. in 2. sv. vojne, naj bi jo imel v lasti nekdo iz kraja Ukanje, ki leži ob Idriji. Avstrijci pa niso odkupovali samo vina, ampak tudi slive in češnje. Ob začetku 1. svetovne vojne pa je moralo veliko ljudi oditi v boj. Ko so Italijani zasedli Primorsko, so domačinom obljubljali, da jim bodo finančno pomagali pri obnovi vasi, ki so bile poškodovane med vojno, a so ljudem, ki so prosili za to pomoč, tako povišali obresti odplačevanja, da so lahko zarubili – kantirali tudi cele vasi. Obljubljali so tudi, da bomo Primorci pod Italijo živeli bolje kot pod Avstro-Ogrsko, a se to nikoli ni uresničilo. Zato je v tistih časih zaživel kontrabant čez Idrijo, s katerim so ljudje na skrivaj prišli do še tako majhnega zaslužka. Največ takratnega prebivalstva je živelo od živinoreje, ki se je okrepila po letu 1866. O tem pričajo najdbe, ki kažejo, da pred letom 1866 ljudje niso imeli velikih pašnikov in hlevov, pa tudi travnikov niso kosili s koso, ampak s srpom, ker niso imeli veliko živali. Po 1. svetovni vojni so si mladi fantje prislužili tudi nekaj denarja, saj so po 6 mesecev odhajali na Koroško in pekli zidake ter tako še dodatno denarno pomagali svojim družinam. A Primorci smo na območju Kanalskega kolovrata še dodatno utrpeli škodo, ko so Italijani po vojni posekali večino gozdov na tem območju, les pa prodajali za odplačevanje vojne škode iz 1. svetovne vojne, ki je še do danes niso izplačali. Pod Italijo primorski Slovenci niso imeli zaposlitve, italijanski učitelji so zamenjali slovenske. Na območju od Korade do Kambreškega je veliko kmečkih ljudi odhajalo služiti kruh v Francijo, Belgijo ali pa v Milano.«

MUZEJA, KI SLEDITA 1. SVETOVNI VOJNI

Velikokrat pouk popestrijo tudi fotografije eksponatov v manjših zasebnih muzejih, saj se mladi lahko vizualno približajo dogodkom, ki so se odvijali v preteklosti. Zasebna muzejska zbirka Zavod 1917 je v neposredni bližini italijanske kostnice nad Kobaridom. Osnovalec jo je Ivo Krajnik iz Kobarida, dopolnjuje jo njegov sin, tudi Ivo. Posvečena je bitki pri Kobaridu leta 1917, vsebuje pa vojaške predmete od leta 1853 do leta 1918. Le-teh je 1900, od kolesa do plinske granate. Predmeti so ležali približno deset kilometrov zračne linije po hribih in po poti umika italijanske vojske iz leta 1917. Poseben ponos predstavlja 37-milimetrski mornariški top. Italijanska vojska jih je imela 50–60. Razstavljeni imajo številko 1, je brez cevi, lahko so ga razstavili za prevoz na hrib. Vanj so spravili pet granat. Zanimivo je bilo dejstvo, da so imeli italijanski vojaki naprave za ribanje sira, t. i. ribežne, tudi na posodi, če so samostojne izgubili. Poleg krpljev zase so imeli tudi krplje za živino, pa rezervni komplet gumbov, ki jih je bilo 24; za boje za kruh so zaklepali. Zanimivo je bilo dejstvo, da so imeli nekateri vojaki s seboj tudi molitvenike. Dijake je presenetilo, da so pri Bovcu uporabljali plinske cevi, v muzejski zbirki pa je tudi neuporabljeni kolut žice. Ob vhodu v prostor pa so fotografije padlih Kobaridcev od leta 1915 do leta 1918.

Zdravko Marcola iz Breginja je svojo zbirko poimenoval Stol 1915–17. Pove, da predmete še vedno zbira, spodbudil pa ga je starejši sin, sicer pa je bila zgodovina tudi njegov najljubši predmet v osnovni šoli. Predmete sta našla na pogorju Stola ter vaseh Breginjskega kota; nekaj so jih podarili domačini, nekaj sta jih našla z detektorjem za kovine. Poleg mizarskega orodja starega očeta in vitrine iz rimskega časa sta osrednja predmeta avstrijska in italijanska vitrina. Večina stvari je iz časa preboja 12. ofenzive na pobočju Stola, kjer je bila 3. obrambna linija. Najdenih predmetov je okrog 2500. Nekateri imajo svojo zgodbo. Tu je revolver, ki ga je dedov brat ukradel italijanskim vojakom. Ti so svoje stvari pustili na okenskih policah, ker je bil pomembnejši vinotoč. Na tobačnici, ki je bila odkrita za Stolom, konjenik preskakuje ograjo, ob njem je lovski pes. S spletne strani je

Zavod 1917 v Kobaridu.
(Foto: Bojana M. Reščič.)

Muzejska zbirka Stol 1915–1917.
(Foto: Bojana M. Rešič.)

bilo razvidno, da jo je italijanski vojak ponujal avstrijskemu, da bi se rešil. V prostoru sta tudi vojaška dopisnica 2. križa kot obvestilo za ujete ter razglednica s kratkimi pozdravi. Zanimivo je dejstvo, da so vojaki v zaledju izdelovali zapestnice in prstane, vgravirali so tudi letnico izdelave. Razstavljena je tudi zapestnica s kačo in imenom. Zanimivi so nož v obliki turške sablje, izdelan iz granat, svetinjice ter oznake vojakov na kapah in torbicah. Posebno mesto v prostoru je našla italijanska dvocevna pištola, ki je bila zelo redka. Našli so jo za Stolum.

Oba zbiratelj sta tako ohranila eksponate, zelo zanimive za mlade, ki se o vsem sicer učijo v šolah, a priznajo, da so ti minuli časi že daleč. Slišali so o svojih prednikih, ki so se bojevali v 1. svetovni vojni, a si o teh pogumnih možeh ni nihče nikoli zapisal pričevanj. Ustno sporočilo je dobilo svoje različice, se izgubilo, pozabilo. Ostal je le bled spomin na nekdanje dni.

UČNI CILJI PRI POUKU SLOVENŠČINE IN ZGODOVINE

Pri predmetu slovenščina vedno sledim tudi učnim ciljem zgodovine in dijake opozarjam, naj te tudi sami izpostavijo. Pri slovenščini so dijaki ponovili značilnosti romana, s pomočjo tega pa so se ponovno seznanili z dogajanjem o prvi svetovni vojni, o življenju vojakov ter civilistov med njo in po njej, razmišljali, kaj je pomenila za mlade fante, ki svojega življenja niso znali ponovno sestaviti. Ob branju klasičnega dela je moral pripovedovalec govorne vaje izpostaviti tudi jezik oz. njegove značilnosti, zgradbo povedi, opozoriti na pravopisne, slovnične in slogovne napake. Njegovi sošolci so ob poslušanju tvorili tudi razumljiva in jezikovno ustrezna besedila, čeprav so ta velikokrat vsebovala narečne primorske besede in pogovorne izraze. Skušali so se vživeti v vojno morijo, izpostaviti ljudi, označiti naslovne junake ter podati svoj komentar, razlago, zaključek. Znali so aktualizirati dogajanje, ki sega v sodobni čas, saj je prva svetovna vojna zanje zelo oddaljena. O njej

vedo marsikaj iz knjig, filmov, šolskega predmeta zgodovina. Dijak je v svoji govorni vaji s pomočjo računalniških programov PowerPoint ter Word izražal zmožnost svojega doživljanja, kar je vodilo v samostojno delo, s pomočjo sošolcev in njihovega razmišljanja, aktualizacije pa je med njimi potekal pogovor, tudi dvogovor.

S pomočjo predmeta zgodovina so dijaki spoznavali in razumeli preteklost, prvo svetovno vojno, vzroke za začetek, potek vojne ter njene posledice za tiste, ki so padli ali preživeli. Dijaki so razmišljali o mladih, ki so se morali odpovedati študiju ter oditi v boj za domovino. Vključili so tudi Slovence. Izpostavili so vprašanje, kaj so mladi počeli po končani vojni, ko so se vrnili k svoji družini, v življenje, v svojo državo. Iztočnica za to je bil roman Vrnitev, ki je ponujal številne odgovore. Ovrednotili so tudi posledice vojaških spopadov med nasprotniki, razmišljanje o smiselnosti njihovega početja med vojno ter na svobodi. Spoznali so, kaj je pomenila vojna za posameznika in za njegovo družino, ugotavljali so tudi pomen vseh vojnih muzejev, v katerih so t. i. vojne zbirke oz. zbirke ohranjenega orožja, obleke, pribora za življenje in delo. Skušali so razumeti posameznike, ki te predmete ljubiteljsko zbirajo in svojo ljubezen prenašajo na potomce. Marsikdo si je že ogledal Muzej 1. svetovne vojne v Kobaridu na kaki od ekskurzij. Ob tem so izpostavili tudi pomen narodne zavesti Slovencev, ki so živeli v tuji monarhiji, in njihovo vlogo v njej. Vedeli so, da je bilo žrtev ogromno, veliko pa jih je bilo tudi telesno in umsko pohabljenih. Mladim se je zdelo nepojmljivo, kako je vojna vplivala na duševnost ljudi in jih zaznamovala. Marsikdo se je ob tem spomnil na svoje sorodnike, ki so se borili ter vojno preživeli ali pa ne.

SKLEP

Vračanje vojakov domov po končani vojni je zaznamovalo številne družine. Dijaki v srednjih strokovnih šolah kar težko verjamejo dejstvu, koliko invalidov, pohabljenih in duševno prizadetih je pustila morija. A tudi sicer so se fantje, ki so preživeli vojno, težko vživljali v svobodno življenje. Zaradi svoje mladosti so iskali številne odgovore na svoja vprašanja, težko pa jim je bilo ob dejstvu, da jih civilisti ne razumejo, predvsem ker niso mogli nikomur pripovedovati o tistih dneh. Razumeli so jih le tovariši. Ob interpretiranju literarnega dela ter aktivnem vključevanju v pogovor in brskanju za dodatnimi podatki dijakom pomaga tudi medpredmetno povezovanje šolskih učnih predmetov slovenščina in zgodovina.

VIRI IN LITERATURA

Katalog znanja, Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.

Katalog znanja, Zgodovina, Srednje strokovno izobraževanje, 2007.

Remarque, Erich Maria (1966). Vrnitev. Ljubljana: DZS.

Štepec, Marko et al. (2015). Pot domov. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

Bojana Modrijačič Rešič

Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

OSTATI ČLOVEK MED VOJNO

Bojana Modrijačič Rešič

Nova Gorica School Centre, School of Electrotechnology and
Computer Science

STAYING HUMAN IN TIME OF WAR

1	Ambrocic	Franz	29. 7.37	Birnbaum
2	Anschel	Stefanie	22.12.25	Krottendorf
3	Arlitsch	Maria	13. 8.33	Karlberg
4	Belina	Christine	3.12.32	Peillenstein
5	Belina	Maria	21. 3.31	Peillenstein
6	Berlez	Justine	6 Jhr.	Laak, St. Marti

POVZETEK

V šolskem letu 2014/2015 so dijaki smeri Tehnik računalništva pri pouku slovenščine ter zgodovine spoznavali krutost druge svetovne vojne, koncentracijskih taborišč, trpljenje otrok ter pojma Hitlerjevi in ugrabljeni otroci. S pomočjo govornih vaj in še živeče pričevalke so nadgradili svoje vedenje o preteklosti. Sledili so učiteljevemu izzivu, ali se je človek spraševal o svoji vesti. Je bil še moralen, ko je vzel življenje drugemu oz. si je lastil to pravico? Je še bil človek in to tudi ostal? Izpostavljali so tudi najmlajše, ki so z otroškimi očmi sledili vojnemu toku in nezavedno odgovarjali na to vprašanje, saj so morali prehitro odrasti.

Ključne besede: človek v prvi svetovni vojni, literarna dela o vojni, šolske govorne vaje, pričevalci zgodovine, učni cilji

ABSTRACT

In the 2014/15 school year, during Slovenian Language and History lessons, students of the computer technician course learnt about the cruelty of World War II and concentration camps, children's suffering, and the notions of Hitler's and kidnapped children. With the aid of oral presentations and a living female witness they were able to build on their knowledge of the past. They pursued the teacher's challenge about whether men were examining their conscience. Were they still moral after taking someone's life or did they have the right to do that? Were they still human and did they stay that way? The students also pointed out the youngest, who followed the course of the war through children's eyes and unconsciously answered that question, since they had been forced to grow up too fast.

Keywords: people in World War I, literary works on the war, oral presentations, witnesses to history, learning objectives

UVOD

S pomočjo govornih vaj v srednji strokovni šoli in še živeče pričevalke vojnih dni sem dijakom skušala približati literarnega in zgodovinskega junaka oz. človeka borca, fotografa ter doživljanje najmlajših v krutih dneh, predvsem pa smo z dijaki skupaj sledili misli, ali je človek še ostal najvišja vrednota ali je postal moralno oporečen. Vsekakor je vojna krutost zanj predstavljala velik izziv in ga silila, da se je zazrl vase. A tega ni zmogel vsak; tak je namreč služil ideji večvredne rase, ki je pozabila na posameznika.

BITI ČLOVEK V VOJNI

Da je težko biti človek, je ugotovil že pesnik Ciril Zlobec v pesmi *Sem, ki nisem*. Biti in ostati človek v vojni, pa je pomenilo izziv morali vsakega posameznika, ki je bil soočen z morijo. Dotakniti se nedotakljivosti individuum, je bila vojna pravica posameznikov, ki so se borili za svoj prav. Kakršen koli. In ostali so vojni zmagovalci ter poraženci. So bile vojne vloge zamenjane ob vprašanju biti in ostati človek? Pesnik Srečko Kosovel nas o tem opomni v pesmi *Pesem št. X*, ko primerja umiranje podgane s crkavanjem človeka oz. dejstvom, da gre pri človeku za razčlovečenje. Ali kot je zapisano v učbeniku *Zgodovina za 4. letnik gimnazij* Sodobna zgodovina v poglavju *Življenje v okupirani Evropi*: »Med mnogimi srhljivimi značilnostmi nacističnih taborišč sta izstopali zlasti dve: nepojmljiv sadizem, od najbolj primitivnega pazniškega izživljanja do ‚znanstvenih‘ poskusov na jetnikih, in ‚racionalni‘ izračun o izrabi ujetnikov, v katerega so esesovci všteli vse: od ujetnikovega povprečnega delovnega učinka v nekaj mesecih življenja, kolikor so mu ga namenili, do njegovih oblek, predmetov, zlatih zob, kože, las in celo kosti ter pepela.«¹ Je torej človek med vojno pozabil nase in je bil le stroj za delanje zla? Je še vedel, da obstaja? Je bil res nečuteči robot ali le lupina, ki jo je življenje po vojni ponovno sestavilo? V šolskih klopih strokovne šole so dijaki 2., 3. in 4. letnika smeri Tehnik računalništva ob branju in razmišljanju o grozotah vojne dognali, da je bilo vprašanje o človeku res težko. A so bili prepričani, da je vojna zaznamovala vse: partizane, Nemce, Jude, otroke, ki so bili rojeni v Lebensbornu ali pa so jih ukradli materam. Dejstvo biti in ostati človek med vojno so pisali zgodovina, živi pričevalci grozot, literarna dela, tako osebnoizpovedna kot oblikovana po verodostojnih dokumentih in začinjena s pisateljsko žilico.

MENUET ZA KITARO

Slovenski avtor Vitomil Zupan v svojem vojnem romanu *Menuet za kitaro* spremlja moralno pot treh ljudi, ki se sicer trudijo ostati živi, a bit vsakogar je na preizkušnji. To so meščan Jakob Bergant, kasnejši partizan Berk, trdoživi borec Anton in bivši esesovski oficir Joseph Bitter. Prvi v vojni razmišlja, da sovražnik ni človek: »Še žival ni, ne predmet: sovražnik je robot v rokah protičloveka, gnusen zločinec, brez človeških potez; treba ga je zbrisati, z obličja zemlje.«² Sicer je leta 1943 s ponarejenim dokumentom, z majhnim listkom, zašitim v obleko, odšel iz Ljubljane v partizane. V mestu se je tudi boril, in sicer z zlikanimi hlačami, saj je veliko ljudi spravil v gozd. Poznal je disciplino, ker je bil nekoč skavt, športnik, tudi igralec pokra, zaprt v Gonarsu, vpet v Osvobodilno fronto že od njenega začetka, a med partizani nekoliko zaletav, motilo pa ga je, da so se hoteli posamezniki postaviti na vrh hierarhične lestvice. Med boji, ko se je sproti učil, je odraščal, se

¹ Repe, Božo (2007). *Sodobna zgodovina: zgodovina za 4. letnik gimnazij*. Ljubljana: Modrijan, str. 146.

² Zupan, Vitomil (1999). *Menuet za kitaro*. Ljubljana: DZS, str. 95.

izpopolnjeval, čeprav je bil na začetku brez samodiscipline. A ni smel ničesar spraševati, saj je bilo tako vojaško pravilo. Že kmalu je spoznal, da samo streljaš in si rešuješ golo življenje. Kot drugi si je želel na Mokrec, kjer menda ni bilo okupatorja. Ko je gledal na soborce, je videl, da so otopeli, izmučeni, saj je marsikdo med potjo zaspal. Partizan Berk se je zagledal v njihove roke, ki so bile otekle, krvaveče, gnojne, premrle, trde, neokretne. Zdelo se mu je, da ti ljudje izgubljajo svoje osebnosti. So lačni, ušivi, izmučeni, a so se še vedno oklepali ideje o svobodi. Tako kot moški v njegovem sorodstvu, za katere pravi, da so bili soldati, a slave niso dočakali. Omenil je še očeta, ki se je leta 1914 boril na soški fronti, a je leta 1916 padel v Besarabiji kot komandant bosanskega jurišnega bataljona. Berkov soborec, od katerega se je učil, je na začetku molčeči Anton, s katerim sta se srečala v Ribnici. Govorile so le njegove oči, ki so marsikaj povedale. Bil je nekdanji udeleženec španske državljanske vojne, tiskar, saj je v mestu delal v ilegalni tiskarni. Rojak ga je naznanil gestapu. Bil je tudi v taboriščih v Franciji; je nekako človek brez imena, priimka se ne spomni. Šel je v boj proti nacizmu, zavedal pa se je, da ni hujše stvari, kot je razočarani revolucionar. Čeprav ni govoril veliko, je Berku povedal, da je od sanitejcev, ki so mu prevezovali rano, izvedel, da so Nemci našli ranjence, jih pobili z njihovimi puškami, razbili so jim glave; sneg pa je postal rdeč. Človek!? Ali kot bi rekel Joseph Bitter, nekdanji nemški oficir, je človek žival, a Berk mu je oporekal, da se je dvignil visoko nad živaljo. Srečala sta se poleti leta 1973 v Španiji na haciendi, kjer so nastopali najboljši andaluzijski konji in njihovo jahači. Bitter je tam dopustoval z ženo, ki vojne ni marala. Sam je menil, da je vojna strašna, vojskovanje obrt; eden ima zanjo talent, drugi ne. A človek v njej spozna sebe in svojo okolico. Lahko v njej raste ali propada. In čeprav so bili partizani zanj večje in manjše bande, je ob ubitem Nemcu spoznal, da je umrl kot vojak, »oni siromak pa kakor vlažna, bleda luščina, ko veščica, skoraj prozoren, shujšan, v capah, pravi Kristus ... ne bom ga pozabil«. ³ Poznal je tudi strah, a o njem premišljuje šele po vojni. Ve, da vojna človeka ubije, tudi če jo preživi. Nekaj umre v človekovi duši. Sicer traja v vsakem še naprej, ker se ljudem upira, da bi sprejeli svet tak, kot je. Kljub vsemu se mu je Hitler zdel brezumen in vojna prav tako. Berk se je ob tem zavedel, da so v Buchenwaldu pobijali jetnike, ki so bili tetovirani. Sneli so jim kožo, jo ustrojili in izdelovali senčnike za svetilke in spominke. In vse to je počel človek, ki se ni hotel zavedeti, kaj dela.

Vse tri literarne junake, ki so pisali zgodovino, je povezovalo dejstvo, da je vojna kruta in nesmiselna, da so v njej mnoge žrtve, a kljub vsemu umirajoči Anton ponudi Berku nedokončano besedo, za katero slednji ve, da bo sestavljala poved Nasvidenje v naslednji vojni. Torej se človek ne znajde brez nje, se mora bojevati, dokazovati svoj prav, biti drugemu volk ali ostati zvest zavesti, da je kljub vsemu vendarle človek?

Na to vprašanje so skušali odgovoriti dijaki 3. letnika smeri Tehnik računalništva; njihov sošolec je o prebrani knjigi ob svoji govorni vaji romana zapisal, da bi moral tako vojno knjigo prebrati vsak dijak. »Vrstice, ki mi bodo vedno ostale v spominu, niso tiste, ki opisujejo bitke glavnega junaka Berka z Nemci, ampak majhne podrobnosti: navade in običaji med partizani, obnašanje in spremenjeno razmišljanje, ko ure in ure samo hodiš, psihično trpljenje partizanov in seveda izredno velika želja po preživetju, neskončne hajke, ki ne pripeljejo nikamor, kot pravi pisatelj, a so bile velikokrat čas za razmislek. Verjamem, da človek zatre te grde spomine in tudi pisatelj razloži, da ko nekaj let gledaš eno in isto, nisi več človek, ampak si stroj brez duše; ko vidiš prijatelje in bližnje tovariše umirati, te vse to zaznamuje. Berk med pohodi ob hajkah spozna ljudi okoli sebe. Ugotovi, da ima vsak človek svoj način razmišljanja, svoje prepoznavne znake, svoje gibe telesa in seveda tudi svoje motive in razloge. Pisatelj tako skozi te neskončne pohode vsrkava vase četo, ki ji pripada, in kmalu tudi on postane le še ena neprepoznavna senca, ki se sprehaja po slovenskih gozdovih. Tudi borci so postajali ljudje brez

človeških lastnosti. Smrad, umazanija, driska zaradi slabega prehranjevanja in še posebej uši so pestile vsakogar od njih. Imena so redko uporabljali, zato so se tudi ta počasi zabrisala. Vsak član čete je občutil otopelost in vdanost v usodo. Hajka povzroči izgubo občutka za datum. Ura teče normalno, vendar je čas iz leta v leto manj pomemben. Prav tako ta dolgotrajna hoja ponoši oblačila, iznakazi obraze in kdaj tudi celotno telo, v praznini vsakdana pa se počasi izgubijo lastnosti vsakega človeka. Vendar se kljub vsem tem dejavnikom partizani prebijajo, pa čeprav brez upanja oziroma pričakovanja konca. Berk kmalu ugotovi, da bodo zdržali, ker morajo, okupatorji pa ne bodo, ker jim ni treba. Vojaki so hrepeneli le po hrani, s katero ne bi nahranili niti miši, manjšem ogenjčku, ki ga lahko pokriješ z rokami in te greje, delčku cigarete, ki jo lahko v miru pokadijo in seveda rani, ki je obvezana s suho in čisto cunjo, ter telesu, ki je brez uši. Še posebej med zimo je bil pomen tople tekočine v menažki nepredstavljen. Vse ostalo je bilo le bonus in nihče si ni želel več od tega, saj so se zavedali, da več ne bodo dobili, dokler se vojna ne bo končala. »Njegovi sošolci pa so v romanu izpostavili mulovodca, ki si je v mrzli zimi grel roke v črevesju živali in spal. Pa kurirja, ki so ga Nemci živega zakopali, ko so ga ujeli. Niso mogli mimo dejstva, da je borec dobil kroglo v popek, a so mesto, kjer je izstopila, partizani zalepili, da je lahko hodil. In vedeli so, da so Nemci v Kragujevcu postrelili razrede z učitelji. Spoznali so, da so borci spali tudi med hojo, ponoči pa se niso smeli sleči ali sezuti, sicer bi na oblačila in obutev ob pokanju lahko kar pozabili. Torej je imel človek v vojni posebno mesto. Kje je bila še meja biti človek in to tudi ostati? Se je moral človek zaradi dejstva ostati živ, zaradi svojega preživetja spustiti na zelo nizko raven, da ni bil več podoben človeku? Vemo, da še žival ne zavrne svojih mladičev. A človek je v vojni lahko zradiral sovražnika, ker je verjel, da ni več človek. Je on potem še ostal individuum? Bi mu lahko rekli človek, ne da bi ob tem mislili na nekaj slabega? O tem vprašanju so razmišljali dijaki v svojih govornih vajah v literarnih delih Fotograf iz Auschwitza in Vojak z zlatimi gumbi. Obe sta napisani po resničnih dogodkih, saj junaka doživljata vojno kot zlo, ki se jima je pokazala v najstrašnejši obliki.

FOTOGRAF IZ AUSCHWITZA

Luca Crippa ter Maurizio Onnis sta spremljala pot 23-letnega Wilhelma Brasseja, poljskega jetnika, ki se je fotografiranja učil v stričevem ateljeju v Katovicah, pri življenju pa sta ga ohranjala tudi znanje nemščine ter očetovo avstrijsko poreklo. Zaposlil se je v t. i. identifikacijski službi. Njegov poveljnik je bil višji narednik SS Oberscharführer Bernhard Walter, ki je tudi sam zelo rad fotografiral, najraje deportirance ob sestopu z vlaka, prve selekcije, ločevanje družin, objokane otroke, obupane žene, ki so kmalu končale v plinskih celicah. Za svojo osebno zbirko je naredil fotografije skladovnic trupel, ki so bila sežgana na prostem, saj so krematoriji postali nezmogljivi. Kapo identifikacijske službe pa je bil Franz Maltz. Kako je to postal, ni nihče vedel, vendar je tudi nejasno izginil. Čeprav jetnikov ni pretepal, jih je sovražil in se imel za preroka nemške usode, češ da bodo Nemci vojno izgubili, za bodečo žico pa bodo stali Hitler, Himmler in drugi. Bil je politični jetnik, zaprt že pred vojno, ker je bil komunist. Brasse je s svojimi pomočniki izvedel, da so ga ustrelili in sežgali v krematoriju, saj je svoje sanje zaupal političnemu komisarju, ki je sovražil komuniste. Sicer je Brasse fotografiral jetnike in jih evidentiral, tudi esesovce, da so lahko fotografije pošiljali domov svojim ženam, ljubicam, ter jetnike, ki so bili vredni posebne pozornosti: tetovirance, tiste z različno barvo oči, dvojčke, pritlikavce, tiste z različnimi oblikami ustnega raka, ginekološke medicinske poskuse, jetra umrlih. Zaznamovali so ga že prvi meseci v Auschwitzu: »Ko je skozi objektiv gledal jetnike, so se mu v njih prikazovali obrazi mrtvih tovarišev, da si je moral pogosto mencati oči.«⁴ Vedno je naredil tri posnetke: tričetrtinskega s pokrivalom, drugega od spredaj ter tret-

⁴ Crippa, Luca, Onnis, Maurizio (2014). Fotograf iz Auschwitza. Ljubljana: Družina, str. 36.

jega s strani. Vstal je zgodaj zjutraj, legel pa k zelo poznemu »počitku«. Po taborišču je hodil s sklonjeno glavo, sicer bi videl grozljive prizore: delovne skupine so tolkli pazniki in vpili nanje, bolni jetniki niso vedeli za dan svoje smrti, vozovi s trupli so odhajali proti krematoriju. V zrcalo se ni pogledal več. Sicer je retuširal skrivaj, s svinčniki, ker je hotel jetnike ovekovečiti z dostojanstvenim videzom. Zamujal se je »s popraviljanjem senc in mehčanjem preostrih obraznih potez, pri povečavah pa je skušal zabrisati sledove udarcev.«⁵ A ni mogel mimo 14- oz. 15-letnih bolnikov s tifusom, ki so umirali zaradi smrtonosnih injekcij, preučevanju učinkov zdravil ob sterilizacijskih poskusih na Judinjah, ustrojene kože s tetovažo na hrbtu za kasnejšo vezavo doktorjeve knjige. Shranil je poročno fotografijo kapa Rudolfa Friemela, nekdanjega srednješolskega učitelja, sicer avstrijskega komunista ter sovražnika nacistov in Hitlerja. Ko so v taborišču zacvetele vijolice, jih je fotografiral, dokument pa poklonil svoji ljubezni Baski, poljski politični jetnici. Fotografiral je tudi zloglasnega Mengeleja v beli srjaci s kravato in športnim suknjičem. Walter je fotografu oponesel, da je to najbolj obetajoči znanstvenik v rajhu. A Brasse se je pri svojem delu počutil umazanega, saj je bil omadeževan s krivdo. Pregarjali so ga brezcutni pogledi bolničark, okrvavljeni organi mladih Judinj, sodelovati je moral celo pri tajni operaciji, ko so tiskali ponarejene bankovce, kar bi najprej pri Američanih, kasneje pa pri Angležih povzročilo pravo zmedo. A tudi njega so osvobodili zavezniki. Svoje fotografije je obdržal, čeprav je ob tem tvegal življenje, v svet pa je tako ponesel vso krutost posameznikov, ki so tudi njemu usodno zaznamovali trnovo pot.

Dijaki 2., 3. in 4. letnika smeri Tehnik računalništva so dopolnjevali svoje sošolce, ki so imeli govorne vaje. Povedali so, da je bilo fotografovo življenje zelo težko. Kljub vsemu je še vedno tvegal. Niso mogli pozabiti krutih poskusov, ki so jih izvajali doktorji, znanstveniki, ki so verjeli, da delajo prav. Na moje vprašanje, kje se je v vsem tem izgubil človek, so mi dijaki rekli, da so vsi nadrejeni verjeli, da so taboriščniki ničvredni, čeprav so bili tudi oni ljudje. Le drugačni, taki, ki niso bili vredni, da živijo. Vsem se je najbolj vtisnila v spomin podoba Rajskega vrta, tetovaže, ki je krasila hrbet Poljaka iz Gdanska, ki je bil kurjač na ladji. »Odrli so ga. Le kako so lahko to počeli?« so komentirali dijaki. Mladostniku 4. letnika se je zdela nenavadna ljubezenska zgodba med Brassejem in Basko, ki se je začela v krutih časih v taborišču. Komentiral je tudi Friemelovo poroko, izpostavil pa je oči sina Edija na poročni fotografiji, ki so izžarevale zaskrbljenost ter nedolžnost. Deček se ni smehljal. Dijak 3. letnika je fotografu čestital, da je kljub nevarnosti dokumente obdržal in tako svetu pokazal krutost nacistov, ki so verjeli v tretji rajh. Dijak 2. letnika poklicne smeri Računalnikar pa je ob svoji govorni vaji zapisal: »Knjiga je na začetku zanimiva, nato postaja zmeraj bolj grozljiva. Ko bereš, kakšne različne poskuse so nacisti delali na moških, ženskah in otrocih, te kar spreleti srh. Fotograf Wilhelm Brasse se je zavedal, da ima pomembno vlogo v tem taborišču. Skozi objektiv je slikal nešteto obrazov ljudi, ki so čez noč izginili v krematorijih ali pa so bili ustreljeni. Spomin nanje je obstajal samo še v fotografijah. Brasse je bil pripravljen plačati z lastnim življenjem, da bi lahko rešil na tisoče spominov in fotografij obrazov ljudi. Skušal je pomagati ljudem, kolikor je upal, zavedal pa se je, da je tudi on enak kot vsi drugi taboriščniki. Pri življenju so ga držale samo njegove fotografske sposobnosti, ki jih je dobil od strica na Poljskem. Knjigo zelo priporočam za branje, saj je poučna. Ko bereš vse te grozote vojne in taborišča, lahko le upaš, da se kaj takega ne more več zgoditi.«

VOJAK Z ZLATIMI GUMBI

Miriam Steiner Aviezer je v romanu spregovorila kot 6-letna Biba. Prvič se je srečala z vojakom z zlatimi gumbi na železniški postaji; le-ta je kričal in vsem zbranim razdelil ru-

mene zvezde, da bi si jih prišli na rokave. Ločili so jo od mame in jo strpali na vlak z drugimi otroki. Vsi so bili tiho, starejši so pomagali mlajšim. V kotu so opazili zaudarjajočo posodo s pokrovom. Govorili so mnogo jezikov, vsem je bila skupna beseda mama: »*Bili so pisano oblečeni: v spalnih srajčkah, v oblekah, v plaščih, eni so imeli čevlje, drugi so bili bosi, eni s kako culo, drugi praznih rok, eni s kapami, drugi brez ...*«⁶ Velika deklica je pripovedovala pravljice in vsem je pravično razdelila kruh; Bibi je svetovala, naj je počasi. Vsi otroci so bili preveč prestrašeni, zato nihče ni prosil vode. Deček Vlado je Bibi zaupal, da gredo v taborišče. Tam so bile na pol požgane barake brez oken in streh. Ponekod so ležale prazne škatle, pločevinasti zaboji, cunje, čevlji. Strašno je smrdelo. Sonce je strašno pripekalo, otroke je žežalo. Neka deklica je hotela s skodelico ujeti Bibine solze. Zopet se je pojavil vojak z zlatimi gumbi, ki je ocenjeval otroke, postrojene na žgočem soncu. Bibi se je zdel lep, vse se je svetilo na njem. Slutila je, da se mu mora nasmehniti. A je žejna, tako kot so žejni majhni otroci v baraki. In vojak z zlatimi gumbi ji je prinesel vodo v steklenici, ki jo je do polovice spraznil v baraki, njegovi podrejeni pa okoli nje. Nato so prižgali ogenj. Otroci so klicali mame. Deklica s skodelico je postala del okna: »*Njeno negibno telo je črnelo – samo iztegnjena skodelica jih je še prosila vode.*«⁷ In vojak z zlatimi gumbi se je smehljaj. Bil je prijazen in lep. Ko se mu je Velika deklica obesila za rokav, jo je odrinil in si očistil oblačilo. Biba je spoznala, da je vojak z zlatimi gumbi pošast, ki je ubila majhne otroke. Vojaki jim prinesejo kruha in vode ter jih odpeljejo na kraj, obdan z bodečo žico. Vojak z zlatimi gumbi je odprl vrata lesene barake, kjer so bile njihove mame. Bibina je jokala. Dekle je otopelo, celo zbolelo je in mame ni moglo objeti. Med njima je bilo nekaj neizgovorljivega. Mama je morala delati v pralnici. Postala je slabotnejša, trgala si je od ust, da je imela hči kaj jesti. Dežurna v barakah jo je že hotela zapisati, da ne bo več zmogla stati v vrsti. Dekle pa se je spomnilo preteklosti, ko so bili še srečna družina. Pred njo se je nenadoma pojavil vojak z zlatimi gumbi in jo je z ostalimi povabil k bogato obloženi mizi. Tedaj je nekdo pobral ostanke hrane s krožnikov in jih stresel v smeti. Bibi je bilo skoraj slabo: »*Solze so ji kapljale v prazen krožnik. Oficirji so se še kar naprej smejali.*«⁸ Vojak z zlatimi gumbi je menil, da moraš biti z otroki potrpežljiv, pa lahko z njimi narediš, kar hočeš. Ona pa bi pojedla tudi pomije. Eden izmed oficirjev je kmalu zopet razstavil hrano po mizi ter Bibi naročil, naj vzame le eno jed. Vzela bi marjetice, ki jih je vedno nosila mami za rojstni dan. Potem pa je v duhu zagledala njeno podobo – suh in sestradan obraz ter vročične oči. S kosom kruha je odšla v pralnico.

Dijak 2. letnika smeri Tehnik računalništva je ob svoji govorni vaji izpostavil krutega vojaka z zlatimi gumbi: »*Vojak z zlatimi gumbi je bil italijanski fašistični oficir, sadist in psihiopat – to izvemo po tem, ko je ukazal zažiganje malih otrok in se pri tem smejal. Njegova lepota in toplota zlate barve ne odtehtata njegovega strašnega značaja, ko uživa, ker muči otroke, jih mori. Sadisti so bili tudi njemu podobni pri kosilu. Kako lahko narediš otroku kaj takega, ko ga pustiš lačnega in žejnega ter ga prisiliš, naj si izbere eno stvar, vse ostalo pa zanj ni dostopno. A taki ljudje mogoče niti ne vedo, do kod lahko seže krutost. On je bil tisti, ki je ukazal deportacijo Bibine družine. Vojak z zlatimi gumbi je bil vzdevek, ki mu ga je Biba dala zaradi njegove uniforme in našitkov.*« Biba se mu je zdela zelo pogumno dekle, saj se je zelo mlada ločila od svoje mame, vendar je kljub temu na vlaku ostala trdna in ni jokala, prehitro pa je odrasla, saj je morala ona skrbeti za mamo in ne obratno. »*Pošiljanje nedolžnih ljudi v koncentracijska taborišča se mi je zdelo kot eden največjih zločinov proti človeštvu. Najbolj kruto je bilo, ko so ljudi sežigali zaradi njihove rase, pa tudi življenjski pogoji na tem prostoru so bili katastrofalni. Po mojem mnenju bi moral biti vsak človek enakovreden, ne glede na njegovo rasno pripadnost. Upam, da se take grozote v prihodnosti nikoli ne bodo ponovile, saj so zelo zaznamovale človeštvo.*«

⁶ Steiner Aviezer, Miriam (2015). Vojak z zlatimi gumbi. Ljubljana: ZRC, str. 30.

⁷ Prav tam, str. 59.

⁸ Prav tam, str. 106.

HITLERJEVI TER UKRADENI OTROCI

Druga svetovna vojna je pomenila veliko gorje ne le za trpeče odrasle, pač pa so tudi otroci plačali veliko ceno. T. i. Hitlerjevi otroci so trpeli zaradi nemške organizacije Lebensborn oz. Vir življenja, ki jo je ustanovil Heinrich Himmler leta 1933 v Nemčiji, v letih 1940 in 1941 pa v okupiranih državah Avstriji, Franciji, Belgiji in na Norveškem. V učbeniku Sodobna zgodovina oz. Zgodovina za 4. letnik gimnazij lahko preberemo, da je ta organizacija s pomočjo SS-a skrbela za razmnoževanje čiste arijske rase: »Zah-teve po čistosti rase in številu otrok so morali izpolnjevati zlasti člani SS-a, ki se niso smeli poročiti, dokler jim tega ni dovolila organizacija na podlagi preverjanja rodovnika ter telesnih sposobnosti zaročenke. Vloga ženske v nacistični družbi je bila omejena na razplod. Več otrok je rodila, bolj je bila cenjena. Pričakovano povprečje so bili štirje otroci, dva za vojsko in dva za nadaljnji razplod.«⁹ Firerju je morala ženska podariti vsaj enega otroka; izbiral jih je seveda Lebensborn. Veliko otrok je bilo tudi ponemčenih in ugrabljenih, torej iztrganih iz domačega okolja, odpeljanih od mater ter pahnjenih v tuje življenje, tudi trpljenje. Dojenčke je prevzela organizacija Lebensborn, ki jih je dodeljevala nemškim družinam. Po vojni se jih je nekaj vrnilo v domovino s pomočjo mednarodnih organizacij, »pogosto pa je bilo iskanje neuspešno, ker je Lebensborn dokumente uničil«.¹⁰

MAX

Sarah Cohen – Scali so pri pisanju romana o Hitlerjevih in ukradenih otrocih navdihnili resnični dogodki. Tu se nam odkrije vsa tragika organizacije Lebensborn, saj je naslovni junak Max večkrat poudaril, da je njegov oče firer, mati pa Nemčija. Sicer se je deček rodil visoki svetlolaski, ki se je prijavila kot negovalka v Steinhöringu v predmestju Münchna, ter esesovskemu majorju. Mater so pred spočetjem stehali ter izmerili, morala pa je dokazati, da je prava arijka oz. da ima nemške prednike od 1750 dalje, da so zdravi in da se po njih ne pretaka slovanska ali judovska kri. In morala je priseči firerju, da mu bo vsako leto dala enega otroka. Max se je rodil 20. 4. 1936 na Hitlerjev rojstni dan in je popolnoma ustrežal selekciji, sicer bi ga odstranili z injekcijo in razglasili, da se je rodil mrtev. Verjel je, da je poseben, saj je deležen velike pozornosti, tudi hranilne knjižice. Mati ga je lahko vzela v naročje trikrat na dan; deček je tako občutil delček stika z mamo, ki pa ga je moral kmalu pozabiti. Ob krstu mu je firer podelil ime Konrad von Kebnersol, že ob rojstvu pa je dobil naziv mladi cesar. Tako kot drugi malčki je tudi on nekoč ponoči izginil. Njegova mati Inge, ki mu je dala ime Max, je jokala in si je želela o sinu vedeti tudi v prihodnje. A pravilnik je to prepovedoval. Tako je dojenček postal last druge doječe matere, tisti pa, ki se niso razvijali najboljše ali so imeli prirojene napake, so končali na inštitutu Steinhof na Dunaju, kjer so »v formalin shranili njihove glave, možgane, organe in jih v kozarcih razvrstili po policah. Z etiketami«.¹¹ Sicer bi bil Max rad najhitreje vključen v Jungvolk oz. oddelek Hitlerjeve mladine za dečke, stare od 10 do 14 let. Do svojega 6. leta bi moral biti posvojen, nato pa bi se začel izobraževati – vključili bi ga v športne dejavnosti, naučil bi se bojevati in spoznal bi nacistično zgodovino. Pri 18 letih bi bilo urjenje končano, sledil bi vstop v vojsko. Fanta pa je že kot dojenčka ugrabila taboriščnica modrih oči iz Dachaua, sicer Nemka, poročena s Poljakom. Izgubila je svojega otroka, ki ga je esesovec ob rojstvu ustrelil. Maxa so našli v obupnem stanju, vendar so mu prizanesli, ker je bil firerjev krščenec in zgled nekoga, ki je zmagal. Ko je dopolnil 4 leta, se je začela njegova misija na Poljskem. S frau Lotte, kasneje s Poljakinjo iz Ravensbrücka Bibiano sta iskala modrooke in plavolase otro-

⁹ Repe, Božo (2007). Sodobna zgodovina: zgodovina za 4. letnik gimnazij. Ljubljana: Modrijan, str. 146.

¹⁰ Prav tam, str. 173.

¹¹ Cohen – Scali, Sarah (2015). Max. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 69.

ke, s katerimi se je fant spoprijateljil, nato pa so jih ugrabili esesovski vojaki, ker so bili stari manj kot 6 let. Tako bi jih prevzgojili v popolne nemške otroke. Ob Bibiani je Max zopet občutil materinsko naklonjenost, vendar so jo kmalu odstranili, ker ni hotela več opravljati umazanega dela. Fantova osamljenost se je kazala z bolečinami v trebuhu. Pri 6 letih se je šolal v Kalischu, nekdanjem samostanu. Postati je moral vzor poljskim otrokom, iz njihovega spomina izbrisati besedo mama oz. potruditi se je moral, da bodo pozabili preteklost. Taki otroci so dobili nemško ime in nov datum rojstva. V šoli so tudi trpeli; najhujša kazen je bila kapela, saj so morali klečati celo noč, roke so imeli razkrcene v križ, tepež pa je pomenil, da si se premaknil. Max se je kmalu zavedel, da firer spodbuja ovadustvo ter noče izobraženih ljudi. Tam je spoznal 13-letnega Juda Lucjana, ki je kmalu postal ponemčeni Poljak Lukas. Navzven je bil pravi arijec, zaželel si ga je za brata. Lucjana je za veliko vsoto denarja skrila Poljakinja, Nemci pa so mu pobili družino, potem ko so jo zaprli v geto. Kmalu sta z Maxom odšla v napolo oz. elitno šolo rajha v Potsdamu blizu Berlina. Lukas mu je pravil Mrtvaška glava, a ko mu je Max povedal svojo zgodbo, je jokal. Zahteval je, da po vojni povesta, kaj se jima je zgodilo. Sicer se je zakrknil, a je bil neukrotljiv, trmast, zdelo se je, da ga nič ne more več prizadeti. V napoli so najbolj cenili šport in posmehovanje Judom, saj naj bi bili bacili, zajedavci. Tudi umivali so se z Rifom, čisto judovsko mastjo, ki je smrdela in se ni penila. Lukas je tam spoznal dva sinova častnikov, Gunterja in Hermana. Čeprav so bili neločljivi, obema kmalu sodijo, a je videti, kot da sta umrla med obveznimi vajami. Verjel je, da bodo v Berlin kmalu vkorakali Rusi oz. Ivani, kot jim je pravil, vendar so bili ti zanj pogubni – pijani Rus je bil prepričan, da je pravi arijec. Devetletnemu Maxu je neizmerno hudo; ponovno pa je videl svojo lepo mamo in se zavedel, da ga je Nemčija popolnoma razočarala. Morala bi biti rešiteljica, a jih je izdala.

Ker so v roman zajeti kruti dogodki o otrocih, sem se odločila, da ga v branje ponudim dijakoma 3. in 4. letnika smeri Tehnik računalništva. Dijake je presenetila krutost organizacije Lebensborn, ki je nečloveško ravnala z otroki. Zdelo se jim je nepojmljivo, da so se otroci rojevali in ostali brez ljubezni. Dva dijaka pripovedovalca sta izpostavila dejstvo, ki ga je povedal Max o svojih starših: njegov oče je firer, mati pa Nemčija. »*Od tod bolečine v trebuhu, zaradi stiske,*« je spoznal tretješolec. Zavedel se je, da so dečka imele rade kar tri ženske: mama, taboriščnica ter Bibiana. »*A moral se je ločiti od njih, navezal pa se je na Lukasa. Ironično je, da je bil Jud, preoblečen v arijca,*« se je posvetilo četrtošolcu. Poslušalcem 3. in 4. letnika je bilo nepojmljivo, da so ljudi zapirali v geto. Niso mogli verjeti, da so nacisti razpršili Lucjanovo družino. In da se je Poljak vozil mimo s tramvajem, ni pa smel z ničimer pokazati, da jih pozna. In nato jih ni bilo več. Dijak 3. letnika, ki je imel govorno vajo, je celo izpostavil kruto vojno dejstvo – posilstvo žensk, vendar so te zamenjale vlogo moških v Berlinu: »*S pokončnostjo, odločnostjo, energijo, učinkovitostjo. Niso ne svetlolase ne velike, kakor so nas učili pri pouku biologije v napoli. Z nekaj izjemami jih je večina rjavolask, majhnih, čokatih. Mišičastih od prenašanja vseh teh vreč premoga in velikih kovčkov, v katere so stlačile vse svoje imetje, preden so se spustile v zatočišča. In pogumne so.*«¹² Zdelo se jim je tudi nepojmljivo, da ko Max končno le sreča svojo mamo, ob tem ne občuti ničesar. Ona v rokah drži fotografijo sinovega krsta in joče. Pripovedovalec v 3. letniku je povedal, da je bila pravi primerek za bodočega Hitlerjevega vojaka. Lukas pa se mu je zdel tisti, ki bi od znotraj pobil cel tretji rajh. Četrtošolec je opozoril nanj kot na človeka, ki je bil navzven dovolj trden, pravi upornik, a so ga prizadele usode ljudi: »*Ni mu bilo usojeno, da bi dočakal konec vojne in počakal na Američane, da bi jim povedal svojo zgodbo. Zato pa jo je Max.*«

Dijakom 3. in 4. letnika smeri Tehnik računalništva sem povedala tudi zgodbo Stanisla-ve Berlec, poročene Završnik, ukradenega otroka, s katero sva se srečali v Portorožu ob srečanju ukradenih otrok 20. 9. 2015. Bila je ena izmed šestih otrok, ki so bili izseljeni v

Deutschen Volkstums		Saldenburg, den 18.3.44				
Volksdeutsche Mittelstelle						
Lager Saldenburg (Bayer. Wald)						
Post selbst						
Lagerliste.						
Nr.	Name und Vorname:	Geb.Dat.	Geb. Ort:	Aussiedlungsort:	Kreis:	Alter:
1	Ambrocic Franz	29. 7.37	Birnbaum	Birnbaum	Radmannsdorf	6 Jhr.
2	Anschel Stefanie	22.12.25	Krottendorf	Krottendorf b/Pett	Cilll	18 "
3	Arlitsch Maria	13. 8.33	Karlberg	Karlberg 42	Cilll	10 "
4	Belina Christine	3.12.32	Peilenstein	Gubno	Peilenstein	11 "
5	Belina Maria	21. 3.31	Peilenstein	Gubno	Peilenstein	13 "
6	Berlez Justine	6 Jhr.	Laak, St. Martin-Tucheln	Stein	Stein	6 "
7	Berlez Maria	9 "	Laak, St. Martin-Tucheln	Stein	Stein	9 "
8	Berlez Stanislaw	10 "	Laak, St. Martin-Tucheln	Stein	Stein	10 "
9	Blakschitsch Anna	8.12.37	Rudolfsstadt	Haselbach 79	Cilll	6 "
10	Bresownik Alois	20. 5.28	Wotschna	Cepele 40	Cilll	15 "
11	Bresownik Anna	10. 1.37	Wotschna	Cepele 40	Cilll	7 "

Seznam ukradenih otrok v
taborišču Saldenburg.
(Vir: Osebni arhiv Stanislave Završnik.)

nemška taborišča. Oče je bil prvi organizator Osvobodilne fronte za Tuhinjsko dolino in Črni graben, tudi mama je bila partizanka. Ko so nekoč grabili seno, so jo skupaj s sestro postavili na stražo, a so ju presenetili Nemci. Deklici sta s kričanjem opozorili domače, da so se moški umaknili v gozd, žandarji pa so začeli streljati. Nosečo mamo so zaprli, vendar so jo spustili, češ, naj se mož sam prijavi. On je vedel, da so bili izdani; nanj je bila razpisana nagrada. Nemci so jim grozili, da jih bodo obesili, hišo pa požgali. A oče jih je hotel počakati s četo. Otroci so se skrivali v lopi v gozdu, ker jih ni nihče hotel vzeti k sebi. Tudi bali so se. Teta jim je nosila hrano, kasneje je umrla v Auschwitzu. A Nemci so otroke našli in jih odpeljali v Kamnik v zapor. Nato so jih odpeljali v Nemčijo v otroška taborišča Seligenporten, Saldenburg, Kastl, Mainburg, Neustift, Leipzig ter jih razdelili po spolu in starosti. Pravijo jim bandenfirer. Tudi mamo so ujeli in jo iz Begunj poslali v taborišče v Ravensbrück. Po vojni so se otroci srečali z njo, a je skoraj niso spoznali. Oče je bil aktiven partizan in je bil trikrat ranjen. Stanislava je bila stara osem let, ko so jo zaprli. Najprej je šla v taborišče Seligenporten, nato v Saldenburg, kjer je dočkala svobodo. Spominja se, da so morali otroci govoriti nemško, »če ne nam je lagerfirerica s flajštrom zalepila usta«. Torej je slovenska beseda zamrla. Sicer so morali pospravljati, ribati tla hodnika na kolenih, po sobah je vladala vojaška komanda. Zjutraj so morali peti nemško pesem. Za zajtrk so dobili kosček kruha in črno brozgo, za kosilo žabja jajca, za večerjo krompir. Ko sem jo vprašala, kako so izgledala žabja jajca, mi je sogovornica povedala, da je bila jed preveč razkuhana, brez okusa in nagravnja. Bili so lačni, zvečer so klicali mame in jokali. A lagerfirerica jih ni smela slišati, saj je stala pred vrati. V nedeljo jim niso kuhali. Na začetku jim je lagerfirer prebiral imena mrtvih mam v Auschwitzu, nato se je to nehalo. Otroci so jim lahko pisali enkrat na mesec, vendar v nemščini. Spomnila se je še, da so jih osvobodili Američani, med njimi so bili tudi črnici. Lagerfirerco pa so zvezali in jo odpeljali. V svoji knjigi Dokler živimo, naši spomini ne morejo umreti, je Stanislava zapisala: »Danes so naša srca še vedno obremenjena in obtežena s preteklostjo. Zamorjena mladost se v nas ni nikoli prebudila. V naših umorjenih srcih je ostala bolečina in v njih bo ostala za vedno ...«¹³

UČNI CILJI

Pri šolskem predmetu slovenščina, ki ga poučujem na srednji strokovni šoli, smo z dijaki sledili mnogim učnim ciljem. Govorne vaje so izpostavile samostojnost mladostnikov, ki so ob prebranih delih svojim sošolcem predstavili temo literarnega dela. Pritegnili so jih k poslušanju ter jih spodbudili, da so spremljali tudi pisno sporočanje, ki naj bo zborna

¹³ Završnik, Stanislava (1997). Dokler živimo, naši spomini ne morejo umreti. Kamnik: Samozaložba, str. 63.

ter mora težiti tudi k estetskemu doživljanju. Napisano je bilo v računalniških programih PowerPoint in Word. Prebrana knjiga je tudi krožila po razredu. Ob naslovnici, fotografijah in prebranih odlomkih so lahko tudi sami tvorili razumljiva ter pravopisno pravilna govornika in zapisana besedila. Ko sem jih vodila in usmerjala, so spoznavali literarne junake, ki so živi pričevalci nekdanjih dni. Umeščali so jih v slovenska in tuja literarna dela, s svojimi zreliimi komentarji pa so razumeli pomen slovenske literature v najtežji zgodovini. Besedila so tudi vrednotili ter prepoznali morebitno sporočevalčevu pretvarjanje. Zavestno so sodelovali na vseh jezikovnih ravneh: razčlenjevali so besedila in tako nadgrajevali svoje znanje o pragmatičnih, pomenskih, oblikovnih, jezikovnih, pravopisnih značilnostih povedi. Ob tem so razvijali lastno samopodobo, zmožnost empatije, strpnosti, moralni in socialni čut. Ob branju in interpretaciji literarnih besedil so razvijali širšo sporazumevalno zmožnost tvorjenja in sprejemanja tudi različnih neliterarnih besedil.

Tudi pri šolskem predmetu zgodovina, ki se povezuje s predmetom slovenščina, so dijaki uresničevali učne cilje, saj so izpostavili svoje vedenje o drugi svetovni vojni, ki je prizadela svet in Slovence. Vedeli so, da sta nacistična Nemčija in Adolf Hitler spodbudila uresničevanje pojma arijska rasa. Vse to je izničilo pojem drugačen človek, pripadnik druge rase. Koncentracijska taborišča niso prizanesla niti otrokom, kaj šele drugim. Dijaki so spoznali, da je krutost izza ograjene žice uhajala v svet s pomočjo neprecenljivih fotografij poljskega fotografa, ki si je tako reševal življenje. Odkrile so se jim tudi krutosti nemških zdravnikov, ki so verjeli v koristnost svojega krutega dela za Veliko Nemčijo. Nevarni so bili ljudem, ki niso bili Nemci, a so tudi slednjim predstavljali grožnjo, če se niso zavzeli za večvredno raso. Izpostavljena sta bila tudi pojma Hitlerjevi ter ugrabljeni otroci. Nacistični vodja je hotel s svojim projektom izničiti obstoj nepotrebne manjvredne rase. Bil je grožnja za Evropo in svet. Dijaki so tudi izvedeli, da obstajajo še živeče priče, ki so jih odtegnili domačemu ognjišču in jih poslali v nemška taborišča. Seznanili so se s krutostjo le-teh ter izvedeli, da sta krutost in vojna brezobzirnost posegli v najmlajše ter tako zaznamovali njihova življenja. Osvežili so tudi vedenje o pojmi Osvobodila fronta, partizanski odpor, brigada ter da je odporniško gibanje pripomoglo k osvoboditvi slovenskega naroda izpod tuje oblasti.

SKLEP

Biti človek v vojni moriji, je bilo zelo težko. Še težje je bilo ostati človek z veliko začetnico, saj je vojna iz ljudi skušala narediti živali s kremplji in zobmi. Dijaki srednje strokovne šole so s pomočjo literarnih del ter preživele pričevalke spoznali, da so se morali borci zavedati svoje človeškosti, da so lahko preživeli in ostali pričevalci zgodovine. Vojni stroj jih je hotel razčlovečiti, jim skušal vzeti zavedanje o lastni identiteti, oni pa so utrdili vero v boljši jutri vseh trpečih za nadaljnji človeški rod.

VIRI IN LITERATURA

- Cohen-Scali, Sarah (2015). Max. Ljubljana: Cankarjeva založba.
 Crippa, Luca, Onnis, Maurizio (2014). Fotograf iz Auschwitza. Ljubljana: Družina.
 Katalog znanja, Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.
 Katalog znanja, Zgodovina, Srednje strokovno izobraževanje, 2007.
 Repe, Božo (2007). Sodobna zgodovina: zgodovina za 4. letnik gimnazij. Ljubljana: Modrijan.
 Steiner Aviezer, Miriam (2015). Vojak z zlatimi gumbi. Ljubljana: ZRC. Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
 Završnik, Stanislava (1997). Dokler živimo, naši spomini ne morejo umreti. Kamnik: Samozaložba.
 Zupan, Vitomil (1999). Menuet za kitaro. Ljubljana: DZS.

Vida Šifrer
Gimnazija Šentvid

RAZVOJ DRUŽBE NA SLOVENSKEM V 19. STOLETJU V LUČI LOKALNIH DOGODKOV

Vida Šifrer
Šentvid General Secondary School

DEVELOPMENT OF SOCIETY IN SLOVENIAN LANDS IN THE 19TH CENTURY IN LIGHT OF LOCAL EVENTS

POVZETEK

Raziskovalno delo lastnega okolja predstavlja osebno angažiranje in je hkrati tudi izziv, da se dogodki domačega kraja obelodanijo skozi delo posameznikov, ki so bili vplivni tudi v širšem okolju. Tako dijake spodbujamo, da cenijo svoje prednike in se tudi zavedajo njihovega pomena in vpliva. Dijaki so ozavestili pomen stavb, spomenikov in obeležij ter spoznali, da ima tudi domači kraj svojo preteklost. Treba se je ustaviti in se ozreti okoli sebe, saj življenje ni samo v mobilnosti, ampak je mnogo več. Pouk je bil pester, motiviranost in aktivnost dijakov pa veliki. Poleg zgodovine so poglobili tudi znanje književnosti in umetnosti. Možnosti za takšno delo je še veliko. V prihodnje bi lahko podobno obravnavali način življenja v mestih in podeželju.

Ključne besede: zemljiška odveza, oderuh, podjetnik, mezda, izseljevanje

ABSTRACT

Researching one's own environment shows personal engagement and is at the same time a challenge to make the events in one's home town public through the work of individuals who were influential in the broader environment as well. By doing so we encourage students to honour their predecessors and become aware of their importance and impact. Students learnt about the importance of buildings, monuments and memorials, and realised that the past had taken place in their home town too. We need to stop and take a look around, because life is not all about being mobile, but about so much more. The lessons were diverse and students' motivation and activity were high. Besides history they also deepened their knowledge of literature and art. There are many more possibilities for such work. In the future we could discuss the way of life in towns and the countryside in the same way.

Keywords: abolition of hereditary serfdom, usurer, entrepreneur, wage, emigration

UVOD

Prenovljeni učni načrti za gimnazijski program nudijo veliko možnosti, da se v proces svetovnih dogodkov vključijo tudi lokalni dogodki, posamezniki, društva ali skupine, ki so zaznamovali preteklost in oblikovali določeno obdobje ter pripomogli k dvigu narodne identitete.

Ker dijaki vedno več časa preživijo v šoli, postaja šola vse bolj ustanova vzgoje in tudi ključni dejavnik, pri oblikovanju vrednot mladega človeka. Današnja družba potrošništva premalo razvija solidarnost, medsebojno povezanost, sodelovanje in socialno mrežo med ljudmi. Prav učitelji družboslovnih predmetov lahko to vrzel zapolnimo in prek učnega programa in izbirnih vsebin vplivamo na oblikovanje vrednot, kot so solidarnost, strpnost, mir in spoštovanje kulturnega izročila. Tako krepimo in utrjujemo zavest o pripadnosti narodu ter opozorimo na močne in pogumne osebnosti, ki še danes vzbujajo spoštovanje in odločnost. Lahko izpostavimo posameznike s kulturnega področja, izumitelje, gospodarstvenike, podjetnike ali pa male ljudi, ki so s svojim plemenitim dejanjem postali junaki in so še vedno zgled. V domačem kraju lahko dijake opozorimo na pomembne dosežke materialne in duhovne kulture, da jih znajo spoštovati, predstaviti drugim in tudi ustrezno ohraniti.

Pri obravnavi teme Razvoj družbe na Slovenskem v 19. stoletju sem uporabila izkustvene metode dela. Učni cilji obravnave te učne teme so bili:

- zgodovinske dogodke predstaviti problemsko;
- samostojna analiza in interpretacija besedil in dokumentov ter iskanje rešitev, kako javnosti predstaviti pomemben družbeni dogodek ali osebnost;
- ob množičnem izseljevanju Slovencev v ZDA konec 19. stoletja predstaviti svoje poglede na izseljevanje in povezati to zgodovinsko tematiko s sodobnimi pojavi ter pri tem razvijati vrednote spoštovanja drugačnosti in poudariti strpnost v medsebojnih stikih;
- umestiti določene zgodovinske dogodke v zgodovinska obdobja in analizirati značilnosti teh obdobj.¹

Konkretni učni cilji, ki smo jih zastavili v skladu s sprejetim učnim načrtom, se nanašajo na razumevanje zgodovinskih dogodkov v 19. stoletju (deklarativno znanje), na razvijanje spretnosti in veščin (procesno znanje) ter razvijanje odnosov, stališč in mnenj (odnosno znanje).

VSEBINSKI CILJI, KI SMO JIH POSKUŠALI URESNIČITI PRI RAZUMEVANJU ZGODOVINSKIH DOGODKOV

Dijaki/dijakinje:

- opišejo lokalno dogajanje na območju Šentvida;
- pojasnijo značilnosti meščanskega življenja v 19. stoletju in ocenijo, v kolikšni meri se odražajo v Šentvidu, ki je danes predmestje Ljubljane, v 19. stoletju pa je bil samostojna občina;
- ugotovijo, kako s pomočjo materialnih virov spoznavati in razlagati lokalno zgodovino;

¹ Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008, str. 35–36.

- razvijejo občutljivost do kulturne dediščine in težnjo po njenem ohranjanju oziroma varovanju;
- na primerih iz krajevine zgodovine presodijo in utemeljijo pomen ohranjanja in varovanja kulturne dediščine;
- aplicirajo znanje literarne zgodovine na področje krajevnega zgodovinskega dogajanja;
- umestijo obstoječe objekte zgodovinskega pomena v čas njihovega nastanka in pojasnijo spremembe v gradnji in namembnosti;
- presodijo pomembnost določenih zgodovinskih objektov za razvoj kraja in narodne zgodovine;
- ovrednotijo, kako čas vpliva na družbena gibanja in mišljenje ter vrednote ljudi.²

PROCESNI CILJI, KI SE NANAŠAJO NA RAZVIJANJE VEŠČIN IN KOMPETENC

Dijaki/dijakinje:

- razvijejo spretnosti zbiranja gradiva in presodijo njegovo uporabnost;
- analizirajo verodostojnost literarnih besedi in člankov v časopisih kot zgodovinskih virih;
- razvijejo in izkažejo sposobnost komuniciranja, razmišljanja in argumentiranja;
- razvijejo zmožnosti oblikovanja samostojnih sklepov in pogledov na dogodke.³

CILJI, KI SE NANAŠAJO NA RAZVIJANJE ODNOSOV IN RAVNANJ

Dijaki/dijakinje:

- razvijejo pozitiven odnos in zanimanje za preteklost;
- ozavešijo pozitivne kulturne pridobitve 19. stoletja za življenje ljudi;
- razvijejo zavest o narodni identiteti, občutek pripadnosti in povezanosti slovenskega naroda;
- znajo ceniti in spoštovati prispevek tega zgodovinskega obdobja za sodoben čas.⁴

Pri izvedbi organizacijske priprave in zamisli o poteku smo zamisel planirali in izpeljali v štirih zaporednih šolskih urah, ki smo jih dobili tako, da smo prilagodili urnik. Temo smo obravnavali v začetku junija, ko oddelkov četrtega letnika ni bilo več na šoli in je logistika stekla hitreje.

DIDAKTIČNA IZVEDBA⁵

V razredu je delo potekalo individualno ter v parih in manjših skupinah. Za te učne oblike sem se odločila, ker dijaki pri takšnem delu razvijajo samostojnost, iščejo informacije, predstavljajo in utemeljujejo svoja stališča. Delo v parih in v manjših skupinah pa spodbuja komunikacijo, izmenjavo mnenj in stališč, pri čemer morajo poiskati skupne rešitve in jih podkrepiti z primeri.

² Glej tudi: Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008, str. 35–36.

³ Prav tam.

⁴ Prav tam.

⁵ Za obravnavo izbirne širše teme so dijaki pri rednem pouku porabili štiri učne ure. Nato so zbirali informacije na terenu, fotografirali, izvedli intervjuje in pripravili predstavitev v obsegu šestih učnih ur. Delo je potekalo na terenu, ki so ga poznali. Čas so si razporedili po dnevih, tako da delo ni bilo skoncentrirano v enem dnevu.

Kot učno metodo sem uporabila metodo dela z zgodovinskimi viri, metodo razlage (pri-povedovanje, opisovanje, pojasnjevanje), metodo grafičnih izdelkov in analizo posnetkov iz e-učilnice.

Pri pouku smo uporabili številna učila, kot so učbenik, časopis Kmetijske in rokodelske novice, zemljevid, leksikon, stare razglednice, pisma, e-gradiva.

Izvedba obravnave

Dijaki so v okviru učne teme Razvoj družbe na Slovenskem v 19. stoletju spoznali posebnosti meščanske, kmečke in delavske družbe, ki je prav v tem stoletju dosegla razcvet in se hkrati soočala s problemi, ki so vplivali na upočasnitev agrarnega in industrijskega razvoja. S pomočjo razlage in PowerPoint predstavitev so dijaki odgovarjali na vprašanja: Zakaj zemljiška odveza ni prinesla hitrejšega razvoja na kmetijskem področju? Kakšen je bil položaj kajzarjev in gostačev? Kaj pomeni izraz vaška revščina? Kateri del podeželskega prebivalstva se je selil v mesta in s kakšnimi težavami se je soočal? Kdo jim je pomagal pri ureditvi njihovega položaja in kaj je naredila vlada pri reševanju kmečkega vprašanja?

S pomočjo preglednice o rasti prebivalstva v mestih so dijaki našli industrijska središča na slovenskem ozemlju. S pomočjo vira in slikovnega gradiva v učbeniku so spoznali, da so bili sloji razpoznavni tudi po videzu. Hoja, frizura, obnašanje in končno tudi oblačila in modni dodatki so bili dejavniki, ki so bili prepoznavni že na zunaj. Dijaki so poiskali vzroke, zakaj so bile lokalne oblasti neprijazne do sklepanja zakonskih zvez med delavci. Ovrednotili so pomen avstrijske socialno demokratske stranke pri povezovanju delavcev na slovenskem ozemlju. Ob razlagi so dijaki spoznali pomen novih pojmov kot so sindikat, krščanski solidarizem, jugoslovanska strokovna zveza, narodne delavske organizacije.

V razlagi sem jih opozorila na dejstvo, da je bilo za 19. stoletje še vedno značilno, da so bili Slovenci pretežno podeželsko in Nemci mestno oziroma trško prebivalstvo. Meščani so kot občevalni jezik uporabljali nemščino in so obvladali tudi krajevno slovensko narečje, da so lahko kot trgovci in obrtniki komunicirali s prebivalstvom. V nadaljevanju sem pojasnila, kako se je uveljavilo slovensko meščanstvo in se narodnostno krepilo, ter nastanek gospodarskega meščanstva, ki se je postavljalo v bok nemškemu delu prebivalstva. K narodni zavednosti so pripomogle tudi šole in splošna šolska obveznost. S pomočjo razlage in preglednice v učbeniku so dijaki reševali vprašanja na delovnem listu. Z zadnjim vprašanjem na delovnem listu smo temo navezali na pouk slovenščine in likovne umetnosti, kjer dijaki prepoznajo pomembne Slovence, ki so vplivali na kulturni, umetniški in znanstveni razvoj.

V nadaljevanju predstavljamo delovne liste, s pomočjo katerih so dijaki spoznavali razvoj slovenske družbe v 19. stoletju.

DELOVNI LIST ŠT. 1: SLOVENSKI KMET IN DELAVSTVO NA SLOVENSKEM

Preberi člen iz Zakona o zemljiški odvezi in odgovori na vprašanja.

»Mi Ferdinand Pervi, ustavni cesar Avstrijski, kralj Ogerski in češki, /.../ smo po sklepu svojih ministrov soglasno z ustavnim zborom sklenili in ukažemo, kakor sledi:

Pervič: Podloštvo in zaveza med gruntnim gosposkimi in podložnimi se z vsemi postavami, ki to zavezo zadevajo, nehajo.

Drugič: grunt ali zemljišče je vsih dolžnosti odvezan; vsi razločki med gosposkimi in kmečkimi zemljišči imajo nehati.

Tretjič: Vse dolžnosti, dela in davki vsake baže, ktere iz podloštva izvirajo in podložno zemljišče zadevajo, odsihmal nehajo; /.../.«

(Vir: Kmetijske in rokodelske novice, 13. septembra 1848.)

- Kaj je zakon zagotovil kmečkemu prebivalstvu?
- S pomočjo učbenika na str. 231 in tabele na strani 232 opiši položaj kmetov po zemljiški odvezi.
- Razloži pojma »vaški oderuh« in »dražba«.
- Napiši tri načine, kako je vlada Eduarda Taaffeja reševala položaj kmetov.

Preberi odlomek in odgovori na vprašanja.

».../ je moral mezdni delavec vsak dan ob točno določeni uri pojaviti v obratu in delati 14 ali celo 16 ur na dan /.../ Leta 1892 je delavec v Trzinu plačeval za hrano in prenočišče 5 kron na teden (takrat je zaslužil 10 kron), slabše kosilo (juha z mesom) je bilo 0,12 krone. Če računamo za eksistenčni minimum 8 kron na osebo na teden, s predpostavko, da je bila polovica življenjskih stroškov štiriclane družine namenjenih za prehrano, polovica pa za stanovanje, kurjavo, obleko in drugo, je skoraj polovica industrijskega delavstva živela v revščini, ker so zaslužili manj, kot so obsegali življenjski stroški družine.«

(Vir: Kresal, France (2005). Davki in davčna politika. V: Slovenska novejša zgodovina. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, str.101.)

- Kako so postopale oblasti ob pojavu mestne revščine?
- Navedi tri zakone, ki so vplivali na izboljšanje delavskega položaja.

S pomočjo enciklopedije pojasni pojme:

- sindikat
- krščanski solidarizem
- Jugoslovanska strokovna zveza
- delavske organizacije

Kako se je imenovala delavska stranka na Slovenskem in kako je v programu vključevala rešitev delavskega vprašanja?

DELOVNI LIST ŠT. 2: MEŠČANSTVO NA SLOVENSKEM IN DOSEŽKI SLOVENSKE ZNANOSTI

Preberi odlomek in odgovori na vprašanja.

»Življenje v Mariboru je vseskozi nemško, dasiravno je mesto sredi med Slovenci. Skoraj vsi Mariborčani razumejo nemški in slovenski jezik Posli se nauče nemškega jezika večidel koj v prvem letu, ko so v mesto došli. Posli so skoraj vseskozi Slovenci /.../.«

(Vir: Pajek, Jožef (1848). Črtice iz duševnega užitka štajerskih Slovencev. Ljubljana: Matica Slovenska, str. 257.)

- a) Kaj je vplivalo na jezikovno različnost v slovenskih mestih?
- b) Kakšen pomen za krepitev narodno zavednega meščanstva so imele šole?
- c) S pomočjo tabele v učbeniku na str. 241 ovrednoti pomen osnovnih šol s številom šolarjev in jo primerjaj z avstrijskim povprečjem.
- d) Primerjaj obvezno šolsko obveznost s pismenostjo prebivalstva? Kaj ugotoviš?
Pomagaj si z učbenikom na str. 243.
- e) S pridobljenim znanjem pri pouku slovenščine in umetnosti razloži, kakšen pomen so imeli posamezni znanstveniki za razvoj kulture, umetnosti in znanosti.

Fran Miklošič		Josip Ipavec	
Jožef Stefan		Ivan Grohar	
Josip Plemelj		Anton Ažbe	
Mihajlo Rostohar		Jože Plečnik	
Dragotin Dežman		Fran Levstik	

Dijaki so naslednjo uro predstavili svoje prispevke, v katerih so prikazali pomen kraja Šentvid in posamezne krajanke ter dogodke, ki so bili odmevni ne samo v kraju samem, ampak tudi v širšem slovenskem prostoru v 19. stoletju. Gradivo so dijaki pridobili v Mestnem muzeju, Župnijskem uradu Ljubljana-Šentvid, knjižnici, krajevnem leksikonu ... Delovne liste, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, so dijaki pripravili kot rezultat samostojnega raziskovanja krajevnega zgodovinskega Šentvida. Delo je potekalo v obliki sodelovalnega učenja po skupinah in na terenu v šestih učnih urah.

Primer delovnega lista prve skupine

Šentvid je predstavljal gospodarsko, versko, upravno in kulturno središče krajev, ki so ležali med Ljubljano in Medvodami. Z lesom bogati gozdovi so prispevali k razvoju lesne obrtne dejavnosti, v katero so sodili sodarstvo, kolarstvo in mizarstvo.

V okolici je prevladovalo kmečko prebivalstvo. Ko je začela delovati gorenjska železnica (1870), ki je imela postajališče v Vižmarjah, se je spremenila podoba kraja in s tem tudi način življenja. Precejšen del prebivalstva se je preusmeril v obrtno dejavnost in iskal zaposlitev v bližnjih tovarnah.

Fotografija Šentvida iz leta 1867.

(Vir: Osebi arhiv avtorice.)

Sliko smo našli:	
Sliko smo izbrali, ker prikazuje:	
Na čas 19. stoletja opozarjajo naslednji objekti:	
Razlika z današnjim krajem je v:	
Na sliki izstopajo objekti ... opis	
Slika je bila objavljena, shranjena ali razstavljena v:	
Podobnost z današnjim videzom kraja se kaže v:	

Primer delovnega lista druge skupine

V drugi polovici 19. stoletja so se v Šentvidu odvijali različni dogodki (kulturni, športni, politični, družabni ...). Izpostavili smo dogodke, ki so vplivali na vseslovensko politično in družabno življenje.

Prva šolska stavba (mežnarija) v Šentvidu Ovrednoti pomen:	1866	 Prva šolska stavba (mežnarija) v Šentvidu. (Vir: Osebni arhiv avtorice.)
Vižmarski tabor Ovrednoti pomen tabora za slovenski prostor.	1867	 Vižmarski tabor. (Vir: SI AS 1194, Zbirka plakatov, letakov in koledarjev.)

1898 je škof Jeglič začel s pripravami na gradnjo katoliške gimnazije v Šentvidu. V tem letu je bil postavljen temeljni kamen za gradnjo gimnazije.

1898

Zakaj je bila gimnazija tako pomembna za dvig izobraževanja na Slovenskem? Kaj se je zgodilo z gimnazijo po drugi vojni?

Skiciraj gimnazijo v okencu na desni strani.

Primer delovnega lista tretje skupine

Pomembne osebnosti iz Šentvida, ki so s svojim delom bile prepoznavne tudi v širšem okolju.

Opiši delovanje Blaža Potočnika na področju:

a) glasbe:

b) šolstva in poučnih spisov:

c) izumiteljstva, zdravilstva zvezdoslovja:

Blaž Potočnik.
(Vir: Osebni arhiv avtorice.)

Josip Gostinčar je bil član dveh parlamentov; avstro-ogrskega in jugoslovanskega. Tesno je sodeloval z Janezom Evangelistom Krekom in bil uspešen pri organiziranju katoliškega delavskega društva.

Kakšen pomen je društvo imelo za delavce?

Kako je bila dejavnost Josipa Gustinčiča odmevna v avstro-ogorskem parlamentu?

Josip Gostinčar (1860-1942).

(Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:img-PBFQHKWT>, dostop: 5. 12. 2017.)

Ovrednoti pomen Antona Belca za Šentvid.

Anton Belec.

(Vir: Osebni arhiv Marka Bradača.)

Najvidnejši slikar druge polovice 19. stoletja je bil domačin Janez Wolf, ki je v Šentvidu imel svoj atelje. Njegov slikarski opus je vplival na razvoj umetniške kulture po vsem slovenskem ozemlju. Navedi njegova dela in kraje, kjer se je uveljavil kot slikar in restavrator.

Janez Wolf.

(Vir: dLib pod št. G8PSHML3.)

Primer delovnega lista četrte skupine

V Šentvidu sta bili dobro razviti tudi obrt in industrija.

Najbolj razvita obrt je bila mizarska dejavnost. Začetek te sega v čas prve polovice 19. stoletja, ko se je v Šentvid preselil podobar in rezbar Matija Tomc. Ustanovil je prvo mizarsko delavnico, v kateri je bilo zaposlenih 50 mizarjev. Svoje izdelke so prodajali tudi Ljubljano, Zagreb Innsbruck, Gorico, Trst Reko ... Ob gradnji gorenjske železnice (1870) so nekateri obrtniki izdelovali tudi lesno opremo za vagone potniškega prometa.

Kakovost mizarstva je dvignila tudi obrtna mizarska šola. Bila je trirazredna, pozneje štirirazredna šola, ki so jo morali obiskovati vsi mizarški delavci.

Delovni čas je trajal od pete ure zjutraj do osmih zvečer. Vmes so imeli odmor za zajtrk, malico in večerjo.

Hrana ni bila pestra. Jedli so polento z mlekom, krompir, mlečni riž s cimetom. Malico so delavci nosili s seboj.

Zaslужek je bil izplačan vsakih štirinajst dni in je bil dober.

Iz mizarskih delavnic so se pozneje oblikovali: tovarne pohištva, obrati, kjer so izdelovali sani in smuči, tovarna letal, kjer so izdelovali lesene dele za letala.

Sodarstvo je imelo tradicijo in se je obdržalo vse do leta 1965, ko so lesene zamenjali plastični sodi.

V kraju so delovali še mlini, žganjekuha, oglarska delavnica in na prelomu stoletja še tekstilne tovarne.

Dnevna soba, ki so jo po načrtih Toneta Kralja izdelali v mizarski delavnici Erman & Arhar.

(Vir: Osebni arhiv Vilme Brodnik.)

Primerjaj in ovrednoti razvoj obrtne dejavnosti in delovne pogoje delavcev s stanjem v preostalem slovenskem prostoru.

Obravnavano snov smo sklenili z ogledom razstave oblek, modnih dodatkov ter opreme stanovanjskih prostorov meščanskega sloja v Narodnem muzeju. Ogled je na dijake vplival pozitivno. Spoznali so, da imajo tudi doma več predmetov, časopisov, slik in drugih predmetov, ki jih lahko umestijo v prelom stoletja. Tako so dobili dobro iztočnico za raziskovanje preteklosti, ki je bila dopolnjena še z ogledom in vodenjem po muzeju.

SKLEP

Pri učnih urah smo uporabili aktivne oblike dela, pri katerih so dijaki razvijali ustvarjalnost, izvirnost in poglobljali znanja tudi z drugih področij šolskega učenja. Pri raziskovalnem delu so prišli do spoznanja, da tudi ljudje majhnega kraja lahko vplivajo na dogajanje in spremembe v širšem družbenem okolju. Spoznali so, da je bilo vsakdanje življenje mnogo težje od današnjega, ljudje pa so bili nacionalno zavedni in so svoja stališča predstavili tako v dunajskem kot jugoslovanskem parlamentu.

IZBOR LITERATURE

- Brodnik, Vilma (2010). Zgodovinsko terensko delo pri pouku zgodovine. Gradivo študijskih skupin. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Kmetijske in rokodelske novice, 13. septembra 1848 (dLib).
- Kresal, France (2005). Davki in davčna politika. V: Slovenska novejša zgodovina. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga
- Pajek, Jožef (1848). Črtice iz duševnega užitka štajerskih Slovencev. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Šifrer, Vida (2005). Zbornik ob 60-letnici gimnazije Ljubljana-Šentvid. Ljubljana: Gimnazija Šentvid.
- Trškan, Danijela (2007). Lokalna zgodovina. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008.
- Župnija Šentvid nad Ljubljano skozi čas in prostor. Ljubljana: Župnija Šentvid, 2007.

Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec, dr. med.

Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani

ZDRAVSTVENO STANJE IN BOLEZNI SLOVENSKEGA PREBIVALSTVA V 19. STOLETJU

RAZMERE NA KRANJSKEM

Socialne, kulturne, gospodarske in druge razmere pogojujejo zdravstveno stanje prebivalstva. Tako je bilo tudi v 19. stoletju. V prispevku bomo izpostavili le nekaj pomembnejših primerov.

Na Kranjskem je bila v prvi polovici 19. stoletja najdonosnejša proizvodnja živega srebra v Idriji. V noči s 15. na 16. marec leta 1803 je v enem izmed idrijskih rogov izbruhnil silovit požar, ki je poškodoval skoraj 900 rudarjev. Zastrupitev z živosrebrovimi hlapi jim je pustila hude posledice, mnogi med njimi so tudi umrli. Zaradi takih in podobnih primerov so začeli za zaposlene (najprej v rudnikih, nato tudi v drugih dejavnostih) ustanavljati bratovske skladnice, zametek zdravstvenega zavarovanja. Delavcem so olajšale pokrivanje stroškov zdravljenja in odsotnosti z dela, v njihovem okviru pa so delovale tudi manjše bolnišnice.

V 19. stoletju so bila mesta komunalno neurejena in jim je primanjkovala dobra pitna voda. Nehigiena je povzročala večje in manjše epidemije črevesnih nalezljivih bolezni. Jeseni leta 1830 je prek Hrvaške in Ogrske prišla goveja kuga in oblikovala se je posebna komisija za nadzor zakola, zaustavitev samovoljnega trgovanja z mesom in izboljšanje razmer v klavnicah. Po kugi so začasno ustavili prepoved prostega trgovanja in razmere so se ponovno poslabšale. Meso in zakole sta nadzirala mestna ranocelnika. Zdravstveni nadzor nad živili s tržnice in kisom je večinoma opravljalo mestno zdravstveno osebje. V letih 1816 in 1817 se je po nekaj slabih letinah na Slovenskem pojavila huda lakota. Po njej je pri slovenskih kmetih krompir (novejša poljščina, ki so jo pred tem manj uspešno uvajali že vrsto let) dokončno prevladal na jedilnikih. Pred tem so mu rekli laška repica ali podzemno jabolko.

BOLEZNI SLOVENSKEGA PREBIVALSTVA V 19. STOLETJU

Med Slovenci so se v 19. stoletju v mestih in na podeželju širile podobne bolezni, razlika pa je bila v tem, da so na kmetih ljudje živeli še veliko bolj skromno kot po mestih, a so bile higienske razmere boljše. V prvi polovici 19. stoletja so se v Ljubljani najpogosteje pojavljale različne vrste katarja, vnetja pljuč in poprsnice, jetika in škrofuloza, želodčne in

revmatske bolezni, različne kolike, driske in trebušne bolezni, epilepsija, hipohondrija in histerija ter še nekatere bolezni. Polovica obolelih je umrla zaradi bolezni dihal in prsnega koša. Pogoste so bile različne prehladne bolezni, moški pa so zbolevali zaradi čezmerne- ga popivanja. Med črevesnimi boleznimi so bile predvsem pogoste: trebušni tifus, griža, kolera in druge vrste drisk, verjetno salmoneloz. Precej je bilo tudi rahitisa, za katerega vzroka še niso poznali. Na Koroškem in Štajerskem sta bila zaradi pomanjkanja joda v vodi pogosta golšavost in kretinizem.

Prav tako je bilo veliko malarije, ki so jo zdravili s kininom. Ljubljana se je nahajala ob barju, kjer so posledice močvirja z megle- lenim vremenom vplivale na mestno klimo. Ob koncu 18. stoletja je Gabriel Gruber začel izsuševati Ljubljansko barje in graditi prekop za učinkovito odvodnjavanje, kar je izboljšalo klimo in zdravje tamkajšnjih prebivalcev. Podobne učinke je imelo izsuševanje ribnikov, saj je zmanjšalo razvoj komarjev mrzličarjev in z njimi po- vezane malarije.

Velik zdravstveni problem je predstavljala visoka umrljivost mater in otrok ob porodih, zato so ustanavljali babiške šole. Drugi velik problem sta bila podhranjenost in slaba hi- giena otrok.

Veliko starejših ljudi je bilo slabovidnih ali skoraj slepih, imeli so sivo mreno. Pojavil se je nov zdravstveni poklic »prebadalec mren«. Prvi znani »prebadalec« na Slovenskem je bil kirurg dr. Fran Ipavec. Za duševne bolezni je veljalo prepričanje, da večinoma nastanejo zaradi čezmernega popivanja. Čezmerno pitje alkoholnih pijač je bilo eden izmed pomembnih vzrokov obolevanja in socialne bede med Slovenci. Dr. Fran Viljem Lipič je predvidel, da bi Slovenci do leta 2000 izumrli, če bi za njihovo potomstvo skrbeli le alkoholiki, in predlagal, da bi tretjino vinogradov spremenili v žitna polja. Izsledke svoje raziskave je objavil v knjigi »Osnovne značilnosti dipsobiostatike - zlorabe alkohola oziroma na podlagi zdravniškega opazovanja nastala politično-statistična predstavitev njenih posledic, ki se odražajo na prebivalstvu in življenjski dobi«, ki jo pogosto imenujejo »Dipsobiostatika«. Velja za prvo protialkoholno propagandistično delo v svetovni literaturi. Proti alkoholiz- mu so objavljali članke v Kmetijskih in rokodelskih novicah, Danici in knjigah Mohor- jeve družbe. Predlogi za omejitev popivanja so bili podobni današnjim, a niso obrodili sadov. Med razvade in odvisnosti je sodilo tudi kajenje. Višji sloji so kajenje nadomestili z njuhanjem tobaka. Takratno kajenje tobaka s pipo, njuhanje in čikanje ni imelo tako hudih posledic za zdravje, kot so ga kasneje prinesle cigarete. Te so zaradi katrana ter drugih substanc na pljuča in številne druge telesne organe v 20. stoletju privedle do prave epidemije pljučnega raka.

Skorja kininovca vsebuje kinin, modno zdravilo, ki ga je leta 1640 z Daljnega vzhoda v Evropo prinesel zdravnik Juan de Vega. (Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Cinchona#/media/File:Cinchona_officialis_001.JPG, dostop: 14. 12. 2017.)

Bolezni zob so obstajale od nekdaj in so bile slabo vodene. Prvega šolanega zobozdravnika Marcusa Padovanyja je Ljubljana dobila leta 1814, a je tu ostal le kratek čas. Glavno delo zobozdravnikov je bilo puljenje zob in delno tudi popravljanje.

KUŽNE BOLEZNI 19. STOLETJA NA SLOVENSKEM

Kužne bolezni so povzročale množično umiranje.¹ Črne koze, kolera, jetika, različne epidemije črevesnih bolezni - tifus, griža in drugo so bile med njimi vodilne. Po navadi so se pridružile premikanju vojske in vojnem nasploh, kjer so odpovedali najnujnejši higienski ukrepi, primanjkovalo je vode in hrane, vojaki in prebivalstvo pa so bili izčrpani in zato dovzetnejši za okužbe. V vojski, zaporih in taboriščih je bila pogosta epidemična pegavica (pegavi tifus). Posledice epidemičnih bolezni so slabile moč naroda, manjšale njegovo gospodarsko silo, ustvarjale nezaupanje v zdravstvo in za seboj puščale številne družinske in osebne tragedije.

Izvor cepiva (karikatura iz 19. stoletja). Ljudem je bilo zelo nenavadno, da so cepili proti črnim kozam s cepivom, ki so ga dobili od krav.
(Vir: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:A_physician_inspects_the_growth_of_cowpox_on_a_milking_maid%27_Wellcome_V0011690.jpg, dostop: 14. 12. 2017.)

Izpuščaj črnih koz na obrazu iz časa druge svetovne vojne.
(Vir: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Smallpox> \ " / media / File:5476789783_1d0e5fef4d_bsmallpox.jpg, dostop: 14. 12. 2017.)

Črne koze povzroča virus varirole, ki se prenaša s človeka na človeka z dotikom ali s kapljično infekcijo. Bile so prva kužna bolezen, ki so jo na prelomu 18. v 19. stoletje poskušali preprečiti z organiziranim zaščitnim cepljenjem, ki je bistveno zmanjšalo obolevanje, predvsem pa umiranje za črnimi kozami. Predstavlja začetke preventivne medicine na Slovenskem. Med žrtvami je bilo največ otrok. Konec 18. stoletja (1799) je v Ljubljani variolizacijo (cepljenje) izvajal magister kirurgije Vincenc Kern, vendar je že leta 1801 prešel na uporabo cepiva iz kravjih koz in nato le z njim opravljal zaščitno cepljenje (vakcinacijo). Leta 1803 je izdal brošuro »Poziv prebivalcem Kranjske k splošnemu sprejetju cepljenja s kravjimi kozami«. Velika epidemija črnih koz je izbruhnila po francosko-pruski vojni v letih

1870–1871 in se razširila po vsej Evropi. Umrljivost v letih 1871–1875 je bila strašna. Veliko smrti je povzročila tudi epidemija leta 1888 in takrat so zdravniki zahtevali, da se nujno revakcinira (ponovno cepi) vse šolske otroke. Črne koze so bile izkoreninjene leta 1977.

Med infekcijskimi boleznimi se je v začetku 19. stoletja na Slovenskem prvič pojavila kolera. Imenovali so jo tudi bljuvodrska

iz jutrovih dežel. Na Slovenskem je bilo nekaj večjih epidemij v letih 1836, 1849, 1855, 1866 in 1886. Ob epidemiji leta 1855 se je pokazalo veliko pomanjkanje zdravnikov in

¹ Kužne bolezni so zgodovinsko šteli med štiri apokaliptične jezdece, poleg lakote, vojne in smrti.

zdravstvenega osebja. Po epidemiji so sledile nove težave: zaradi številnih smrti v družinah ni bilo dovolj delovnih rok in so ljudje obubožali, preživeli so bili izčrpani in podhranjeni. Deželna vlada je imela rezervni podporni sklad, iz njega so poskrbeli za razdeljevanje hrane in drugo najnujnejšo podporo. Leta 1831 je bila zaradi epidemije kolere v Evropi ustanovljena Ilirska zdravstvena komisija s sedežem v Ljubljani. Zgradila je cestni pregradi na Dolenjskem in zahtevala izolacijo okuženih in karanteno za 20–40 dni. Ker se je bolezen širila po vsem s slovenskim življem poseljenem ozemlju, so oblasti ustanovile stalno deželno zdravstveno komisijo. Odredili so različne preprečevalne ukrepe, predvsem higienske, npr. razkuževanje gnojšč in stranišč ter prepoved javnih shodov, sejmov, romanj in podobnega. Nadalje so vpeljali »živi vojaški kordon« in rastele (pregrade na prehodih) za ljudi in živali. Pomemben mejnik pri preprečevanju kolere je bil prvi zakon o organizaciji zdravstvene službe na Kranjskem iz leta 1870, največ pa sta k zmagi nad kolero pripomogli gradnja zaprte kanalizacije po mestih in ureditev stranišč. Kolera se je kasneje v veliki meri širila zlasti med balkanskimi vojnami (1912–1913) in med prvo svetovno vojno (1914–1918).

V prvi polovici 19. stoletja so se pogosto pojavljale tudi nalezljive garje, za kar je oblast leta 1839 izdala poseben razglas o čistoči telesa in stanovanj. Omembe vredne so še spolne bolezni, ki jih je bilo največ med vojaki, med njimi predvsem sifilis in gonoreja. Na Kranjskem so v prvi Civilni bolnici v Ljubljani v začetku 19. stoletja odprli ločen oddelek za sifilitike s 23 posteljami.

Škrljevska bolezen (kasneje imenovana endemični sifilis) se je razširila v prvih desetletjih 19. stoletja iz kraja Škrljevo nad Bakrom (Hrvaško primorje). Za zdravljenje so uporabljali živosrebrove preparate. V ta namen je bila v letih 1818–1828 v Postojni odprta posebna bolnišnica za škrlevske bolnike. Naknadne razprave so pokazale, da je to nova oblika sifilisa, ki ni spolno prenosljiva, ampak se širi endemično, na zunajtelesni način, med socialno, higiensko in gmotno ogroženim prebivalstvom. Tudi sicer se je zdravljenje kužnih bolezni v 19. stoletju preneslo v bolnišnice.

Jetika ali tuberkuloza se je izrazito razširila v času industrializacije v 19. stoletju. Celodnevno delo, podhranjenost delavcev, koncentracija ljudi v strnjenih naseljih, življenje v skrajno neugodnih razmerah in še drugi spremljajoči dejavniki so povzročili padec telesne odpornosti in množično obolevanje za to socialno boleznijo, boleznijo revnih slojev in proletariata. Obolevali so večinoma mladi. Leta 1888 je Avstro-Ogrska sicer sprejela Zakon o zavarovanju delavcev za primer bolezni in nesreče. Ljubljana je dobila prvo bolniško blagajno, večje tovarne so postopoma dobivale svoje ambulante, nastajala so tudi zdravilišča in zasebni sanatoriji, vendar so bile te ustanove večinoma namenjene premožnejšim družbenim slojem. Leta 1904 je nastalo civilno združenje za organizirano preprečevanje in zatiranje tuberkuloze, ki se je poimenovalo Deželno pomožno društvo za bolne na pljučih na Kranjskem. Leta 1907 je nastal prvi Protituberkulozni dispanzer, ki ga je vodil dr. Avgust Levičnik.

Četudi gripa ali influenza v 19. stoletju ni imela nobene hujše epidemije med Slovenci, ji tukaj namenjamo nekaj besed. Njena zadnja epidemija je bila na Kranjskem leta 1889, pojavila se je pri dveh osebah, ki sta se vrnili z Dunaja. Bolezen se je v Ljubljani širila tako naglo, da so že po nekaj dneh našteali na tisoče bolnikov. V sredini januarja je bila že skoraj vsa dežela popolnoma okužena in le v malo hiš se gripa ni naselila. Kakor se je epidemija influence hitro razširila, je tudi prenehala, njene posledice pa je bilo mogoče opazati v obliki hudih bolezni še več mesecev. Ljudje so bolezen zaradi prepovedi druženja raje zamolčali.

Otroške bolezni so bile povezane z visoko smrtnostjo in tudi drugimi bolezenskimi posledicami. Devetnajsto stoletje namreč še ni poznalo cepljenja proti otroškim nalezljivim boleznim, davici in oslovskemu kašlju. V letih 1881–1890 so se na Kranjskem širile naslednje epidemije otroških nalezljivih bolezni: škrlatinka se je v epidemični obliki pojavila 80-krat, ošpice so se pojavljale zelo pogosto, davica (ljudsko grlovka) se je pojavila v 36 epidemijah. Oslovski kašelj se je epidemično pojavil 4-krat. Zdravstvenopreventivni ukrepi so bili: preprečevanje stikov z bolnimi in sploh z vsemi stanovanjci okužene hiše, dezinfekcija in zračenje stanovanjskih prostorov, prepoved polaganja trupel na mrtvaški oder, zapiranje šol v okuženih krajih itd.

Z rastjo mest in števila prebivalstva so se razvijale tudi bolnišnice. Konec 19. stoletja je bilo na Slovenskem 12 splošnih bolnišnic. Reforme zdravstva na Slovenskem so z uvedbo različnih sprememb, predvsem socialnih, kulturnih, šolskih in drugih, ter obveznega cepljenja proti črnim kozam v času Ilirskih provinc izboljšale zdravstveno stanje prebivalstva, zmanjšale obolevnost in umrljivost, daljšale življenjsko dobo in večale delazmožnost ljudi. Cepljenje pa ne velja le za največji uspeh medicine 19. stoletja, ampak ostaja med največjimi dosežki medicine nasploh.

VIRI IN LITERATURA

- Grdina, Igor (2001). Sila nas stiska, Franc, daj kruha. V: Kronika XIX. stoletja 1800–1860. Ljubljana: Nova revija, str. 126–127.
- Kresal, France (1970). Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnama. V: Zgodovinski časopis, letnik 24, št. 3–4, str. 209–245.
- Lipič, Fran Viljem, Zupanič Slavec, Zvonka (urednik) (2005, ponatis). Osnovne značilnosti diposbiostatike - zlorabe alkohola oziroma na podlagi zdravniškega opazovanja nastala politično-statistična predstavitev njenih posledic, ki se odražajo na prebivalstvu in življenjski dobi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.
- Logar, Ivan (1965). Iz zgodovine črnih koz na Slovenskem. V: Priroda, človek in zdravje, letnik XX, št. 1-2, str. 72–76.
- Šega, Judita (1993). Zdravstvene in higienske razmere v Ljubljani (1895–1910). Ljubljana: Zgodovinski arhiv.
- Travner, Vladimir (1934). Kuga na Slovenskem. Ljubljana: Življenje in svet.
- Studen, Andrej (2001). Garje in nekatere druge bolezenske nadloge. V: Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800–1860. Ljubljana: Nova revija, str. 157–158.
- Zupanc, Franc (1893). Krain und seine öffentliche Gesundheit vom Jahre 1881 bis inclusive 1890. Laibach: I. v. Kleinmayr & F. Bamberg.
- Zupanič Slavec, Zvonka (1996). Slovenski začetki medicine dela v Idriji v 18. stoletju. V: Medicinski razgledi, letnik 35, št. 4, str. 581–591.
- Zupanič Slavec, Zvonka (1999). Zdrava setev – plodna žetev: ob 110-letnici zdravstvenega zavarovanja pri Slovencih. Ljubljana: Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije.
- Zupanič Slavec, Zvonka (2001). Endemski sifilis - škrljevska bolezen na Slovenskem: razvoj in širjenje bolezni po naših krajih v prvi polovici 19. stoletja. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.
- Zupanič Slavec, Zvonka, Slavec, Ksenija (2011). Mednarodno pionirsko protialkoholno delo (1834) F. V. Lipiča (1799–1845). V: Zdravniški vestnik, letnik 80, št. 6, str. 506–515.
- Zupanič Slavec, Zvonka, Slavec, Ksenija (2013). Zdravstvo proti nalezljivim boleznim skozi čas. V: Medicinski razgledi, letnik 52, št. 2, str. 271–280.

PREDSTAVITEV

GIMNAZIJSKIH UČBENIKOV ZA ZGODOVINO ZALOŽBE ŠKOLSKA KNJIGA

Srednješolske učbenike za zgodovino na Hrvaškem izdajajo štiri založbe: Alfa, Meridijani, Profil in Školska knjiga. V nadaljevanju predstavljamo gimnazijske učbenike založbe Školska knjiga.

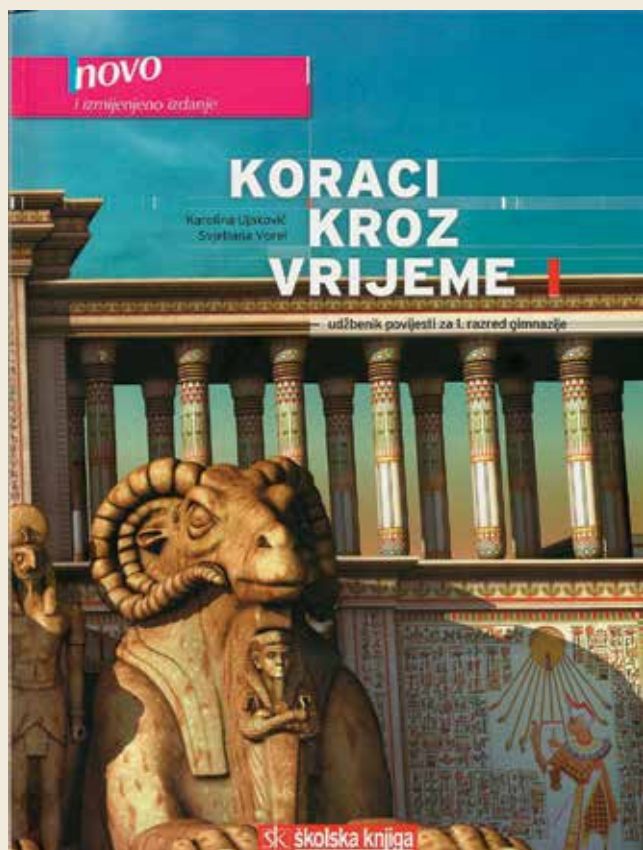
Učbeniki formata 28 x 21 cm so napisani po učnih načrtih, ki so bili sprejeti 1994, in sicer za 1., 2., 3. in 4. letnik gimnazij.

Karolina Ujaković, Svjetlana Vorel

KORACI KROZ VRIJEME

UDŽBENIK POVIJESTI ZA 1. RAZRED GIMNAZIJE

IV. izdaja, Zagreb, Školska knjiga, 2013, 268 strani

Vsebinska struktura učbenika je sistematična, vsebina je razdeljena na poglavja, poglavja pa se delijo na teme, ki vključujejo podteme. Učbenik ima 7 poglavij, ki vključu-

jejo od 2 do 10 tem, teme pa imajo od 2 do 8 podtem. Učbenik nima predgovora ali posebnega uvoda v 1. letnik gimnazije, na koncu je le seznam pojmov s kratkim pojasnilom.

Učbenik za 1. letnik gimnazije je vsebinsko bogat, vsebinska struktura pa je podobna slovenskim učbenikom pred prenovo leta 2008. Prvo poglavje Uvod v učenje zgodovine vključuje kaj, kdo, kako in zakaj pri zgodovini ter zgodovinske vire. Drugo poglavje je o življenju in kulturi ljudi v prazgodovinski dobi, kjer je poglavje razdeljeno na paleolitik in mezolitik, neolitik, kovinske dobe in prazgodovino na hrvaškem ozemlju. Poglavje o civilizacijah ob velikih rekah je razdeljeno na naslednje teme: Egipt je dar Nila, razvoj egiptovske države, egipčanska umetnost in gradbeništvo, pisava, kultura in vsakdanje življenje, Mezopotamija, velike države Mezopotamije, sredozemska prednja Azija: Feničani in Judje, perzijsko cesarstvo, Indija in Kitajska. Poglavje o življenju starih Grkov obravnava egejski svet: Kreto in Trojo, mikensko kulturo, arhaisko dobo, vero in kulturo, Sparto, Atene, grško-perzijske vojne, Atene v Periklejevi dobi, peloponeške vojne in kulturni razvoj v 4. stol. pr. Kr. Poglavje o helenistični dobi se posveča vzponu Makedonije in osvajanju Aleksandra Velikega ter helenistični kulturi. Najbolj pa se učbenik posveča Rimljanom, in to kar v dveh poglavjih. Prvo poglavje je od začetkov Rima do cesarstva, kjer so izpostavljene naslednje teme: najstarejši prebivalci na Apeninskem polotoku, vzpon Rima, kako je nastala rimska republika, kako so živeli Rimljani v času republike, vojne s Kartagino, kako so osvajanja spremenila Rimljane, kriza republike in drugi triumvirat. Drugo poglavje pa je o rimskem cesarstvu od vrhunca do krize in vključuje naslednje teme: Avgust in njegova doba, vsakdanje življenje v rimskem cesarstvu, cesarstvo v dobi Avgustovih naslednikov, krščanstvo, poskusi reform Dioklecijana in Konstantina, rimske province na hrvaškem ozemlju, Germani in rimsko cesarstvo.

Vsaka tema ima učbeniško besedilo razdeljeno na podteme oz. podnaslove z velikim in preglednim slikovnim gradivom, ob slikah so dodatni opisi, dodan pa je posebej zgodovinski vir z nalogami za dijake. Vsaka tema se sklone z vprašanji za ponavljanje vsebine tematike.

Metodična zasnova vsakega poglavja je zelo pregledna in sistematična. Vsako poglavje ima dve strani, kjer leva stran prinaša ključne datume oz. dogodke poglavja, uvodna vprašanja (3–5) in ključne pojme, na desni strani pa so slike in uvodno besedilo, ki izpostavi glavno vsebino po-

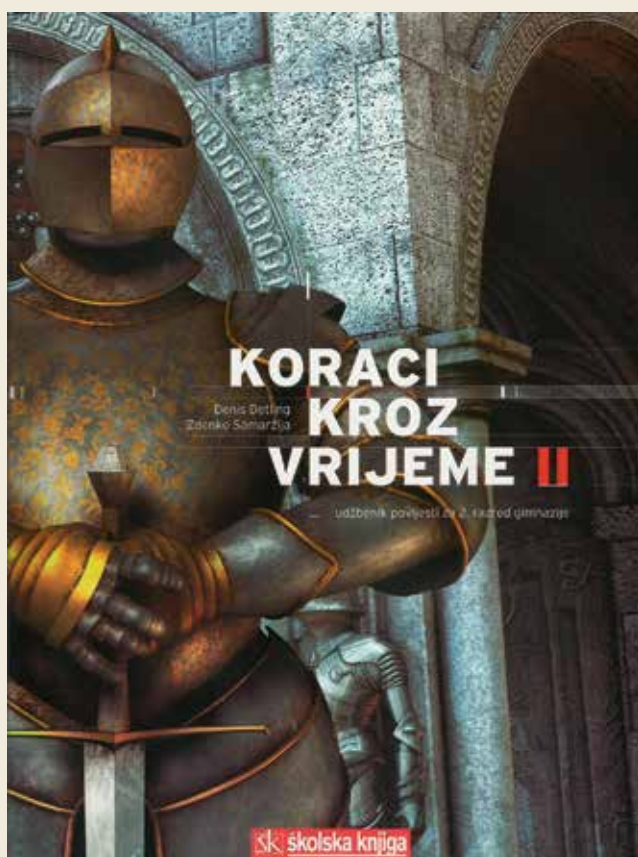
glavja. Zaključni del poglavja ima ravno tako dve strani. Na eni strani je rubrika sinteza znanja, kjer je usvojeno znanje poglavja predstavljano v obliki grafičnega prikaza oz. miselnega vzorca, ki omogoča hitrejše učenje novih izrazov in učne vsebine. Na drugi strani pa so tri rubrike. Pri rubriki Komunikacijske spretnosti so naloge, ki razvijajo pisno ali ustno komunikacijo dijakov (debata, razprava, pogovor v razredu, preučevanje pisnih in drugih virov). Rubrika Pomen znanja vključuje različne naloge, ki dijake spodbujajo, da primerjajo dogodke, poiščejo dodatne informacije in jih primerjajo z znanjem, ki ga podaja učbenik. Rubrika Skozi oči umetnika pa postavlja naloge v zvezi s fotografijo, ki predstavlja umetniško delo (zgradba, kip, mozaik, vaza idr.), ter navaja učence na opazovanje umetniškega dela in nadaljnje raziskovanje umetnosti.

DENIS DETLING, ZDENKO SAMARŽIJA

KORACI KROZ VRIJEME

UDŽBENIK POVIJESTI ZA 2. RAZRED GIMNAZIJE

IV. izdaja, Zagreb, Školska knjiga, 2012, 266 strani

Gimnazijski učbenik za 2. letnik je vsebinsko in metodično zasnovan enako kot učbenik za 1. razred gimnazije.

Obsega čas od 5. do začetka 18. stoletja ter posveča precej pozornosti hrvaški zgodovini.

Učbeniška vsebina je razdeljena na šest poglavij. Prvo poglavje Zgodnji srednji vek vključuje posledice velikega preseljevanja ljudstev, nove družbene in gospodarske odnose v Evropi, Frankovsko državo, vzhodnorimsko cesarstvo – Bizanc, arabsko civilizacijo in islam, evropske države od 9. do 11. stoletja, Slované v zgodnjem srednjem veku, Katoliško cerkev. Poglavje o Hrvaški v zgodnjem srednjem veku vključuje priseljevanje Hrvatov, prve hrvaške kneževine, hrvaško plemstvo v 10. stoletju, razcvet Hrvaške v dobi Petra Krešimirja IV. in Dimitrija Zvonimira ter kulturo pri Hrvatih. Poglavje o razvitem in poznem srednjem veku pa vključuje naslednje teme: križarske vojne, Mongoli, evropska družba v razvitem srednjem veku, vzpon Evrope, Cerkev, zahodnoevropske države, slovanske države, Bizanc in kultura v srednjem veku. Poglavje Hrvaška v razvitem in poznem srednjem veku pa izpostavlja Hrvaško v času Arpadovičev, Anžuvincev in Sigismunda Luksemburškega, poglavje predstavlja tudi srednjeveško Bosno in Dubrovnik, Hrvaško v času Matije Korvina in dinastije Jageloncev ter hrvaško družbo, gospodarstvo in kulturo v tem obdobju. Poglavje Novi vek vključuje zunajevropske civilizacije pred prihodom Evropejcev (Kitajska, Japonska, Indija, Amerika), velika geografska odkritja, gospodarstvo in znanost Evrope v tem času, protestantizem in katoliško obnovo, razvoj absolutističnih monarhij in Osmansko cesarstvo. Zadnje poglavje o Hrvaški v novem veku pa vsebuje Hrvaško v 16. stoletju, bitke in vojne proti Osmanski državi, Dalmacijo, Istro, Dubrovnik, Slavonijo in Bosno, odpor proti dunajskemu centralizmu, osvoboditev hrvaških krajev izpod osmanske oblasti, hrvaško kulturo, simbole in ustanove hrvaške državnosti v novem veku.

**NIKOLINA ALFIREVIĆ TALARGIĆ,
ANITA BUDOR DESPOT, IVAN DUKIĆ**

KORACI KROZ VRIJEME

UDŽBENIK POVIJESTI ZA 3. RAZRED GIMNAZIJE

III. izdaja, Zagreb, Školska knjiga, 2013, 264 strani

Tudi gimnazijski učbenik za 3. letnik je vsebinsko in metodično zasnovan enako kot predhodna učbenika in obsega dogodke od začetka 18. stoletja do konca 19. stoletja v sedmih poglavjih. Prvo poglavje Kult razuma – Evropa in

svet na početku 18. stoljeća vsebuje naslednje teme: francoski dvorski absolutizem in razsvetljenstvo, industrijska revolucija v Veliki Britaniji, habsburška monarhija, Prusija, Poljska, Rusija, Osmansko cesarstvo, nastanek ZDA, Hrvaška v prvi pol. 18. stoletja, Marija Terezija in Jožef II., Dalmacija, Dubrovnik in Istra v prvi polovici 18. stoletja, kultura, umetnost in vsakdanje življenje v prvi polovici 18. stoletja. Drugo poglavje predstavlja čas revolucij, in sicer francosko revolucijo, Napoleona ter Hrvaško, Dalmacijo in Istro v času Napoleona. Tretje poglavje je namenjeno prebujanju narodov v Evropi, in sicer liberalizmu in nacionalizmu, pomladi narodov ter Hrvatski v prvi polovici 19. stoletja s poudarkom na banu Josipu Jelačiću. Četrto poglavje je namenjeno tehničnim in znanstvenim odkritjem ter delavskemu gibanju v 19. stoletju. Peto poglavje obravnava Evropo in svet v drugi polovici 19. stoletja ter vključuje naslednje teme: preporod in združitev Italije, združitev Nemčije, Rusija, Francija, Velika Britanija, Avstro-Ogrska, Jugovzhodna Evropa, državljanska vojna v ZDA, Južna Amerika, Azija in Afrika v 19. stoletju. Šesto poglavje je namenjeno Hrvaški od sredine 19. stoletja naprej, in sicer njenemu gospodarskemu razvoju, vsakodnevni življenju ter političnemu razvoju v času neoabsolutizma, hrvaško-ogrske pogodbe in v času banov

Ivana Mažuranića in Khuena Héderváryja. Zadnje krajše poglavje pa se sklone z evropskimi silami in povezavami ter vsakodnevnim življenjem na koncu stoletja.

KREŠIMIR ERDELJA, IGOR STOJAKOVIĆ KORACI KROZ VRIJEME

UDŽBENIK POVIJESTI ZA 4. RAZRED GIMNAZIJE

IV. izdaja, Zagreb, Školska knjiga, 2013, 308 strani

Gimnazijski učbenik za 4. letnik gimnazije je najobsežnejši in razdeljen v sedem poglavij: Hrvaška in svet na začetku 20. stoletja, Hrvaška in svet v prvi svetovni vojni, Hrvaška in svet med obema vojnoma – obdobje do velike gospodarske krize, Hrvaška in svet med obema vojnoma – v času velike gospodarske krize do 1939, Hrvaška in svet v času druge svetovne vojne, Hrvaška in svet po drugi svetovni vojni (1945–1989) in Hrvaška in svet v najnovejši dobi. V vseh poglavjih se hrvaška zgodovina prepleta s svetovno zgodovino oz. dogodki.

Poglavje o Hrvaški in svetu na začetku 20. stoletja vključuje znanost, tehniko, umetnost in šport v Evropi in sve-

tu ter hrvaško vprašanje na začetku 20. stoletja. Poglavlje o Hrvaški in svetu v prvi svetovni vojni je razdeljeno na vzroke in povod prve svetovne vojne, prva leta vojne, konec vojne, rusko revolucijo in Hrvaško v času prve svetovne vojne. Poglavlje Hrvaška in svet med obema vojnima – obdobje do velike gospodarske krize vključuje naslednje teme: Hrvaška v sestavi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, vključitev Hrvaške v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, Evropa po prvi svetovni vojni, Hrvaška v Kraljevini SHS, delovanje Hrvaške kmečke stranke, Evropa in svet 1920–1929, totalitarne težnje in mirovni poskusi, od vidovdanske ustave do atentata v Narodni skupščini v prvi Jugoslaviji. Poglavlje Hrvaška in svet med obema vojnima – v času velike gospodarske krize do 1939 pa se nadaljuje z naslednjimi temami: Evropa in svet v času gospodarske krize (ZDA, SZ in Nemčija), Hrvaška v času monarhistične diktature in hrvaški odpor, mednarodni odnosi 1930–1939, Banovina Hrvaška ter znanost, tehnika, umetnost in šport v tem času. V poglavju Hrvaška in svet v času druge svetovne vojne so tematike povezane s svetovno vojno: od napada na Poljsko do osvajanja Grčije, stanje na bojiščih 1941–1943, uspeh antifašistične koalicije, posledice totalne vojne za civiliste ter zmaga antifašistični sil. Na drugi strani pa obravnava Hrvaško v drugi svetovni vojni: Neodvisna država Hrvaška, hrvaška država v sestavi jugoslovanske federacije in Hrvaška na koncu druge svetovne

vojne. Poglavlje o Hrvaški in svetu po drugi svetovni vojni (1945–1989) vključuje pregled dogodkov v svetu na eni strani in pregled razvoja Hrvaške v socialistični Jugoslaviji na drugi strani. Zadnje poglavje pa govori o Hrvaški in svetu po letu 1989, in sicer obravnava propad socializma v Evropi, nastanek samostojne države Hrvaške in domovinsko vojno na Hrvaškem ter se sklone z opisom današnjega sveta.

Zgodovinski učbeniki za gimnazije imajo precej velik format, ki omogoča, da je velikost pisave ustrezno velika, da je slikovno gradivo zelo kakovostno in ustrezno veliko, saj je za razporeditev slikovnega ali pisnega gradiva dovolj prostora. Založba Školska knjiga je tako ustvarila odlično grafično podobo zgodovinskih učbenikov. Glede na pestrost nalog oz. vprašanj, ki se nanašajo tako na teme kot na posamezna poglavja, pa lahko sklenemo, da hrvaški gimnazijski učbeniki za zgodovino pozornost posvečajo ne samo ponavljanju usvojenega znanja iz učbenika, temveč dijake usmerjajo na dodatno raziskovanje virov in preučevanje zlasti umetniških del. Zanimivo bi bilo primerjati občo (svetovno in evropsko zgodovino) v hrvaških in slovenskih učbenikih za zgodovino.

Dr. Danijela Trškan

POVIJEST U NASTAVI –

HRVAŠKA ZNANSTVENO-STROKOVNA REVIIJA

Povijest u nastavi je znanstveno-strokovna revija, ki na Hrvaškem izhaja od leta 2003 oz. že 10 let. Vsako leto izideta dve številki v obsegu od 100 do 250 strani. Rubrike so: znanstveni članki, strokovni članki, prikazi knjig, znanstveni simpoziji, konference in seminarji ter predstavitev institucij.

Društvo za hrvatsku povjesnicu in založba Školska knjiga sta leta 1992 izdala zadnjo številko dolgoletnega jugoslovanskega časopisa za pouk zgodovine Nastava povijesti. Tako v samostojni Hrvaški 10 let ni bilo nobenega časopisa, ki bi se nanašal na pouk zgodovine. Revijo je začelo izdajati Društvo za hrvatsku povjesnicu, od leta

2005 naprej pa pri izdajanju sodeluje tudi založba Srednja Europa.

Revija objavlja prispevke, ki se nanašajo na pouk zgodovine, npr. na preučevanje učbenikov, predstavitev seminarjev ali konferenc za učitelje zgodovine na Hrvaškem ter sodobne pristope pri pouku zgodovine (muzejsko delo, projektni pouk, dramske metode ipd.), ki jih objavljajo zlasti učitelji zgodovine, pa tudi avtorji s filozofskih fakultet in znanstvenih institutov na Hrvaškem. V reviji so objavljeni prispevki tujih avtorjev, npr. Preučevanje zgodovine Balkana na Japonskem, Odgovori pouka zgodovine na razdeljeno družbo: primer Severne Irske, Matura: zunanje ocenjevanje iz zgodovine v Sloveniji itd.

Znanstveni članki se nanašajo na tematike, ki so povezane s preučevanjem zgodovine in šolstva: npr. O nastanku in razvoju moderne hrvaške historiografije v 19. stoletju, Vzgoja in izobraževanje zagrebških deklet v prvi polovici

19. stoljeća, Održanje ženskoga lica u Zagrebu, Sto deset let Osnovne škole Šijana u Pulju ipd.

Pregled prvih 20 številka revije *Povijest u nastavi* podaja informacije o razvoju hrvatske didaktike zgodovine. Za vsako številko izpostavljamo nekatere primere didaktičnih člankov. Npr. v številki 1: Manjšine v hrvatskih učbenikih za zgodovino in zemljepis; Muzeji. V številki 2: Pouk zgodovine na Hrvaškem; Učbeniki in pouk zgodovine na Hrvaškem: kako se vključiti v proces oblikovanja nove intelektualne in kulturne geografije Evrope?; Spremembe v programu in učnem načrtu za osnovne šole v Republiki Hrvaški v času zadnjega desetletja. V številki 3: Smernice za učenje in poučevanje o holokavstu; Zgodovina 20. stoljeća v kurikulumu zgodovine na Hrvaškem – Kakšen bi moral biti in kakšen je pouk zgodovine ter zakaj je 20. stoletje najvažnejše? V številki 4: Interkulturalnost pri pouku zgodovine: pristopi in koncepti; Regionalni vidiki interkulturalizma pri pouku zgodovine: pristopi, kon-

cepti in praktične izkušnje. V številki 5: Spletne strani z zgodovinsko vsebino in njihova uporaba pri pouku zgodovine. V številki 6: Izobraževalna tehnologija pri pouku zgodovine; v številki 7: Prikaz revolucije 1848/49 v dveh hrvaških in madžarskih gimnazijskih učbenikih; v številki 8: Predlog etičnega kodeksa učitelja zgodovine; v številki 9: Pedagoški standardi nekoč in danes. V številki 10: Samostojno raziskovalno delo v osnovni in srednji šoli; Evropske izkušnje in pouk zgodovine v obveznem izobraževanju. V številki 11: Historiografski problemi kronologije staroegipčanske zgodovine v hrvaški zgodovinski znanosti in pouku zgodovine. V številki 12: Preglednice pri pouku zgodovine; Vrednotenje dela šole: učenec kot ocenjevalec; Prikaz ženske v učbenikih zgodovine za osnovno šolo iz leta 1997 in 2007. V številki 13: Primer uspešne učne ure – govornišvo pri pouku zgodovine; v številki 14: Praktični izdelki pri pouku zgodovine kot vizija oblikovanja interesa za zgodovinsko vsebino. Številka 15 je posvečena industriji in industrijskem razvoju Reke: npr. Rafinerija nafte Reka – evropski pionir v predelavi črnega zlata; Tovarna papirja Reka; Reški tramvaj. Številka 16 pa muzejem, delu v muzeju in sodelovanju šole z muzeji. V številki 17 je zanimiv članek: Terensko delo pri pouku zgodovine. Številka 18 predstavlja časopise za metodiko pouka zgodovine od leta 1951 do leta 1992. V številki 19 lahko izpostavimo prispevke: Hrvati v srbskih in Srbi v hrvaških učbenikih za zgodovino v osnovni šoli; Polemični esej pri pouku zgodovine; v številki 20 pa so objavljeni prispevki tujih avtorjev iz znanstvenega kolokvija z naslovom Kako poučevati o oblikovanju Evrope v času integracije držav Jugovzhodne Evrope?

V uvodu prve številke je urednik dr. Damir Agičić zapisal, da so si to revijo zamisli kot glasilo hrvatskega zgodovinskega društva, ki bo prispevalo k izboljšanju poučevanja zgodovine na Hrvaškem. Cilj revije je bil analizirati stanje pouka in pripraviti predloge za posodobitev ter tako ponuditi nove pristope za izboljšanje pouka zgodovine na Hrvaškem. V 10 letih je bilo objavljenih največ člankov, ki prikazujejo pouk zgodovine na Hrvaškem, opise zgodovinskih učbenikov, ter obvestila in prikaze različnih seminarjev in drugih srečanj. Revija tako po 10 letih ostaja edina revija za učitelje zgodovine na Hrvaškem in jo lahko primerjamo s slovensko revijo *Zgodovina v šoli*.

Dr. Danijela Trškan

IZ ZALOŽBE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

Vključujoča šola

Priručnik za učitelje in druge strokovne delavce

1. zvezek

Zakaj vključujoča šola

Zvezek postavlja okvir vključujoče šole, v katerem sta v središču pozornosti učenec in učitelj. Vključujoča šola je okolje, kjer se vsi počutijo sprejete in vključene, kjer lahko vsi razvijajo svoje potenciale in kjer se sliši glas vsakega učenca ter podpre vsakega učitelja.

2. zvezek

Formativno spremljanje v podporo vsakemu učencu

Kaj mora vedeti učitelj, da bodo vsi učenci lahko uspešni? S katerimi pristopi se bomo najlažje približali vsakemu učencu? V zvezku so opisani primeri iz vsakdanje prakse, ki ponujajo odgovore, kako podpremo učenca tam, kjer potrebuje podporo.

3. zvezek

Vodenje razreda za dobro klimo in vključenost

Učinkovito vodenje razreda pomembno vpliva na klimo in dobro vključenost. Kaj zajema dobro vodenje razreda za vključevanje, kako lahko učitelj vpliva na dobro klimo, kaj so »sestavine« dobre klime in kako lahko dela učitelj z današnjimi generacijami.

4. zvezek

Socialno in čustveno opismenjevanje za dobro vključenost

Zvezek ponuja ideje za socialno učenje v različnih situacijah, socialne igre, ideje za čustveno opismenjevanje ter vprašanja za vsakdanjo refleksijo. Kako lahko razumemo otrokovo vedenje in vlogo čustev pri tem ter kako se ustrezno odzovemo?

5. zvezek

Tudi učitelji smo učenci

Vsebine poudarjajo pomen sodelovanja med učitelji in učenja drug od drugega za večjo vključenost vseh učencev. Kaj pomeni biti vključujoči učitelj? Kaj raziskovati v svoji praksi? Kako z opazovanjem pouka, kolegalnim podpiranjem in vključujočim vodenjem postati učeča se skupnost?

6. zvezek

Vključevanje v vrtcu

V zvezku je opisano, kako vrtec postane vključujoč, kakšna je vloga vzgojitelja pri tem in kako se v vrtcu zagotavlja visoka stopnja udeležnosti vsakega otroka. V besedilu so dodani konkretni zapisi vzgojiteljev, ki opisujejo primere iz vsakdanje prakse – kako so zagotavljali dobro počutje, soudeležnost in aktivno učenje otrok.

Priručnik obsega 6 zvezkov, zbranih v mapi

cena 15,00 €

Naročanje:

- po pošti (Zavod RS za šolstvo, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana)
- po faksu (01/3005-199)
- po elektronski pošti (zalozba@zrss.si)
- na spletni strani (<http://www.zrss.si>)

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Formativno spremljanje v podporo učenju

Priročnik za učitelje in strokovne delavce

Ada Holcar Brunauer, Cvetka Bizjak, Marjeta Borstner, Janja Cotič Pajntar, Vineta Eržen, Mihaela Kerin, Natalija Komljanc, Saša Kregar, Urška Margan, Leonida Novak, Zora Rutar Ilc, Sonja Zajc, Nives Zore

Priročnik obsega 7 zvezkov, zbranih v mapi, cena 12,40 €. **Že 5. ponatis.**

Nagrada
za
oblikovanje

Na Slovenskem knjižnem sejmu 2017 je oblikovalec priročnika Davor Grgičević prejel **nagrado za oblikovanje** v kategoriji učbeniki in priročniki.

Formativno spremljanje pri ZGODOVINI

Priročnik za učitelje zgodovine

Vsebina:

- zakaj s formativnim spremljanjem podpreti učenje zgodovine;
- kako s formativnim spremljanjem obogatiti pouk zgodovine;
- primeri dobrih praks vključevanja formativnega spremljanja;
- primeri orodij formativnega spremljanja.

V ospredje je postavljen učenec in njegova vloga pri oblikovanju lastne učne poti.

Izid
pomlad
2018